

СТУДЕНТСЬКИЙ ВІСНИК

ЖУРНАЛ

Центрального Союзу Українського Студентства

З М І С Т :

Проф. Др. І. Мірчук

Клявдій Білинський

Р. Лісовий

* * *

Др. Іван Лисяк-Рудницький

Б. Я. Цимбалістий

Шлях в прийдешнє

По Загальному Студентському
Зїзді

Postscriptum

Автопортрет Масарика

Із драгоманівських студій

Державницьке (державно-
громадське) виховання

Огляд

Хроніка

СТУДЕНТСЬКИЙ ВІСНИК

ЖУРНАЛ ЦЕНТРАЛЬНОГО СОЮЗУ УКРАЇНСЬКОГО СТУДЕНТСТВА
(ЦЕСУС)

STUDENTS'KYJ VISNYK

PUBLISHED BY THE CENTRAL UNION OF UKRAINIAN STUDENTS
PUBLIE PAR L'UNION CENTRAL DES ETUDIANTS UKRAINIENS
HERAUSGEGEBEN VOM ZENTRALVERBAND DER UKRAINISCHEN
STUDENTENSCHAFTEN

Редагує Колегія під проводом Р. Пизюра.

diasporiana.org.ua

Ціна 4 нім. марки.

Квартальний додаток до часопису «Наше Життя».

Появився в березні 1948 р.

Quartely supplement to «Our Life» — Augsburg

Authorized by EUCOM Hq. Civil Affairs Division 14.Juli 1947

Authorization A. G. 383. 7 GEC-AGO

Студентський Вісник

ЖУРНАЛ ЦЕНТРАЛЬНОГО СОЮЗУ УКРАЇНСЬКОГО СТУДЕНТСТВА
(ЦЕСУС)

Річник II

Мюнхен

Число 1

Проф. Др. І. МІРЧУК,

Ректор Українського Вільного Університету.

ШЛЯХ В. ПРИЙДЕШНЄ

Промова на святі інавгурації нового академічного року на У. В. У.
дня 27. XI. 1947.

Це вже стало майже банальною, оклепаною фразою, що саме тепер переживаємо кризу світового масштабу, або що знаходимось на грані двох епох, — що на руїнах не тільки матеріальних але й духових цінностей, що на згарищах старих світоглядів, дотеперішніх ідолів народжується серед важких терпінь та кривавих переворотів щось Нове, Невідоме, для деяких навіть Страшне, що знову якийсь час захопить у полон свідомість людства. І мимоволі насувається настирливе питання, чи в цьому прийдешньому періоді людської історії царюватиме ідея добра, що поведе нас до гармонійного розвитку усіх духових та фізичних сил, чи захопить керму над світом демонія спрямованого до влади хотіння, яка використовуючи здобутки новочасної цивілізації закує індивідуальність в окови шаблянової механізації, зведе на манівці наш розум, наше думання, вирве нам з грудей наше серце, наші почування, що окрасу людського існування і зломить нашу волю, перемінить нас у безвільні, бездушні автомати.

Коли 18. та 19. сторіччя вірило непохитно у можливість, ба навіть у konieczність прогресу, то у філософічних колах сучасности ставиться серйозне питання, чи після страшних переживань остатніх років можна взагалі говорити про моральний поступ в людському суспільстві, чи може людство, от хоча би західнього світу, у своєму розвитку перейшло вже кульмінаційний пункт і тепер котиться по похилій площині і з щораз то більшою швидкістю в безодню повного розкладу та занепаду.

Дати відповідь на ці питання, одвернути від нас усі ці сумніви незвичайно тяжко; ми надто близько стоїмо до цих подій, щоб знайти потрібну для них перспективу, окрім цього кожен підходить до розв'язки цих проблем з різних сторін, чого доказом є ціла повільна стаття, доповіді, рефератів, з яких кожен на свій лад старається звернути увагу громадянства на непевне завтра. Ще не час дорогою синтези збирати в одне ціле результати поєдинчих дослідів, ще далі треба розробляти зокрема кожне з цих дуже складних питань, від яких залежить наше майбутнє. І виходячи саме з цих міркувань хочу сьогодні розвинути тільки одну, однісіньку думку обмежуючи свідомо тему, щоб не загубитися в гушавині протилежних чи суперечних поглядів.

Мені здається, що одною з причин, і то не маловажною, сьогоднішньої кризи, чи катастрофи, яку переживаємо, є перевага цивілізації над культурою і недокладне розмежування сфер діяльності цих двох понять. Про розбіжність цих двох аспектів нашої творчості, про прірву між культурою і цивілізацією писалося вже доволі багато, але проте тема мабуть далеко ще не вичерпана. Тому, підкреслюючи чітко цю різницю, хочу подати один, засадничий на мою думку, момент, який дозволяє провести доволі виразну межу між цими двома ділянками людської діяльності.

Вихідною точкою для наших міркувань є стара, бо вже в грецькому світі відома культурно-філософська проблема, яка, освоюючися на відношенні людини до природи, має для нашого майбутнього велике значення. Якщо між природою, або об'єктом і чоловіком, як суб'єктом, витворюється прірва ворожості, якщо людина з чисто егоїстичних, матеріялістичних мотивів, з жестом Цезарів та Наполеонів старатиметься розкрити усі найбільш скриті та скомпліковані тайни природи, але не з теоретичних інтересів, а тільки тому, щоб їх для себе використати, щоб природу собі підчинити, зробити з неї раба, невільника, якого самотім завданням є служити безкорисно цій породі, що себе назвала homo sapiens — тоді можемо і будемо говорити про цивілізацію. При такім відношенні панує між обома партнерами стан повного роздвоєння, стан боротьби і ненависти, в якому кожний противник шукає за нагодою, щоб свого ворога перемогти. Людина в стадії цивілізації спирається на свої інтелектуальні сили аналізує цю природу, розглядає кожне її явище якнай докладніше, найдрібнішу її частину кладе під мікроскоп своїх дослідчих методів, розкриває всі її тайни, а все тільки з матеріяльних мотивів, з метою запрягти ці природні сили до воза своїх забатанок, нерозумних мрій або навіть злочинних планів. Не думаймо однак, що природа займає в цьому випадкові чисто пасивне становище, що вона піддається без спротиву цим експериментам. Навпаки, природа ставить сильний опір цим завойовникам і мстить на них доволі тяжко. Оскільки історіософія є в силі зрозуміти хоча б тільки в головних рисах цю величну драму-історію людства, то катастрофи, які від часу до часу падають на рід людський, треба звести до цього знаменника.

Інакше представляється справа у стадії культури. Не почування ненависти, не демонія спрямованого до влади хотіння, не розкоші, звязані з матеріяльними добрими, керують думками і вчинками одиниці, що живе культурним життям. Вона також прямує до цього, щоби природу пізнати, її зрозуміти, захопити всі її тайни, але не тому, щоб над нею панувати, щоб зробити її покірним слугою для власної користи, а тільки тому, щоб зрозуміти цю гармонію сфер, відчувши живчик, що в ній б'ється, вдумавшись в її внутрішню структуру, власне життя достроїти до загального темпа природи, відчуті її духа й жити згідно з її законами, як каже нам український Сократ: Чемь кто согласивъ съ Богомъ, тимъ мирние и щастливѣ. Сіє то значить жити по натурѣ». Таким способом зникає всяка прірва між суб'єктом та об'єктом, ворожеча між людиною і природою, ми не відчуваємо страху, боязни перед явищами, нам незрозумілими, і тому нам ніби неприхильними, а навпаки все наше буття являється тільки коротким фрагментом цього величного космічного процесу, який ми при допомозі нашої інтелігенції потрапили, хоча частинно і в головних рисах, обхопити.

Основним почуттям у стадії цивілізації, що керує усіми нашими вчинками є нічим неоправдане почуття власної вищості, самопевности, а також ненависти, заздрости і ворожнечі, почуття, які переносяться на наше оточення, на інші одиниці, з якими маємо до діла.

Засадниче наставлення одиниці цивілізаторського типу виступає назовні у змаганні, підпорядкувати собі якнайбільші маси, нехтуючи при цьому всяку індивідуальну волю, використати кожна нагоду тільки для власних особистих цілей, а всякий спротив проти цього егоїстичного усунути засобами грубого насильства. Культурна людина йде іншим шляхом, вона йде за голосом любови, яка не тільки спрямована до цієї великої цілі, до макрокосмосу, але в однакої мірі, а може навіть ще більше обхоплює ці одиниці, з якими стоїмо у безпосередньому контакті. Великі учені, дослідники, винахідники, що десятки років свого життя жертвують для розв'язки одної проблеми, дуже часто виставляючи на небезпеку власне життя, ні в якому разі не мають на думці практичного пристосування досягнутих результатів або використання наукових вислідів на шкоду самого людства, для підтримки імперіялістичних цілей тільки одної частини людської спільноти. Мимоволі пригадуються мені слова недавно померлого вченого, проф. Плянка, коли я відвідав його при кінці 1941 р. з доручення президії Наукового Товариства ім. Шевченка. Згадуючи страхіття останньої війни Плянк висловився, що нам вченим при дослідчій роботі ніколи ані на думку не приходило, для яких каригідних злочинних цілей зловживається наша інтелектуальна праця. А треба знати, що ціла модерна фізика разом з атомовою енергією не до подумання без теорії квантів Плянка.

Справжніми вченими кермує в першу чергу бажання зрозуміти ці дуже складні процеси, відчуті їхню велич, склонити голову перед маєстатом всевітнього порядку. Справжній мислитель ніколи не прийме пози володаря, якому, на його думку, все повинно підчинятися, бо чим глибше сягає зір його духа, тим ясніше кристалізується в ньому старе Сократове переконання про обмеженість нашого пізнання і знання. Тільки недоуки, тільки одиниці з нерозвиненим філософським світоглядом можуть вірити в свою вищість, в всевладність, в абсолютну владу над оточенням. Бо ніколи не вдається нам всевладно запанувати над природою, ніколи не розкриються перед очима нашого духа усі її тайни, так само, як ніколи ми не всіли цілковито опанувати людини. Тайни людської душі залишаються для нас недоступним царством і тому насильний завойовник ніколи не може бути певний свого впливу над завойованим докільням, бо бунт, спротив поневолених лежить завжди в межах можливого. Кожне насильство має тільки поверховний характер і мусить увесь час рахуватися з неочікуваною реакцією.

До деякої міри є це сігнум, характеристичне для кожного техника, що він, використовуючи інтелектуальну працю вченого й заперечуючи внутрішній зв'язок цілого Буття, з якого тільки виростають нові геніяльні концепції, дбає лишень про матеріяльну, зовнішню сторінку явищ і вставляючи висліди цієї праці у свій практичний білянс, думає при їх допомозі запанувати над світом. Однак теперішньої кризи не переємо механізацією, хоча б навіть і як досконалою, а тільки удуховленням, спіритуалізацією нашого життя.

Основною хобою, кардинальним лихом усіх тоталітарних систем є повна механізація життя, цілковите занедбання духових і душевних цінностей в його межах. Коли розум вживається тільки для боротьби з природою, для використання її скарбів і сил для практичних цілей, коли увесь емоціональний світ, світ почувань, що людське життя робить щойно вартісним кращим та інтересним, залишається цілковито на боці — коли індивідуальна воля одиниці, замість шукати собі місця для розвитку вроджених сил у гармонії зі світовим процесом, приневолена піддатися диктатові провідника, чи його трабантив, мусить в результаті таких обставин ціле громадянство попасти у стан зубожіння, дегенерації, в якому не має місця для вищих змагань до єдності людини з абсо-

лютом, для почувань любови до нашого ближнього, не має, зрозуміння й відчуття для ідеальної краси, для благородних вчинків. В межах механіки не існують індивідуальності, а тільки типи *homines technici*, типізовані машини, які з подивудібною математичною точністю виконують без спротиву всяку доручену роботу, але врешті-решт, наслідком цілковитого занедбання культурних чинників мусять привести людське громадянство до катастрофи, якої наслідки відчуваємо на власній шкірі. Основною хвилю «фюрера», якого трагедія розігралася на наших очах, був примітивізм, може навіть геніяльного недоука, який, заперечуючи усі культурні цінності, як релігію, себто наше відношення до абсолюту, кожну глибшу духову чиність йому самому недоступну, негуючи усяку мораль, усяке почування любови до ближнього, думав при помочі насильства, обману, цивілізаторських засобів боротьби захопити, як не цілий світ, то щонайменше Європу в свої диктаторські руки і цим способом придбати своєму народові краще майбутнє. Кінцевим вислідом цього експерименту в космічних розмірах, який спочатку заповидався блискуче, є море крові, мільйонові жертви в людях, цілковите, з убожіння, павперизація цілої Європи, моральний занепад в розмірах невідомих дотепер в історії людства. Природа карає суворо усякі спроби ухилів від нею диктованих правних і моральних норм, або іншими словами — насильство, тиранія, несправедливість, як заперечення культури мають у природі свого завзятого ворога, що спроваджує на народи, громадянства, окремі одиниці важкі терпіння, безмежний біль, спричинює трагедії, нам сучасним цілком не зрозумілі.

Який вихід з цього жахливого положення, в якому опинилося сучасне покоління, який шлях веде нас у краще майбутнє. Немає найменшого сумніву, що один зі способів ліквідації цього зачарованого кола — це поворот до цієї єдності з природою, але не в розумінні Руссо, ані в стилі примітивізму Діогена; — залишаючи за нами дотеперішні здобутки цивілізації мусимо змінити в першу чергу наше психічне ставлення. Це змагання до усунення, виповнення цієї прірви, яка витворилася поміж суб'єктом та об'єктом, це шлях, що веде до переваги культури над цивілізацією, до перемоги любови над почуваннями ненависти, задрості і зневаги. Якщо ми до нашого оточення звертаємось тільки під аспектом егоцентричного бажання влади, отже з точки погляду цивілізації, що хоче тільки використати кожну нагоду для скріплення власних позицій, тоді для любови, для співчуття в такому відношенні немає місця. Любов до ближнього, мораль у всіх ділянках приватного та публичного життя, пошана до змагань та потреб співгромадянина, зрозуміння для тайн і процесів природи без обов'язкового використовувannya їх для власної вигоди, це коротко накреслена програма, що, пристосована в широкому масштабі, мусить привести до оздоровлення суспільних відносин та переборення цієї затяжної кризи. Програма ця не легка до переведення, але й хвороба, в яку попала наша сучасність, важка й готова скінчитися повною катастрофою. Не думаймо, що для ліквідації теперішнього стану, повного розбиття, роздвоєння, морального та фізичного занепаду вистарчить тільки матеріальних засобів, наприклад: збільшення продукції заліза чи сталі, оживлення торгівлі чи товарообміну між поодинокими країнами, або піднесення санітарного рівня, усунувши всякі хвороби, що розкладають людський організм. Для кращого зрозуміння цієї тези, придивімся відносинам з недавнього минулого. Загальна криза після першої світової війни не була без сумніву така тяжка, як вона є нею в теперішній час, але все ж таки треба було кільканадцять років, щоб прийшло до нормалізації відносин в європейському світі. Від 1934 року поправляється матеріальний стан з кожним місяцем, а в році 1938 Європа наново віджила — але на те,

щоб стрімголов пірнути у загибіль, стократ страшнішу. В часі між обома війнами визначні фахівці витрачували багато енергії для різних спроб поправи валютарних відносин, для піднесення рентабельності промислових підприємств або для кращої організації збуту сільсько-господарських продуктів. Але, цілковито занедбано плекання цих духових сил, які одиноко могли протиставитися очевидному божевільню деяких провідних одиниць. І тому для переборення сучасної кризи, для ратунку теперішнього покоління потрібне в першу чергу радикальне лікування нашої духовости, потрібне переродження або новонародження людини, яка має йти в прийдешнє під знаком культури, що назовні проявляється у жертвенній любові до брата, добре зрозумілій гармонії з природою, всевіттом і повній єдності суб'єкту з об'єктом.

І тепер цілком нові перспективи відкриваються перед нашим народом, який не піддався непереможній нібито силі цивілізації, який плакав завжди й сьогодні плакає у своїх масах в першу чергу культурні цінності, який не знає ще демонії спрямованого до влади хотіння у формі імперіалістичних завойовницьких забаванок, який не стратив ще почуття гармонії у співжитті з природою, чого мистецьким виразом є глибока у своїй філософській концепції «Лісова пісня» Лесі Українки. Цілий світ фантазії, народних вірувань і казок, що ставить людину у близьке відношення до цих персоніфікованих сил природи, це теж один з моментів, що висувають наш народ на одно із передовіших місць на шляху до культурного та духового відродження сучасного світу.

Ці досі мало відомі у нас месіаністичні тони, які даються чути в нашому громадянстві останніх часів на різних ділянках його творчости, як напр., в історіографії, в політиці, в гарному письменстві, в церковно-релігійному житті, поповнюються тепер ще новими нотками культурно-філософського характеру. Але ми не можемо обмежуватися тільки до цього, щоб при кожній нагоді говорити, переважно у власному турті, про наше післанництво, про провідну нашу ролю у майбутній історії людства, тут потрібні не слова а діла, бо завдання, яке з доручення долі приходитьсь нам перебрати, дає нам не тільки ореол слави, але рівночасно кладе на нас важкі обов'язки. Щоб виконати це завдання мусимо піднятися на відповідний рівень, мусимо виказати духову зрілість потрібну для цієї ролі, яку підсуває нам хвиля часу, представити себе у найкращому світлі виказуючи на власному прикладі ці нові духові елементи, потрібні для оздоровлення сучасного громадянства. Може це зробити в першу чергу ця частина нашого народу, що саме може із-за цієї причини перекинена на новий ґрунт, серед цілковито чужого для нас оточення має нагоду показати світові свої внутрішні цінності.

І тому, використовуючи сьогоднішнє свято офіційного початку нового академічного року, закликаю в першу чергу студіюючу молодь до спільної праці для виконання накладеного на нас історичного обов'язку. Не забуваймо, що ми тут представники нашого народу на чужині, на яких звернені дуже критичні очі теперішнього нашого доквілля, — що ми являємось носіями тих культурних ідеалів, що їх виплекав наш народ у своїй душі, — що для переборення цієї недуги, яка захопила сучасне покоління, треба нам підняти високо прапор жертвенної любови у відношенні до всіх, що треба нам одкинути всякі зазіхання до абсолютної нічим необмеженої влади, бо всякі диктаторські змагання окрім безконечного терпіння нікому щастя не принесли, — що на нашому стягу окрім любови треба нам прикріпити ще принцип моралі, без якої громадське життя на дальшу мету неможливе.

Так само треба нам поширити та поглибити наше знання, але не під аспектом матеріальних користей та вигід, а з бажанням достроїти

до нього своє індивідуальне існування, зрозумівши величавий план всесвіту. Поза тим треба нам не тільки берегти наші культурні скарби, але рівночасно збільшувати їх елементами зібраними на чужині, а для цієї праці треба здобувати собі мирним шляхом його симпатії.

І коли виконаємо це нелегке завдання, ізза якого перекинула нас доля на сотні-тисячі кілометрів від нашої батьківщини, тоді настане слушний час, що Ви, мої молоді товариші, повернете, може вже й без нас, у рідний край, щоб тепер, вже як рівні з рівними, як ті, що співдіяли активно при відбудові цього світу, засісти в гурті нової, духово відродженої людської спільноти.

КЛЯВДІЙ БІЛИНСЬКИЙ.

ПО ЗАГАЛЬНОМУ СТУДЕНТСЬКОМУ З'ЇЗДІ *)

«Оба дотеперішні центральні об'єднання: Центральний Союз Українського Студентства і Центральний Еміграційний Союз Українського Студентства зливаються в одну центральну організацію під назвою: Центральний Союз Українського Студентства (ЦЕСУС).

Цей факт злиття має за ціль підкреслити, що Центральний Союз Українського Студентства не є новою організацією, але є легальним наслідком обох організацій, зокрема, що є він переємником світлої 25-літньої традиції Центрального Союзу Українського Студентства—і тому вдержує його назву, з другого, що є він теж переємником півторарічних зусиль та відданої праці Центрального Еміграційного Союзу Українського Студентства на студентським закордоннім відтинку».

Таку резолюцію прийняли дня 28. червня ц. р. IV. Надзвичайний З'їзд Центрального Союзу Українського Студентства і III. Звичайний З'їзд Центрального Еміграційного Союзу Українського Студентства. Загальний Студентський З'їзд дня 30. того ж місяця прийняв цю постанову обох з'їздів до відома і з цією хвилиною злиття обох організацій сталося dokonаним фактом.

Чи варта над цю подією, якій впрочім кожний українець дасть свою позитивну оцінку, ближче зупинятися? Відповідаємо — так!

Таку відповідь зумовили в нас слідуєчі ствердження: Поділ серед студентства, що фактично почався ще в 1940 р. і, приглушений специфічними воєними обставинами, з тою самою силою відновився в 1945 р., спри-

*) В протистові до галасу, який супровожав постанову двох студентських Централь та цілий розлам на студентському терені, Загальний Студентський З'їзд із минулого літа, що довів до консолідації студентства не зазнав докладнішого обговорення на сторінках студентської преси. Тому його значення, хоча ділить нас від нього вже поважний шмат часу, ще нині докладно не вяснене ані серед студентства, ані серед старшого громадянства. Щоб заповнити цю прогалину ми вмістили в першій книжці «Студентського Вісника» на цю тему статтю д-ра В. Янова п. н. «В протистові пів року», а зараз містимо статтю Клявдія Білинського: Редакція.

чинюючи розлам організованого студентського життя і створюючи побіч Центрального Союзу Українського Студентства ще й Центральний Еміграційний Союз Українського Студентства — не був ніякою «авантюрою» і не був наслідком «особистих амбіцій» кількох людей. Теж і факт злиття сьогодні двох центральних об'єднань, напевно для багатьох песимістів несподіваний, не прийшов випадково, як вислід «примхи» кількох людей (теж своєрідної «авантюри»), яким уже «надокучило» роз'єднання. Оба факти: і розбиття — перед роками, і об'єднання — сьогодні, мають свої глибокі причини.

У підставу діяння молодішої генерації західних українських земель від років ляг етичний принцип: Сила є право (Macht ist Recht) — принцип, що здобув собі право громадянства і в інших європейських суспільствах, а в нас знайшов виймово догідний ґрунт по заведених у визвольних змаганнях підчас першої світової війни надіях нашого народу на світову справедливість. Подуманий спершу як національний етичний принцип, що мав би збільшити солідарність національної спільноти, він знаходить по роках своє примінення й у внутрішньому суспільно-громадському житті (зі сильною тенденцією перекинутися і на приватне) і перероджується в етичний принцип партійний, груповий, а то й індивідуальний. Те, що спершу звучало: «Все, що змагає до збільшення сили й могутності свого народу й зближує його до ідеалу власної державности є — без огляду на колізію з універсальними етичними засадами — морально добре», те означало згодом: «Усе, що змагає до моментального збільшення сили твоєї партії, твоєї групи у партії і сили твоєї власної у групі — усе те, без огляду на обов'язуючі дотепер етичні засади і закони, є морально добре». Сила є право; вона вирішує остаточно хто має рацію, а хто ні; вона визначає правопорядок!

Так фактично заіснував у нашому громадсько-політичному, а до певної міри і в приватному житті стан безправ'я і безвідповідальности. Ясно, що це був одночасно початок процесу розвалу власної суспільности.

Ми сьогодні находимося у найбільш критичній фазі цього процесу, який триватиме так довго, як довго діятиме, як зобов'язуюча етична норма, принцип: сила є право, і який може покінчитися нашою катастрофою, якщо вчас не наступить опам'ятання. Бо кожна суспільність, в якій візьме верх суб'єктивний етичний принцип, є неминуче признана на загіду.

Чому ж ми згадуємо про ці речі і яке відношення мають вони до Загального Студентського З'їзду?

Тому, що на цьому З'їзді студентство ясно й виразно стануло на новій позиції. Не так сам факт «згоди», як база, платформа, на якій до цієї згоди дійшло, заслуговує на увагу. Уперше від років студентство акцентує кінечність правопорядку у суспільно-громадському житті, уперше від років бачимо виразну тенденцію вдержати тяглість громадської роботи, не вводити на громадський відтинок революційних методів, уперше не тільки говориться про традицію, але фактично нав'язується до неї, твориться її.

Чим пояснити таку еволюцію у ментальности молодішої генерації? Треба ствердити, що не приходить вона несподівано, але є вислідною процесу, який у нас уже роками назріває і в майбутньому прискореним кроком проходить вперед. Не треба нетерпеливитися, якщо процес цей йде поволіше, чи ми цього хотіли б, бо це лежить у природі суспільних рухів. Тільки одиниці могли заздалегіть проглядіти, що девіза: «сила є право» — неодмінно веде до самовинищування і самознищення.

Зате в очах студентського загалу девізу цю можна скомпромітувати і завдати їй удар тільки її власним аргументом. Отже сила ніколи не може бути правом, але з другого боку право тільки тоді є правом, якщо за ним стоїть сила: право без сили є тільки безсилля (Recht ohne Macht ist Ohnmacht). Перегруповані діючі серед студентства сили, і наростаючі нові, є сьогодні уже реальним носієм правопорядку на одному суспільному терені.

З цих точок погляду треба вважати Загальний Студентський З'їзд переломовою подією у студентському житті, — подією, яка — скоріше чи пізніше — найде свій резонанс у нашому громадському житті.

Р. ЛІСОВИЙ.

POSTSCRIPTUM*)

1. Ще про духовий прорив західно-української суспільності.

Досьогочасні розважання повні несподіваних моментів. Виходили вони від усім знаних явищ суспільного життя, щоб удатися на круту й незвичайну дорогу, дійти опісля до тези про далекойдучу своїми розмірами тиранію обрядовості в нашій суспільній сфері та — спинитися несподівано там, де з усією силою напрошуються висновки. І власне від цього місця треба їх продовжувати далі.

Показалося, що описана нами коротко «внутрішня неправда» нашого суспільного життя має свої глибокі корені та що вона вже з тієї причини кличе до дуже відповідальної застанови. Щоб не спростачувати проблеми, виєлімінували ми згори т. зв. моральний бік бачення справи у такому виді, який так часто у нас практикують. З цього місця можна вже далеко краще бачити, чому це було конечне. Не в моральному (у властивому розумінні слова) заломанні живучих і відповідальних за сучасний стан поколінь бачимо перший корінь лиха. Справа виглядає в дійсності майже навпаки: великі прориви цілого духового життя західно-української суспільності обезброїли в неодному відношенні й на самому початку наростаюче між двома війнами молоде покоління та підготовили опісля те ж його доосновні моральні зрушення. Хто так бачить справу, той мусітиме відхилити згори згаданий ніби моральний бік бачення справи як отруту.

*) Примітка Редакції: «Postscriptum» лучиться безпосередньо із статтю «Суспільність і наука», друкованою у першій книжці нашого органу. Туди відсилаємо читача, що хоче зрозуміти належно думки «Postscriptum».

Плекають його у нас здебільша ті одиниці, що не розуміючи нічого з суспільної проблематики та відчуваючи своє повне безсилля супроти того, що діється, бажають якось вдержати для себе передову суспільну позицію та проповідують, завжди і всюди мораліну з бляшаними ніби — патріотичними акцентами. Або плекають її ті вигідно-обивательські елементи, що всяку боротьбу і всякий ризик залишають іншим, а самі зголошуються у різний час з моралізуванням, що їх нічого не коштує та й стільки ж є варте.

Після тієї полемічної завваги уже далеко безпечніше ставити і розбудовувати далі нашу засадничу тезу. Її можна схопити коротко так: внаслідок дуже зловісних фактів нашого духово-суспільного процесу пропав ґрунт реальної проблематики тій людині нашого Заходу, що намагалася у визначний спосіб бути піонером і будівничим української ідеї. Над усім її змагом залягла проклоном визволена за свого властивого річища та незрівноважена ніякою протийстанцією обрядовість. Обрядовість розбудувалася швидко в систему із своєрідною філософічною підбудовою і стала справжньою силою з претенсіями підкорити собі цілу суспільність. Вона вжерлася глибоко в духовий світ людини та дала їй самій обличчя і напрям. Уживаючи бодай частинно мови сучасної філософії, можна висловити цю станню думку ще й так: А к т людини цього типу (якщо під терміном «акт» розуміти не тільки дію, але теж загальне наставлення на вартості й поставу у практичних ситуаціях) дістав, коли мається на увазі суспільну сферу, зловісний, а може й узагалі смертельний момент — і то вже у своїй засадничій структурі. Швидкий тріумф і нечайний цілковитий сумерк Донцова є тільки яскравим покажчиком того, що людина того духового типу є вправді при відповідних обставинах здібна до «блискавичного походу», але одночасно приречена на таку швидку катастрофу свого «походу».

Тут треба вернути до вихідної площини наших розважань, а саме того образу світу, що так широко запанував над емоціональним життям і думанням наших земляків. Хоч роздертий непоєднаною суперечністю, він всетаки не розколюється на двоє, але залишається одним споеним образом. Це тим дивніше, що оба його «боки» себе властиво виключають. Беручи справу дослівно, важко погодити те, що проповідують в псевдопатріотичних і нібиревольційних тирадах з тими безнадійно чорними думками про світ і наші перспективи — і то все в душі одної людини. Але ця непоєднаність існує лише на перший погляд. Якщо б такий образ світу виростав на ґрунті шукання правди, об'єктивних дослідів та без-

сердечного практичного досвіду, то всякі суперечності вибухали б новою натугою шукання й боротьби та мусіли б на решті самі себе зліквідувати. Але в цьому випадку справа виглядає інакше. Досьогочасні наші розважання показали недвозначно, що описуваний нами образ світу виростає з духового прориву двох поколінь нашого Заходу. Прорив не полягає ні на недостатці пориву, ні на слабому активізмі покоління, а на упадку тих будуючих сил суспільного життя, що дають горизонти, видючість, відповідальність. Заникла та інстанція, яка знаючи всю обмеженість навіть найкращих вже здобутих лаврів, дивиться вперед, шукає, мучиться та намагається суспільні енергії зробити видючим і у видючості сильними. Вона не йде одним кроком з настроями і наставленнями суспільних середовищ чи панівних груп: де ці останні бачуть тріумф, там вона дуже часто бачить звичайне приголошення осліплених тимчасовими успіхами і — задатки на завтрішню катастрофу. Де дане середовище та його прилюдна опінія знаходять лише лихе, там видючі суспільні елементи можуть знаходити якраз перспективи на краще. Так нпр. є дуже велике питання, що є краще: сучасні крамоли еміграційного українства, стан його внутрішньої війни, чи може повне замирення при існуючих заложеннях. Здається, що це останнє було б далеко гірше, бо вбило б усяку надію на справжнє переборення важких труднощів нашого життя, яких тільки невіжі можуть не визнавати. Ці короткі завваги дозволяють уже зрозуміти, чому найбільш видючі суспільні елементи стають дуже часто «поперек» до течії суспільного життя і вони не одушевляються «тріумфами» хвилини та «святкують» якнайменше, але не дають себе теж пірвати пануючим настроєм та стягати себе, у хвилинах проривів суспільного життя, на дно чорної безнадії. Це є теж причиною, чому вони стягають на себе ненависть професійних ревнителів різних т. зв. «святощів» та чому їх в різних суспільних ситуаціях ізолюють або прямо винищують. Та незважаючи на те, в них, не деінде, є перше джерело духової живучості суспільностей. Тому не є випадком, що справжні духові провідники ніколи не займаються самим лише розбурхуванням вже й так пробуджених суспільних енергій, залишаючи це діло людям друго- і третьорядним. Їх головна журба це фундамент, тривалі основи суспільної будівлі; головне почуття, яке пронизує наскрізь їхню роботу, це глибока тривога за дальший шлях існуючих і наростаючих на ґрунті нашої окаліченої історичними лихоліттями суспільності сил, — тривога на думку про те, що цілі покоління можуть пробудитися — «безверхі» і «окра-

дені». Їх не вдовольє без решти ні «патріотичний запал», ні «активізм», ні навіть велика готовість членів даної спільноти складати жертви. За цим усім признають вони велику вартість, але це ще замало. Вони ж знають, що навіть найкращі людські зусилля, особливо в такому середовищі як наше, є zagrożені небезпекою тяжких помилок і звиродніння, якщо не знайдуться своєчасно такі внутрішні сили у спільноті, які дали б наростаючим суспільним енергіям ґрунт реальної проблематики, міру й відповідальність. Чим кращий і могутніший суспільний порив, тим дальше сягатиме він у майбутнє і тимбільше потребує він фундаментів і видючости. Уже в індивідуальному духовому розвитку видно дуже виразно, що спокійні пересічності не мають чого боятися небезпек; до куцої мети, яку ставить їм оточення, ідуть вони простою дорогою і доходять до неї далеко швидше як ті одиниці, що шукають і переживають усі щасливі й трагічні моменти великих зривів. Якже ж важко zagrożені в самих основах ті суспільно-політичні рухи, що їх двигає молодь! Найбільшу, бо смертельну небезпеку уявляють для таких рухів, що всяке шукання очорнюють як опортунізм і двоедушня та як найвищу мудрість проповідують засаду вижитися без решти «розчинитися» у «пориві», «революції» і т. д. Не меншу шкоду роблять ті одиниці високої освіти, що знають навіть зовсім незле про небезпеки, але їх промовчують. Зате воліють вони писати на мотиви, що приносять популярність, дають змогу розгорнутися стилістичним здібностям та забезпечують літературний успіх. Тому момент тривоги за дальший розвиток суспільних енергій і долю суспільностей є тим пунктом, в якому розходяться дороги духових сподвижників суспільностей і звідки зачинають підноситися дуже засадничі антагонізми. Тому не можна ставити Донцова на цей бік барикади, де стоять Куліш, Франко, Липинський. Він підготував, як ніхто другий, ту націоналістичну публіцистику, яка — особливо у підпільних виданнях — засаду «вижитися в пориві» довела до найдальших меж.

Може не зашкодить на цьому місці дещо пригадати. Коли серед націоналістичного студентства Львова і Краю взяли у свій час верх ці останні тенденції, при чому молоді увижувався ідеал сильної людини дещо наподобу модерних диктаторів, то Вол. Старосольський наполегливо остерігав. Він звертав у досадний спосіб увагу на те, що диктатори зовсім не є тими людьми, за яких їх молодь уважає. І Ленін, і Пілсудський, і Мусоліні мають за собою не тільки дуже поважні студії політично-суспільної проблематики, але теж поважну скількість власних творів з тієї ділянки. Значить, є само-

вбивчою помилкою бачити в них чуда інспірації. А непопулярний тепер Освальд Шпенглер стверджував у своєму викладі «Політичні завдання німецької молоді» (1924), що тодішня молодь не йшла до фундаментів політичного життя, не вивчала з перших джерел основної його проблематики. У покоління, що перейде до політики узброєне лише власним поривом і довільно побудованими уявленнями, бачив він грядучу катастрофу. Цей видючий голос подавав колись і скермував на адресу української молоді Степан Томашівський у берлінському «Літописі».

Так опинилися ми при темі, яка є дуже важна і яку варт бодай згадати. Її назва: наростання руйнівних сил в суспільностях. Показується несподівано, що руйнівні елементи виростають якось навіть з дуже бездоганих поривів. Це останнє є їх великою силою. Гарні задатки, що опісля вкриваються найгіршими наростами, є тим моментом, що задержує приростаючи силу і викликає ілюзії. У цій справі панують в нашій прилюдній opinio найбільш дивовижні погляди. Зловісні явища суспільного життя пояснюють звичайно так, що у плетиво великих поривів і таких же зусиль вбудували себе звичайні злочинні характери або провокатори та знівечили чи сторпедували шляхотне діло. У дійсності річ виглядає зовсім інакше. Злочинець має особливо в суспільному життю дуже короткі руки. Він не може покликати до життя ніякого суспільного руху, він не зможе оточити себе ніяким ореолом. Правда, злочинці типу провокаторів є здібні в суспільно-політичній сфері далекоїдучих лих накоїти, але це лише і єдино, коли дане середовище духово автоматизувалося й кермується укритами мафіями, при виключенні контролі, критики і конфронтації. Та цю тему, так дуже для нашого життя важливу, треба відложити до іншої нагоди.

Цю лінію розважань треба залишити, бо вона веде думку на дуже далекі дороги. У цій хвилині варт поставити питання, як відбився згаданий духовий прорив на сучасній українській людині.

2. Людина та її духовий арсенал.

Тому треба наново вертатися до панівного в нас образу світу. Ми вже згадували про те, що він при своїй внутрішній суперечності не вдержався б навіть короткий час, якщо б він виростав на ґрунті шукання правди і боротьби за практичний досвід. Якщо ж він таки вдержується і важить недвозначно над усім нашим життям, то це повний доказ на те, що двигают його зовсім інші моменти. Ще уважніша застанова поучує нас, що внутрішня суперечність його зовсім не розкладає, а

навпаки: вона держить його вкупі та є його конститутивною рисою. Тому є цілком зайвим трудом дошукуватися в ньому правди про реальний світ; було б теж даремною річчю сподіватися, що на його ґрунті виростуть суспільно-політичні концепції, гідні тієї назви. Коли з цього пункту бачення заперчуємо йому всяку вартість, то з другої сторони знаємо за ним першорядну вагу для пізнання одного типу української людини — того типу, що надає обличчя українському життю на чужині. Власне цей образ світу, уся його роздвоєність та, на перший погляд, внутрішня протіворічність і врешті ціла його дивна розпучливість, є якраз знаменитим сигналізатором того, що діється в душі тієї людини та що властиво стоїть поза усіми гомінкими виявами її життя. Йде тут про людину українського Заходу і то передовсім в молодших генераціях. Роздертий непроходимою суперечністю образ світу є не тільки її найріднішою дитиною, але є одночасно яскравим відблиском її трагічної духової ситуації. Це значить м. ін., що роздвоєна і суперечностями мучена теж душа тієї людини. Тут не має найменшого значення питання, чи вона сама про це знає і до цього признаватися хоче, чи ні.

Це знову теза, яка йде в гострий спосіб проти звичних уявлень. Є ж бо загальне переконання, що якраз ця людина, «людина визвольного руху», є на свій спосіб одноціла, однонапрямна і при тому всьому така безсердечна, як її уся доля. Не є ніякою тайною, що сильні настанови є своєрідною силою людини цього типу та що її навіть переконливими аргументами дуже важко відвести бодай трохи вбік від того кола, на якому порушається її життя. Ще більше: література, на якій ця людина виростала, ставила і то нераз устами неабияких майстрів слова, як ідеал людину тверду, неустрашиму, монолітну людину, яка не сміє відкривати у своїх грудях як Фавст у Гете «дві душі». Тому треба б дивуватися, якщо б наша теза не викликувала спротиву. Одні відкидатимуть її в цілості, другі протестуватимуть проти її генералізуючого характеру, цебто проти підтягання всього під один знаменник.

Ми радо признаємо, що людина, про яку тут іде, є в неодному однозначно детермінована і так однозначно унапрявлена, що навіть пересічний знавець її духовости може з досить великою точністю обрахувати наперед її дію і — що найважливіше — її думку. Таксамо треба погодитися з тим, що в середовищі тієї людини є величезні різниці — і то дуже суттєвого характеру. Є тут напр. багато таких, що цілий внутрішній фалш того всього, що подають до вірування другим, перед собою цинічно признають, але вже давно перестали собі з таких річей щонебудь робити. Зрештою на своє оправдання

могли б вони сказати, що їм теж потрібно джерела прожитку і суспільної позиції. Побіч такої і подібних відмін є ще й такі, що з незвичайною силою держаться власних засад, не зважаючи на час і моду. У часи поширення духової розхристаності, яка має правити за поступовість, роблять ці люди з поставою Нібелюнгів напrawdę ненайгірше враження. Уже з цього видно, що комасування усіх цих людських типів в один насправді небезпечно. Одначе тут якраз приходить питання: невже це аргумент проти нашої тези? Тези, що виросла на підложжі тверджень, про прорив духового життя нашого Заходу, про прихід загальної тиранії обрядовости — суррогату і про заломання дії (і думки) тієї людини в самій її структурі? А зрештою: невже не говорить тут нічого відома безнадійність нашого життя, яку ясно чи глухо відчуває кожний? І невже нічого не значить, що українці різних політичних груп або взагалі порозумітися не можуть, або якщо таки зговорюються, то таке порозуміння є більш чи менше образом кволости і безнадії? Це тимбільше впадає в очі, що навіть люди постави Нібелюнгів у нашій ситуації безсилі. Єдине, що вони можуть, це добре держатися разом. Зате вони є безрадні, коли йде нпр. про експанзію у відношенні до других «не-своїх». А власне це останнє заслуговує на найглибшу застанову.

Цитовані закиди не є позбавлені слухних моментів, одначе вони нашої тези ані трохи не виважують з її основ. Супроти того, що вона стверджує, усі твердження про монолітність і однонапрямність людини молодшого покоління є справою другорядної натури і належать властиво до іншої сфери. Внутрішня розщипленість тієї людини має свої корені, як було сказано, не у проривах останніх літ, а у далекоїдучих фактах нашого цілого духового процесу після першої світової війни. Покоління, яке у визначній мірі називаємо націоналістичним, було ще тоді майже дітьми, коли упали перші засадничі духові рішення. Не у 30, а на 20 рр. припадає переможний похід духовости того типу, що її сигналізує прізвище Донцова. Тридцять роки принесли тут лише вивернення і деякі практичні наслідки. Покоління «націоналістичне» увійшло цілою силою в «донцовські» духові ямки та узнало їх своїми. Уже з тієї причини багато засадничих речей залишилися і муіли залишитися спільним добром усіх, отже тих, що й до сьогодні задержали всю тугість своєї постави, як теж, що дорешти розхитані й знівечені. Одні з них стараються вірністю своїм старим засадам перемогти зло, а другі дають себе нести усякій течії. Та не зважаючи на ці далекоїдучі різниці, у всіх видна однонапрямність. Повстає навіть вра-

жіння, що усі відміни того типу людини лежать яқось все таки на одній площині.

Описувана нами духова прірва, цілковитий упадок тієї духової інстанції, що розгортає горизонт та вяже людські зриви й пориви з великою проблематикою життя створило прірву й роздвоєння в душі тієї людини. Коли нам вказуватимуть на ідеали, які ця людина перед собою ставила, та на її здібність до великої напруги сил, то ми скажемо: дозвольте сумніватися! Хто ще до війни вмів приглядатися найбуїнішим і найбільшим маркантним натурам того середовища, той знає, як навіть у часах найбільших зльотів тієї людини вжиралося в неї глухе відчуття безнадійної духової порожнечі. Таке відчуття почало зарисовуватися з правила звичайно тоді, коли миналися буйні юнацькі роки з їх мріями і коли вистав мужчина, що все таки мусить бачити світ інакше. Це почуття набрало натури особливо тоді, коли націоналістичний рух молодих зробився реальною політичною силою з усіма завданнями невимолимої практики. Чим більш загальне робилося відчуття бездоріжжя, тим більше затрачувала ця людина панування над ситуаціями і тим сильніші пішли в рух зусилля цілого покоління, щоб заглушити в собі та знівечити голоси неспокою та поконати труднощі, до яких воно не хотіло ніяк признаватися. Цим пояснюється надмірний переріст пропаганди, яка дивним дивом була в першу чергу звернена на піддержання на душі середовища, з якого виходила. Щойно у дальшій черзі спрямовувалася вона назовні. Величезна духова енергія пішла на те, щоб уміцнити (головно емоціональні) наставлення, яким щораз більше пропадав фундамент, та на місці цього останнього вбудовувати щораз свіжі панцирі постави. А це означало врешті прихід сильної наставленнями, позбавленої горизонтів та духово заавтоматизованої людини.

Супроти цього усі твердження її про монолітність і спаяність є в першу чергу нічим іншим, як поверненою на себе пропагандою, про яку була щойно мова. Жива душа не дала себе навіть найсильнішим засобом оглушити. Вона відповіла нечуваною наболілістю, яку кожний дотик безсердечно ранив. Упадок всякої річевої виміни думки не був виявом злої волі цієї людини, але звичайно самообороною. Дискусії не боїться тільки той, хто чує під ногами фундамент. Проти цих тверджень протестуватимуть, але це не змінє стану речей. Хто не вірить, хай гляне на нашу пресу на чужині, а особливо на її полеміку. Уже на перший погляд кидаються у вічі яскраві й дивні моменти. Навіть у краще редагованих виданнях полеміка дрібна, старечо-згіркла й без сліду гумору.

Очевидно, про суверенність у відношенні до предмету і про радість річевої атаки навіть мови бути не може. У пресі повно статтей, що мають власне середовище «вговорювати», підносити на душі, а зате майже нема звороту до проблем і майже нема спроб іти походом в ширшу суспільність, отже трохи поза «своїх». Виринає питання: чому ця людина, що виросла в атмосфері культу титанізму, чому вона так дуже потребує приголомшувати себе проповідями, чому вона мусить виставляти на показ свій «ідеалізм» (хоч вона навіть не знає, про що властиво в ідеалізмі йде)? Чому їй важко жити й думати без німбу якоїсь власної «освячености», чому вона знижується аж так далеко, що для оборони своїх актуальних концепцій, які делікатно кажучи, дуже непевні й слабенькі, відкликується до впадших за Україну жертв, як до аргументу? Чому вона в сучасній ситуації не має відваги зробити безсердечного підрахунку власної минущини й такої ж перевірки власного духового арсеналу, а там далі зачинати наново так, наче б ніяких «заслуг» взагалі не було? Чому вона ховається завжди за «заслуги», різні «освячені цінності»? Чому в неї така нетолерантність та дивний гін до єдиновладства в суспільності, хоч таке єдиновладство її прискореними темпами і до самої глибини нівечить? Тільки наївні можуть думати, що те все є ознакою здорової сили і що тут маємо до діла з узброєною внутрішньо на важкі ситуації людиною. У дійсності ця людина до самої глибини собою невдоволена, в себе зневірена. Масивними аж до найбільшої пересади засобами вона старається себе оглушити та перед собою свою «монолітність» доказати. Метушливий «активізм», небувалий переріст всякого організування й «охоплювання», уся жажда неподільної влади елементами, що до ніякої влади взагалі не доросли, а врешті нечуваний радикалізм постави при такій же самій сліпоті є можливі тільки і єдино на ґрунті зневіреної, роздвоєної та опанованої глибокою розпущею людини. Застрашаючі вияви знаної домашньої війни внутрі націоналістичного руху є тільки потвердженням нашої діагнози. Шкодувати треба, що наша публіцистика не поставила собі питання, чому ця війна, при усій своїй гостроті й безсердечності, така безплідна й неуспішна. Ніодній із воюючих сторін не принесла вона однозначної перемоги, при чому суспільна ситуація зробилася ще більше заплутана, як була давніше. Тут видно аж надто яскраво, що боротьба розігралася в такій площині, яка однозначні рішення унеможлиблює. На всякий випадок це не була площина об'єктивної суспільно-політичної проблематики.

Яка ж це могла бути площина? Таке питання нереносить

нас від розгляду людини цього типу до застанови над її духовим арсеналом. Ми вже згадували про те, що ця людина стратила фундамент реальної проблематики для своїх дій. У вирішальний час суспільність або не видала належних духових провідників для розбудови фундаменту або не піддержала тих, що були. Наслідок такий, що просякнуте наскрізь духом суспільно-політичного активізму суспільство опинилося в дуже важкій ситуації. Так нпр. від часу нашого відродження ще може ніколи українські суспільно-політичні зусилля та їх ідеології так далеко не відорвалися від історичної науки, як серед молодшого покоління нашого Заходу. Те саме треба й конечно сказати у відношенні до науки права, соціології і т. д. Затє ніколи так не покликалися на «відвічні закони буття Нації», які мають керувати дією тієї людини. Є тільки питання, з в і д к и вона про ці «відвічні закони» знає. — Неменший прорив прийшов теж в ділянці зв'язків з духовим світом дальшої чи близької чужини. Українські соціалісти старшого покоління, що виросли з далеко меншого досвіду своїх попередників, стояли під цим оглядом без порівняння вище. Цей приклад показує достачно, що сучасний стан є однозначно станом упадку. Поширення і сильне заострення того, що ми називаємо національною свідомістю широких шарів народу, не тільки не може зрівноважити й закрити упадку (як дехто себе потішає), але ще яскравіше його підкреслює. Власне натуга тієї свідомости, неабиякий зріст волі до боротьби в ширину при одночасній затраті видючости й фундаменту провідних шарів є одним із найбільш трагічних фактів нашого суспільно-політичного процесу та джерело нових небезпечних прірв. При таких передпосилках тільки наївні можуть бачити у поширеній національній свідомості лік на усе.

Ці твердження можна ілюструвати довільною кількістю конкретного матеріалу. Так пр. дуже багато моментів ідеології молодшого покоління виросло на ґрунті його довільних уявлень про роки нашого державного будівництва й визвольної війни. Цілий кровавий труд тодішньої української еліти, увесь досвід, здобутий дорогою ціною, пропадає без решти. Лишається кілька відірваних назв, які у подавляючій більшості випадків є назвами м о т и в і в сучасних обрядово-патріотичних святкувань для вдержання власної настроєвості. Це Четвертий Універсал, Крути, Базар. Немає ніякого сумніву, що на тлі затрати з очей цілого процесу не можна зрозуміти ні Четвертого Універсалу, ні Крути, ні Базару. Та в опанованій обрядовості суспільності розуміння справ властиво не вимагається. Мотиви для власних пісень про себе

важніші. З такого підложжя виростає теж критика тодішнього часу і погляд на наш історичний процес дальшого минулого. Так, напр., еліта визвольної війни і революції мала провину в тому, що з місця не проголосила незалежності та не звоювала зразу ворогів України. З якими силовими резервами приступала ця еліта, про це не питають. А один з найбільш поширених поглядів голосить, що наша верхівка у минулого все «зраджувала» та «переходила до ворога». Та й гнітучий своїм змістом і прикрий своєю генеалогією образ повинен після появи праць Липинського бути свідцтвом повного невіжества у суспільно-політичних справах, — уже хоч би тому, що він в дуже небезпечний спосіб спрощує соціально-структурні моменти нашого життя. А тимчасом він далі пишається — і то навіть в нових виданнях. Тому не без тривоги треба думати про позем молодшої еліти, що в такій атмосфері виростала й виростає. Тому теж не треба дивуватися, що суспільна думка так милується й так радо перебуває при тих спрощеннях — скоротах, що їх називаємо гаслами. Її рух полягає на скоках від одного гасла до другого. Гасла приманчиві і вони завжди короткі і завжди ніби ясні і ніби очевидні. На цьому полягає теж їх небезпека.

Ми вже згадували те, що прихід цього стану не є виключним ділом молодшого покоління. Перші засадничі рішення прийшли давніше. Уже з цієї причини можна без остраху за велику помилку твердити, що панування обрядовости у нас загальне. Вона ж дозволяє внутрі своєї сфери на суперечності, опозиції, антагонізми. Та це все є звичайно тільки внутрішньою справою. Воно цілої сфери з її підвалин ще далеко не виважує. Навіть нові почини серед пануючої системи швидко загрузають, погребуючи передчасні ілюзії спрagnених основної зміни.

Проти цих стверджень неодна на перший погляд промовляє, але це тільки так здається. У першій частині нашого розгляду назвали ми Липинського найбільшим сподвижником суспільної сфери у площині фундаменту. Обставина, що існували гетьманські групи, які ставали на становищі ідей Липинського, могла би ніби свідчити про те, що дух обрядовости не здобув загального панування. Та це лише позірний аргумент. Гетьманцям ніщо не вдалося краще, як другим. Вони мали великого духового провідника, але поразка їх полягала на тому, що в них не стало сили підняти й двигати далі неспівмірного їм вагою духового добра Липинського, який і надалі мусів лишитися незнаним. Той парадоксальний стан показує наявно, як для всякого здвигу потрібна відповідно узброєна «суспільність» або бодай сильна група. Без цього

навіть найсильніші індивідуальності втрачають силу. Так само не суперечить нашим твердженням існування різних груп, свободних від радикалізму, крайностей та нерозважності. Одначе й тут уважне око завважить, що вони плекають засадничо у злагодненій формі те, що в других виступає гостро й переяскравлено. Щоб таке твердження доказати, треба б удатися знову на довшу дорогу аналізу, що тут робити неможливе. З цієї причини хай вистарчить вказати лише на те, що з цієї сторони, хоч яка вона зрештою критична й навіть досвідчена, не вийшла ніодна спроба заатакувати й виважити пануючу систему з її бігу; публікації, які з цього середовища, є неменш слабкі, як у їх опонентів. Та найкращим свідцтвом того, як далеко панує в нас одна система, є якраз широке націоналістичне середовище. Воно ж збирало в себе найбільше суспільних енергій; з цього людського середовища, а не звідки інде, мусіла б була вийти генеральна атака проти цілої суспільної системи. Як показує досвід, досі це ще не сталося. Ніодин з воюючих націоналістичних таборів не зробив засадничого звороту, ніодин не спромігся на генеральну ревізію пануючих в суспільності ідей та уявлінь, ніодин не розбудував нових позицій для походу в нутро власної суспільности та для построення якогось іншого типу фронту проти ворогів України. Це ж є між іншим головне джерело цілої неясности української еміграції, — якщо ж з лона націоналістичного руху не вийшла нова велика ініціатива, то якже вона могла вийти від інших груп, що через позицію націоналістичного руху були згори засуджені на слабість? Тут ще одного не вільно забувати: обі націоналістичні групи були в дуже гострій суспільній боротьбі. Ця боротьба зруйнувала до решти багато із тих оптимістичних ілюзій, які так багато причинилися до вдержування єдности цілого руху, та отворила дорогу до основної надуми над проблематикою українського життя. Чи знайдуться в нас творчі сили суспільного життя у відповідній скількості, щоб використати час великого духового зрушення нашої суспільности?

Аналіза нашого суспільного життя на чужині не може обходитися без темних кольорів. Вони нераз так густо насаджені, що неодному закривають горизонт. В існуючих суспільних скупченнях бачимо безнадійність, поза ними втечу в приватне, в доброму і злому значенні, життя. Чуємо вправді неясно, що творчі сили таки є, одначе вони або про себе не знають, або, знаючи навіть, не бачуть змоги постробіти належного терену своїх зусиль.

Цей простий факт багатьом відомий. Одні оцінюють його так, другі інакше. На нашу думку, він є тільки доказ на те,

що наші сучасні суспільні фронти не вдоволяють та що суспільність щойно за властивими фронтами шукає. Це potwierджує теж ситуація обох націоналістичних груп, що розгорнувши між собою таку гостру боротьбу, не рушилися далеко з місця, ні одна, ні друга, та свого бою не перетворили у бій вирішальний.

Це, а не інше, є яскравим свідомством того, як важко по-строїти внутрі такі суспільні фронти, які б приносили рішення, ставили ясні ситуації та мобілізували нові сили. А покищо живе в дивній суспільній діаспорі багато дуже добрих сил, — більше, як собі звичайно думаємо. З цього боку підложжя для всякої великої ініціативи напреду надзвичайне, й час в неодному єдиний. Та якже важко зачинати й будувати нове тривале діло в суспільному середовищі, де напротязі цілих десятиків літ не дбали про фундаменти власної дії. Тому теж господарка наростаючими людськими енергіями була вже у своїй засаді така катастрофальна, а суспільність на чужині сьогодні така немічна.

Питання виходу із сучасної внутрісуспільної ситуації непокоїть сьогодні багатьох. Одні стараються направляти досвогочасне, другі шукають розв'язки у здецидованому шуканні нового. Цим зусиллям напевно не бракує ні доброї волі ні почуття відповідальності. Та не зважаючи на те, над ними важить усією силою дух того часу, колито суспільне життя нашого Заходу потонуло в обрядовості, яка розрослася в тиранську систему. Сучасні спроби ревізії й направи старого не в силі знайти таких пунктів опори, що з них можна б виважити систему й построїти щонебудь кращого. Знову ж новатори мають, але тільки на короткий час, ту вигіднішу позицію, що вони декларативно відрікаються спадщини минулого, хоч фактично несуть її за собою даліше. Коли сьогодні приглядаємося нашим новостям, то не може непокоїти нас сильна перевага гасел, готових кліщ, штампів. Ці гасла «абсолютно певні», концепції теж; проблем тут засадничо нема, бо все «ясне». Знову ж «ясність» походить від того, що якесь гасло, якусь зовсім не нову кліщу проголошують як об'явлення. А ми питаємо: що ж тут змінилося на краще в порівнанні з тим, що недавно чи навіть сьогодні панує? *)

*) Такі речі треба особливо підкреслювати. Наша критична аналіза заторкала м. ін. деякі моменти націоналістичного руху. Це може викликати вражіння, що наш розгляд має бути водою на млин, якоїсь нової хвилі гасел, або якоїсь моди. Це було б яскраве непорозуміння. Критика різних моментів націоналізму потрібна, і це признав б кожний чесний і думаючий націоналіст. Однак до цього потрібна

Це не припадок. Тому треба з цілим натиском підкреслити, що вихід не лежить у ніякій повені нових гасел. Вони не виважать існуючої системи, а лише причиняться до її зрізничкування та збільшення її непроглядности. Він у величезній мірі залежить від того, чи існуючі й наростаючі суспільні енергії матимуть щастя зв'язатися з тим типом будівничих нашого життя, що дають горизонт, видючість, фундамент. Тут черга на молоду українську науку, а зокрема на ті її ділянки, що мають в сучасних умовинах світу — не біймося цього сказати — визначне політичне значення. Не будемо тут нічого вичисляти, а обмежимося лише цим натяком. Якраз з тієї сторони, що була так занедбана між двома світовими війнами, може прийти радикальний зворот на краще. Для українства на чужині це річ, без якої гідне життя не можливе.

Зворот, якого уже так багато бажає, принесе дуже далекі зміни. Неодна «віра», не один «св. обряд» відійде в минуле. Прийде теж інша людина. Вона не буде думати гаслами, але вмітиме думати. Від того не зменшиться її здібність до децизії й акції. Вона не визнаватиме пануючої в нас засади, яку б можна схопити в формулу: «Через незнання до більшої віри і до більшої сили». Вона не буде боятися ні позитивного знання ні знаття своїх власних меж. Якраз з одного і другого виростатиме її здібність до відповідального чину.

3. Кінцеві завваги. Реабілітація відповідальної людини.

Наші розважання пробивалися крізь гущу дуже важких до схоплення і драстичних справ. Йшло про духові фундаменти нашого життя, про визвіл суспільних енергій із кайдан закорінених в обрядовості «вір», йшло про видючу і відповідальну людину. Зрушена в одному місці проблематика не приходить до спокою, й «вибухає» цілою серією несподіваних питань навіть у тих місцях, що видавалися досі цілком «ясними» і «самозрозумілими» та кличе до дальших і докладніших розглядів. Уриваючи на цьому місці наші розважання, хочемо на їх закінчення спинитися коротко над темою, якій ім'я: питання відповідальної людини в суспільному життю.

Ця вічно свіжа проблема набирала у кожному часі іншого насвітлення. Як довго суспільний лад устійнений та віра в нього жива та як довго жива ідея безперервного поступу

сумлінна аналіза явищ життя та розгорнення проблеми. Це розкриває горизонт, вчить виховує. Зате є дуже сумнівна вартість атакування банальними аргументами, лайками і пр. На жаль багато читачів того ж таки очікує. Примітка автора.

людства, так довго розумітимуть відповідальність, кажучи згрубша, як совісно і фахово-розумне виконання прийнятого чи наложеного обов'язку. Морально здисциплінований і належно вишколений урядник державного апарату і гідний старшина армії, як його розуміли ще головно в першій світовій війні, могли бути — кожний зокрема або оба разом — орієнтаційними взорами для такого розуміння. Що за цим стоїть якийсь релятивно устійнений суспільний лад, в якого вартості суспільність здебільша вірить, не важко бачити. Так було колись в першу чергу на нашому Заході. Часи назриваючих основних зрушень мусіли вносити й сюди далекойдучі зміни. Це відбилосся яскраво в націоналістичному розумінні суспільно відповідальної людини.

Тут треба малої поправки. Вірніше кажучи, націоналісти, головно молодші, не уживали терміну «відповідальна людина». За те говорили вони залюбки про провідну одиницю. Сильний волею й інтуїцією та очаровуючий собою людські маси провідник був постійною темою мрій молодшої людини в роки розблизку націоналізму.

Це не є лише термінологічна різниця. Воно значить теж далеко більше, як пересунення акцентів внутрі одного поняття. Відповідальна людина упорядкованого часу не могла бути ідеалом для нового покоління, що відчувало добре революційні заграви. Не випадково прийнявся серед нього культ сильної людини. Чи це був у своїй ідеї теж культ високорозвиненої індивідуальності, годі на перший погляд сказати. На перший погляд виглядало лише так, що нові тенденції залишали надалі старий ідеал відповідальності, наснажуючи його лише якоюсь свіжою силою й пересувючи в ньому деякі акценти.

Однак перша застанова зможе переконати кожного, що справа така дуже проста не є. Не забуваймо про два засадничі моменти ідеалу: його вузкий зміст та ці широкі передпосилки, на яких він спочиває. Це останнє є мабуть важніше та для пізнання й оцінки ідеалу фундаментальніше, як перше. Ми сказали вже, що в основах старого ідеалу лежали передпосилки (релятивно усталізований світ та віра в його вартості), які втратили дуже багато в очах молодого покоління. Йому годі було вірити у стабільність і мудрість дотеперішнього ладу. Його сильна провідна людина була обраховувана на часи політично-суспільних катаклізмів. Та це останнє було в очах покоління лише схемою грядучих ситуацій, їх більш чи менше неясною прогнозою. Це є вправді важне для оцінки ідеалу, однак далеко важніше для його зрозуміння є з'ясування його основ, передпосилок. Ці

основи двигают вузкий зміст ідеалу; вони в ньому заложені як незрушима догма. Ці догми бувають здебільша лише частинно усвідомлені. Ще більше: звичайно буває так, що їх проголошують до вірування теж лише частинно. Решту, і то нераз решту дуже велику, промовчують. Чому це так діється, годі на цьому місці з'ясувати.

З цього боку треба шукати ключа розуміння ідеалу сильної провідної людини, як його в нас культивували. Хто трошки над ним колинебудь призадумався, той без труднощів розпізнає, що провідник в перспективі цього ідеалу далеко не був поставленим на власні сили володарем свого світу в індивідуалістичному розумінні. Навпаки, в основах ідеалу лежало більш чи менш ясне пересвідчення про проминаючість, беззахистність та слабкість одиниці як такої. Джерелом її сили не була вона, ні її зір. Силу мало їй давати те, що було понад і поза нею, що було тривале аж до вічності у певному значенні слова, а до того було непомірно мудре. На означення тієї надособової, вищими й неухильними законами кермованої потуги уживано терміну «Нація» (з великої літери), часом «стихія», а в деяких ситуаціях навіть — хоч як це дивно звучить — «маси». І це був властивий, до того наскрізь догматично прийнятий фундамент ідеалу. Бути речником «Нації», «стихії» — це властива функція провідної сильної одиниці.

Така концепція виглядала на перший погляд дуже бездоганно. Вона ж виключала індивідуалістичну буту, посилювала в наявний спосіб всяку організаційну спаяність і дисципліну, мобілізувала до жертви. Крім цього вона акцентувала в небувалий у нас спосіб незнищимість національної спільноти та непомильну мудрість її законів буття. Це знову означало культ ірраціональних моментів, так дуже потрібний для наснаження віри молодого покоління в його справу. Багато знаків промовляло за цим, що вона, ця концепція, згущувала в собі найосновніші моменти ідеалу воюючого українства взагалі. Не будемо розглядати питання, чи так було, чи ні. Одно покищо є певне: у життєвій практиці справа так світло не виглядала. Можна навіть сказати, що розвій життя не пішов чомусь туди, куди хотіли показувати віхи цього ідеалу, а часом майже навпаки. Власне показалося, що на тлі суспільно-політичних процесів концепція натрапила застрашуючо швидко на свої власні границі. Чи не вдаряючим є факт, що покоління, яке плекало культ сильної провідної одиниці розгорнуло широкою хвилею активізм і видало багато фанатиків своєї роботи, однак було і є до розпуки вбоге на сильні провідні одиниці. Несприятливі обставини життя були напевно

ненайважливішою причиною цього стану. Таксамо було б неслухно думати, що наймаркантиші його провідні одиниці погинули і що тут лежала перша причина лиха.

У дійсності явище мало далеко глибші причини. Тут знову варто йому приглянутися від сторони основ обговорюваного нами ідеалу провідної одиниці.

Сам ідеал може бути дуже високий, однак це ще зовсім не зменшує його небезпечності. Не забуваймо, що він встав у життя на ґрунті суспільності, яка переходила важкий упадок тих сил, що будують фундамент і роблять людську дію у суспільно-політичній сфері видючою і — відповідальною. Якже ж при таких умовах приходиться несеній поривом молоді перекинути постулат видючості на непомильну — мудру «Націю» та проголосити себе речником тієї «Нації» й виконавцем її неухильних законів буття! Готовість до боротьби і жертви має згідно з таким баченням справи встановити безпосередній контакт «речника» з цими законами, отже має бути підставою згадуваної вище «інтуїції» головної провідної людини. А перекидати видючість на «Націю» значить перекидати туди й відповідальність. Дехто може ставити питання: Куди? Тут лежить трагічний вузол описуваного ідеалу. «Нація» в цьому розумінні ж соціологічний і твір, ні конкретна історична величина, а впершу чергу мітологічна категорія, в яку треба вірити. Вона не має і не хоче мати нічого спільного з емпірією. Не дивно, що націоналістам було чуже й вороже соціологічне розуміння нації у Липинського, таке близьке живим людям і реальній землі. Перекидаючи видючість на «Націю» у своєму розумінні, перекидали вони момент відповідальності з плечей реальних людей, людських груп, клас чи суспільності на незасований ніяк предмет своєї віри. У такий спосіб скреслено згори місце для сильної провідної людини в такому значенні, як її розуміє здоровий розум. Дехто може сказати, що такий висновок переборщений, бо ніколи якась «ідея» чи «ідеал» не можуть мати аж такого впливу на життя. Та практика поучає, що якраз «ідеї» чи «ідеали» ведуть дуже послідовно людську дію. Очевидно, маємо на думці не конечно те, що проголошують, а в першу чергу те, що промовчують і до чого здебільша не признаються, Цебто маємо на думці зміст ідеалу, але бачений від його основ. І в нашому випадку була поражаюча послідовність між фактично-існуючим ідеалом і реальним життям. Тому так дуже був поширений погляд, що головним завданням політичної роботи є розбурхувати «стихію». «Стихія» чи «маси» уже мали знайти і шляхи і провідні кадри, аж до генералів включно. — Слово «маси» на місці «Нації» чи «стихії»

може вражати; це є теж виразний подув зліва і одночасно знаменитий показчик властивого процесу розвою молодшого покоління. Він зачинався від одягання у божеські атрибути «Нація» (час цілковитої суспільної юности покоління), переходив через трохи менше божественну але за те вже далеко конкретнішу «стихію» і кінчався останнім етапом: культом «мас», — культом, який двигав собою не юнак, не людина відносно ще сильного пориву напередодні зрілого віку, а автоматизована, в неодному знівечена людина. «Маси» ще теж задержали неодна з божественности «Нації», а саме ореол непереможности й непомильної мудрости. Крилате слово: «За нами маси», ще для багатьох сьогодні задержало характер остаточного аргументу. Як кінчається така суспільна мітологія, не важко бачити. Ми живемо якраз в часі панування того божества, якому на ім'я «маси» (треба б писати з великої літери). Від цього панування не маєтись вражіння твердого і незрушимого муру, а вражіння чогось тяжкого і густого.

Це все лише побіжні натяки на проблематику, яка заслуговує на найбільш основне насвітлення. Матеріал до неї можна довільно розширювати, бо тут іде про один тип важких труднощів, від якого терплять теж другі, щасливіші народи. Сама справа є дуже повчаюча, а її актуальність напевно скоро не вигасне. Покищо тільки одно видно: провідна людина всередині суспільної сфери, навіть коли вона сама великого формату, може неодна вдіяти — залежно від того, як її держатиме власне середовище. Та навіть при найкращих передумовах є поставлені їй та її ділу межі, часом межі дуже засадничої натури. Є сили від неї далеко сильніші, напр. народи в ланцюху поколінь, тенденції великого історичного процесу. Та навіть у цих відносно вузьких рамках залишається ще величезний простір для її зору, ініціативи та відповідальної акції. Не втрачаючи з очей понадособових потуг людського життя та респектуючи його ірраціональні моменти, не сміє вона перекидати тієї відповідальности, яка їй припадає, на щонебудь інше, а зокрема на неокреслені ближче позаособові сили та проголошувати себе лише їх «речником», «пророком».

Багато з цього пережила наша суспільність в останньому десятку літ. Та прийшов час, коли меркнуть «пророки», а відповідальна людина переживає поволі реабілітацію.

АВТОПОРТРЕТ МАСАРИКА

ВСТУПНА ЗАМІТКА.

Чим цікава для нас нині постать Масарика, чому зупиняємо на ній нашу увагу?

В 1914 р., коли почалася війна, Тома Гарріг Масарик, до цього часу професор Празького університету, покидає Чехію, вибираючи для себе шлях політичного емігранта. Опинившись в таборі Антанти, розвиває велику пропагандивну й дипломатичну акцію на користь чеської національної справи. Заходи Масарика відіграли рішальну роль у створенні незалежної Чехословацької Республіки. Чи можна собі уявити більший триумф еміграційної політики?

Ми сьогодні теж на еміграції та хотіли б побут на чужині використати для добра нашого народу. Приклад Масарика вчить про властиві завдання еміграційної політики, що їх край не може виконати, та про великі потенціальні можливості такої акції. Але цей приклад вказує рівночасно на те, якого типу людьми еміграція мусить бути репрезентована (щодо освіти, морального авторитету, досвіду тощо), якщо еміграція хоче, щоби до її голосу світ прислухався...

По-друге, приклад Масарика особливо для студентського та молодого академічного світу цікавий тим, що маємо в ньому політика, державного мужа, який по своїй соціальній формації є науковцем та інтелектуалістом. Інакше буде себе в політиці поводити військовик, інакше родовий аристократ, інакше великий господарник, а ще інакше інтелектуаліст. Масарик це майже клясичний зразок на те, яка може бути специфічна роль інтелектуаліста у громадсько-політичному житті: обронця духових вартостей.

По-третє, проблеми чеського національного відродження, що про них згадує Масарик у нижче поданому фрагменті (напр. синтеза національного та універсального, питання національно-визвольної революції та інші) це є, очевидно «мутатіс мутандіс», наші сучасні українські проблеми.

«Автопортрет Масарика» (заголовок наш) це виняток із «Світової революції», мемуарного твору про війну 1914/18 рр. та повстання Чехословаччини. На жаль, в нинішніх умовах не було можливості здобути оригіналу «Світової революції»; наш переклад зроблений з другої руки й тому за дослівну точність годі ручити.

Цей фрагмент передає свого роду «обрахунок сумління» Масарика: Повертаючи по скінченні війни з Америки додому, використовує Масарик плавбу на кораблі для того, що переглянути свій дотеперішній життєвий шлях. У цьому часі було йому вже 68 літ віку. Глибоко бадьорий настрої, що пробивається з цього фрагменту, виражує самопочуття людини, яка знає, що вона довершила те, що було місією її життя.

Кілька біографічних дат: Масарик народжений 1850, вмер 1937. Син фільварочного візника на моравсько-словацькому пограниччі. З 1882 професор чеського університету у Празі, на кафедрі філософії та соціології. З 1891 року депутат до парламенту. Від 1914 закордоном, в 1917 році організує в Росії легіони з чеських полонених. В 1918 р. в Америці, у близькому контакті з президентом Вілсоном. Добився офіційного визнання з боку Антанти чеського закордонного національного

комітету як «еміграційного уряду» та перепер в таборі Антанти концепцію розподілу Австрії. В 1918 р. односторонно вибраний першим президентом нової Чехословаччини, що ним оставався незмінно аж до 1935 р. Масарик є автором цілого ряду філософічних, соціологічних і політичних творів, що з них можна згадати про наступні: «Самогубство, як масове соціальне явище модерної цивілізації» (1881), «Давід Юм. Дослід про основи моралі» (1885), «Філософічні та соціологічні основи марксизму» (1889), «Чеська проблема» (1889), «Росія та Європа. Соціологічні нариси до російської історіософії та філософії релігії» (1913). Редакція.

★

«Мені часто доводилося читати, як жартували з того, що тепер, мовляв, професори й науковці, як от Вілсон і Масарик, почали рishати у світовій політиці. Але діло тут не у професорстві, бо бувають сякі й такі професори. Суттєве було те, що ми — або принайменше оскільки діло стосується мене — здобули собі наші позиції працею та пильністю; я народився бідняком, а бачачем не став ніколи; через це придбав я собі знання життя та людей та, попри все наукове теоретизування, зробився також практиком. Як же часто й гірко скаржився я замолоду на мої несприятливі життєві обставини — а чейже вони саме мені стали у пригоді! Я не збирався бути професором; мою юнацькою мрією була кар'єра політика й дипломата. Я почував себе дуже нещасливий, коли у Відні мені відмовлено вступу до Академії Східних Мов та до дипломатичної служби. А нині я таки дипломат і політик! Професором мені не хотілося бути, але доля рано зробила з мене вчителя: Попрацювавши хлопчиною деякий час у ремісника, я почав давати лекції й цим заробляв на хліб, як довго був в гімназії та на університеті. Згодом не оминула мене й університетська кафедра. Але в політичній кар'єрі це мені остаточно теж не пошкодило, тільки допомогло.

У філософії боровся я за наукову філософію, за точність, конкретність, реалізм. Я боявся надто академічної філософії, цього пережитку й продовження середньовічної схоластики. Зокрема метафізика мене не притягала й не задовольняла. Філософія — це була для мене передусім етика, соціологія, теорія політики. По-вченому можна б сказати, що я активіст, може навіть волюнтарист — повсякчасно був я діячем та трудівником. Ніколи не признавав я протиріччя між теорією й практикою — себто між правильною теорією та правильною практикою. Я завжди противився односторонньому інтелектуалізму — але не в меншій мірі також бездумчивому практицизмові. Моїм першим і найважливішим учителем у політиці був Платон, а за ним Віко, Руссо, Конт, Маркс та інші. Моя перша більша студія «Про самогубствд» дає в зародку цілу історіософічну концепцію, враз із аналізом духовості модерної доби; там вперше підкреслив я вагу й конечність релігії для новітньої людини та суспільства. Мою метафізику переживав я в мистецтві, а передусім у поезії. Література — але реалістична література! — послужила мені теж, як політикові. Все життя був я невтомним читачем філософічних і наукових творів, але рівночасно й гарного письменства та літературної критики. Свідомо плекав я в собі силу уваги; від фантастики зберегла мене наукова сумлінність. В науці йдеться про здобуття правильної методи; тому змагав я до критицизму — проти поверховности; я напирав на точну, безжалісну аналізу також у громадянській та історичній діянках. Але аналіза була для мене не самоціллю, тільки засобом; мої шукання відпочатку характеризувалися нахилом до синтези та концентрації — доказом на це всі мої твори.

Я не жалію мого виступу у справі рукописів¹⁾, ані моїх критичних кампаній, хоч деколи турбують мене спогади про промахи, що я їх допустився. Під претекстом, що нація та національна свідомість у небезпеці, накидувалися противники на мій раціоналізм — хоч я поборую односторонній раціоналізм, що нехтує почуттям і волею та їхнім психологічним та етичним значенням. Але я не кожне почуття признаю! Як далеко сягала тодішня заумінковість, видно з того, що я аж перед судом мусів вияснювати, що моя студія про самогубство не має на цілі захвалювати самогубство.

У політиці я передусім приглядався до людей і вивчав їх, подібно, як я аналізував і критикував характери в модерних романах і поезії. Хто хоче людей політично організувати, мусить на них знатися, мусить уміти їх підбирати й кожного ставити перед відповідне завдання. Змолу присвоїв я собі звичку просто монографічно обсервувати людей, що з ними приходилося мені мати до діла, а головню тих, що стояли на авансцені політичного життя. Я збирав усякі можливі дані про друзів і ворогів, я підшукував життєписні й інформаційні матеріали про всіх політично активних діячів. Перед першою зустріччю з якимось політиком, чи державним мужем, я перечитував його твори, його промови, я старався довідатися про нього як найбільше. Оскільки пригадую, ця прикмета проявлялася в мені від дитинства; на 14-му році життя, коли в родині була мова, щоб з мене зробити народного вчителя, попала мені в руки «фізіономіка» Ляватера²⁾; я прочитав її з захопленням та зрозумів її значення для майбутнього педагога. Може з цього залишився мені постійний нахил вивчати людей — але й себе самого!

Моя політична кар'єра почалася від того, що скоро після переїзду до Праги нав'язав я особисті контакти з усіма нашими чільними діячами. Перший період депутатської діяльності (1891—93 рр.) у Державній Раді (австрійський парламент) та красовому Соймі припав мені до смаку, але не дав повного задоволення: Мене пригнічувало партійництво, оте сектанство дрібних партій і партіюк. Але першзавсе відчував я потребу себе самого краще політично освідомити та здобути однодумців та співробітників. Тоді я ще не був дозрілий. Моєю метою була не тільки парламентарна та партійна політика, але політика в ширшому значенні слова, виховна, культурна політика, або, як я звик був казати, неполітична політика. Звідси слідувала конечність публіцистично-ідеологічної діяльності. Ось тому, після першого парламентарного розгону, заглибився я наново у студії над історією нашого національного відродження, над вивченням творчости Добровського, Колляра, Палайца-

¹⁾ Краловедворський та Зеленогорський рукописи, бацимко зразки старочеської епіки, відкриті в 1817/18 р. дослідником Ганкою; їх назва походить від місцевостей, що в них вони були знайдені. В дійсності рукописи були фальсифікатами, які мали на меті підняти чеське національне самопочуття. Довкруги питання про автентичність рукописів розвинулася полеміка, що тривала кількадесять літ; як це в таких випадках буває, престижево-патріотичні моменти утруднювали річеве висвітлення справи. Масарик, як послідовний противник брехливих «патріотичних мітів», боровся за об'єктивно-науковий підхід до цієї проблеми й тим зробив себе на довгі роки глибоко непопулярний серед громадянства.

²⁾ Ляватер Йоган Каспар (1741—1801), німецько-швайцарський богослов, філософ і поет, близький приятель Гете. Його «Фізіономічні фрагменти», спроба наукового тлумачення характерів із форм обличчя.

кого, Гавлічека³⁾ та врешті сучасників. Із них усіх черпав я поуку про шлях дальшого відродження нашої нації, про нашу мету, про наші чергові насувні завдання.

Чеську проблему скоплював я завжди як уселюдську проблему. Звідси виводиться моє постійне паралелізування нашої рідної історії із історією всієї Австрії та Європи. Ціла моя публіцистична діяльність, усі мої книги, зміряють до того, щоб, так би мовити, включити нашу націю в організм світової історії та політики. Ми жили прикриті австрійською фірмою, тому Европа мало що про нас знала. Ось причина моїх мандрівок по Європі та Америці, мого вивчення найважливіших культурних країн, їхньої історії, філософії та літератури. Із подорожей та особистого досвіду знав я Австрію, Німеччину, Америку, Англію, Росію, Балкан та Італію; тільки із Францією мені не пощастило безпосередньо познайомитися, не зважаючи на те, що я постійно, з гімназійної лавки починаючи, студіював її мову та культуру та уважно стежив за її розвитком. Це моє знання світу виправдалося підчас війни, а зокрема знання мов, яке дозволяло мені входити у прямі контакти з людьми.

Підчас другого періоду депутатської діяльності (від 1907) взявся я за те, щоб вивчати австрійську державу, всю її структуру. У Відні й де тільки можна було, збирав я причинки та іцаря, його двір, про всю Габсбурзьку родину; я докладно обсервував архигерцоїв Франца Фердинанда⁴⁾, Фридриха та інших. Я не занедбував засідань парламенту, але, щоб не гаяти часу, часто приносив з собою політичну літературу, зокрема мемуари. Згідно з моїми обов'язками депутата, я проникав углиб державної машини та студіював механізм адміністрації. Багато займався я також вивченням австрійської армії; напр. пригадую, як я збірав у Відні дані про Конрада фон Гецендорфа⁵⁾, коли почали були про нього говорити. В армії мав я чимало знайомих і приятелів, що вийшли з віденської Военної Академії та які добре повчили мене про структуру австрійської армії, зокрема теж щодо персонального складу її вищих командуючих кадрів. Про австрійські военні пляни був я непогано поінформований.

Пощо я це все робив? Мислячі голови могли були б це відгадати, на основі мого постійного зацікавлення для проблеми революції; це також джерело моїх дослідів над взаємовідношенням історичного та природного права, у зв'язку із проблемою про суть справжньої демократії. Через це розійшовся я був із нашою урядовою партією, задля її опортуністичної тактики. Але я не міг їм тоді ще ясно сказати, чому мене так цікавить і хвилює проблема революції. Я передбачував, що надійде ситуація, коли мусітиму взятися до практичної розв'язки цієї проблеми. Признаюся, я собі бажав, щоб ця чаша мене оминула.

Але одночасно я не погоджувався принципіально, та по нинішній день не погоджуюся, із революційним радикалізмом. Досвідчена лю-

³⁾ Основоположники чеського національного відродження. Добровський Йосип (1753—1829), творець чеської та славистичної філології; Колляр Ян (1793—1852), поет, духовий батько романтичного слов'янофільства; Палайцький Францішек (1798—1870), історик і політик; Гавлічек - Боровський Карель (1821—1856), поет і публіцист.

⁴⁾ Архигерцог Франц - Фердинанд (1863—1914), небіж і престолонаслідник імператора Франца-Йосипа; його вбивство в Сараєві послужило за безпосередньою причиною для першої світової війни.

⁵⁾ Конрад фон Гецендорф Франц (1852—1925), реорганізатор австрійської армії та її фактичний головнокомандуючий у світовій війні.

дина, що мислить політичними та історичними категоріями, розвиває свою програму із обсервації та поглибленого дослідження над минулим і сучасним, щоб потім цю програму послідовно проводити в житті. Коротко кажучи: правдивий політик, державний муж, іде своїм власним шляхом, реалізує свої ідеї — а революціонери частенько бувають так само засліплені, як реакціонери. Як одні, так другі, тільки стараться чинити наперекір своїм противникам, себто морально живуть на кошті того, що поборюють протилежну сторону. Не менше відкидаю теж і т. зв. «золоту середину», себто бездумний політичний практицизм, який полягає на тому, щоб жити з дня на день.

Я знав слов'янський світ, зокрема Росію та югослов'янців, і через це попав у конфлікт із австрійським міністерством закордонних справ, зударившись з ним на питанні австрійської балканської політики. Наше чеське популярне слов'янофільство не було мені симпатичне. Мене відштовхувала вся ця пуста балаканина про слов'янство, я терпіти не міг спокійно отих патріотів та слов'янолюбців, що не навчилися навіть російської азбуки, а з росіянами та взагалі чужинцями розмовляли хіба по-німецьки.

Мене не задовольняв абстрактний і чисто політичний патріотизм та така національна свідомість, яка йшла б упарі із незнанням нашого реального народу в Чехії, Моравії та на Словаччині. Від дитинства відчував я мою чеську національність зовсім конкретно, як зрозуміння для людських характеристик, переконань та побуту моїх земляків на Словаччині, а відтак на Моравії та в Чехії. У Празі зустрічаємо надто багато людей, які живуть у світі каварняних абстракцій та фантазій. Щоправда це спільна риса всіх великих модерних міст, але тим воно не менше відразливе.

У Празі, але також у Відні, пригноблювала мене загумінковість — празький, віденський і взагалі австрійський загуміннок. Мализна лежала не в географії, але в людях, характерах, звичаях. Світовою людиною стаємо не через звичайні подорожі, ані не через офіційні міждержавні та міжнаціональні стосунки, але через духове заглиблення в життя людей, народів, людства.

Це правда, я мав виняткову шансу й щастя, що мій життєвий шлях схрестився з Шарлоттою Гарріг⁶⁾; без неї я не був би освідомив собі сенсу життя, ані моєї політичної місії. Таким чином Америка допомогла мені — а почерез мене всьому мому народові — здобути щастя і свободу.

Я тільки натякаю, як я своїм життям підготовлявся до тих завдань, що їх мені поставила світова війна; я тільки натякаю, як я розумію внутрішню цілеспрямованість в житті одинці, нації та людства та як я органічно сплітаю індивідуальне існування з буттям великої спільноти.

Можу з чистим сумлінням сказати, що — при всій політичній едерті⁷⁾ — я ніколи сам не виривався наперед, коли мене не кликали, та що я ніколи не виставляв себе на показ. Також мої літературні праці є здебільше відповідями на мені поставлені або навіть накинені проблеми. Велика істина криється у пословиці: *Bene vixit, qui bene latuit*⁷⁾.

⁶⁾ Шарлотта Гарріг, дружина Масарика від 1878, вмерла 1923, родом американка. Масарик був ктивним борцем за жіночу еманципацію та за новий стиль родинного життя, відмінного від традиційного патріархалізму та спертого на повній легальній та моральній рівності супругів. При одруженні, Масарик прийняв жінчине прізвище й потім підписував себе завжди «Гарріг Масарик».

⁷⁾ Латинська приповідка: «Добре життя провів, хто жив у затишші».

Це відноситься не тільки до монахів, але й до політиків. Якщо годиться порівняти мале з великим: Бог керує всесвітом, але ніхто Його не бачить, ніколи Він не показується й певне не тішать Його поклони безчисленних жреців.

Друге правило: Не варто старатися завсіди бути першим! Вистачає бути другим, або третім! Багато-хто не схоче цього зрозуміти. Я дуже рішучий індивідуаліст, але знаю, що я не є сам собі пан, бо живу з дорібку та праці моїх попередників та сучасників. Вдумчивий діяч і політик переконається, як мало буває на світі дійсно нового та яке дрібне є те, що одна окрема людина може нового принести. Політика полягає не тільки не організуванні та керівництві, але й на вмінні підпорядкування, співдіння, дисципліни. Не одному приходиться забаганка грати ролю маленького Наполеона, але нормальна людина мусить також навчитися слухати інших.

Нарешті по-третє (як кажуть: у Тройці Бог перебуває): В житті не обхідна терпеливість! Скрізь і всюди, але передусім у політиці. Без терпеливості нема правдивої демократії. Демократ може бути незадоволений із відносин, він не заспокоїться дурничкою, але він не сміє піддаватися почуттю нетерпеливості. Терпеливість є передумовиною демократії.

Др. ІВАН ЛИСЯК-РУДНИЦЬКИЙ.

ІЗ ДРАГОМАНІВСЬКИХ СТУДІЙ

І. ПОГЛЯД НА УКРАЇНСЬКИЙ ІСТОРИЧНИЙ ПРОЦЕС.

Може бути спірним питанням «з котрого кінця» доцільно є починати дослідження над системою ідей політичного мислителя. Мабуть найзручніше, коли за вихідну точку взяти зображення його історичних перспектив. Бо в людській свідомості ці дві речі — оцінка процесу ставання та оцінка сучасного положення — стоять у взаємозалежності.

Для Михайла Драгоманова основним переконанням є, що Україна творила на протязі своєї багатовікової історії аж до кінця XVIII ст. частину європейського світу. Хоч загамована у розвитку через віддаленість від європейських центрів та через виїмково трудну географічну позицію на степовій межі прямо під ударами кочової орди — всетаки була вона європейською країною та проходила разом із рештою континенту ці самі ступні поступу, очевидно тільки у припізненому темпі. В культурному розвитку теж і Україна переживає свій ренесанс та реформацію — літературний та релігійний рух XVI і XVII віків. Тут особливу вагу кладе Драгоманов на братства, що в них бачить відповідник до західного протестантизму. Подібно в соціально-політичному розвитку: від феудалізму Україна переходить до станової державності. З цього погляду гідна уваги дана Драгомановим аналіза Переяславських статей, що їх він порівнює пункт за пунктом із знаменитою англійською «Великою хартією вольностей». Подібно як і ця остання, не знає переяславський договір рівної для всіх громадян особистої та політичної свободи. Із становища Драгоманова це являється недостатком одної та другої грамоти. Обі вони говорять тільки про права й вольності конкретних станів: шляхти (чи козацтва), міст, церкви та про судові і

податкові привілеї цих станів. Однак на Заході саме ці назверх скромні хартії поклали фундамент під новітню свободу індивіда та під всенародні представництва (парламенти): й Україна простувала в цьому ж напрямі. Не треба забувати, що в тому часі, коли вона при революції Хмельницького ступала на шлях незалежного росту, існували вже в Європі вільні держави Нідерландії, Швейцарії та конституційна Англія й окріпла, молода тоді, новітня, на вільному досвіді оперта наука. Ці сили були би швидко духово допомогли українському народові ще певніше крокувати по тій лінії, що по ній двигала його вже сама природжена сила.

Для глибокого вдумання у світ драгоманівської мислі важне ось це: Драгоманов — в цьому випадку типовий ліберал і прогресист своєї доби — беззастережно вірує в те, що європейські ідеали: наукового поступу, розгорнення особистості, громадської свободи, соціальної справедливості, є об'єктивно правдиві та абсолютно обов'язуючі. Вони являються для нього оціночною нормою, з якою він підходить до дійсності. Отже помітне, що він знаходить засадничу згідність між тим, що є його ідеальним мірилом, та між тим, що він уважає за основний закон української історії. Звідси його глибоко закоріненний оптимізм у відношенні до української справи, не зважаючи на чисто надзвичайно сувору критику української дійсності.

Продовж XVIII і XIX віків Україна крок за кроком щораз більше відхилялася від первісного шляху й відставала від Європи. Причиною цього її прилучення до Росії. В соціально-політичній ділянці тільки московській підтримці треба дякувати за відновлення в Україні скасованої козацькою шаблею кріпацької неволі; щоправда до справедливості треба ствердити, що в самому становому устрою козацької державності були зародки таких тенденцій до пригнічення посполитого селянства, але без опори, що її рідна реакція знайшла собі в Москві, ці зародки не були б встигли настільки розвинутись. Цьому ж зовнішньому впливові завдячуємо зломання виборних порядків, початків всенародного представництва та індивідуальних вільностей і гарантій. Не менше фатальні наслідки російського підданства в культурній області. За сто літ, від половини XVIII до половини XIX віку, число народних шкіл та кількість грамотного населення зменшилися у застрашливий спосіб, бо не тільки релятивно, але навіть абсолютно! Ще у XVIII столітті Україна була носієм культури на всю імперію. Українські діячі, виховані у свому краю в європейській традиції, внесли велетенський пай в діло зреформування та європеїзування Росії. Зате сама Україна переминюється в XIX ст. в глухий закуток, відгороджений від світу російським державним кордоном немов непрохідною стіною, до якого свіжіші європейські подуви долітають не прямо але хіба часами через далеке петербурзьке вікно. Підводячи підсумки під російське панування в Україні, реасумує його Драгоманов двома словами: «утрачений час».

Неморальність та неморальність сучасного стану в Україні бачить Драгоманов, крім згаданої духової карантани від світового культурного поступу, в першу чергу в тому, що максимально лише 5% живучих в Україні та коштом українського народу, у великій більшості з цього ж таки українського народу вишовших, людей вищих верств, признає себе до національної спільності із своїм народом та говорить його мовою і працює на його користь. Тому український народ, в порівнанні з іншими бездержавними народами, подвійно окрадений і подвійно скривджений: не тільки у відношенні національно-державному, але теж національно-соціальному. Обом своїм сусідам, Росії і Польщі, платить

Україна найстрашнішу данину прови: постійний вплив суспільно активних елементів в сусідські національні організми.

До цієї точки поглядів Драгоманів важне його листування з Желябовим. Желябов, українець походженням, побувавший в українських кружках та зберігши на все життя певні симпатії до українства, став згодом вождем російської терористичної партії «Народна Воля». До Драгоманова, що тоді перебував на еміграції в Женеві, звернувся він з додержання партії, прохаючи відомого на всю Росію із безкомпромісовою чесності ліберала й поступовця перебрати на себе береження архіву «Народної Воли». При цій нагоді притадав Желябов Драгоманову їхні раніші безпосередні стрічі. Желябов старасться відхилити давній закид Драгоманова про фальшивість його, Желябового, переходу до російської діяльності: мовляв нема такого поважного українського руху, на який можна би орієнтуватися, ніде не видно українських феніїв (ірландські націоналісти), українського Парнеллія (видатний ірландський політик половини XIX в.). Прямо відписати Желябову не мав Драгоманов уже тоді змоги, але відповідав він у коментарі до опублікованих у пізнішому часі листів Желябова. Полум'яним патосом, що виходить із глибин серця, незвичайною ударною силою аргументації, належить ця відповідь Драгоманова до найкращих маніфестацій української свідомості в минулому столітті: Не має права покликуватися на неіснування рідних феніїв та Парнеллів той, хто мав би обов'язок сам стати за такого фенія!

Тепер можемо збагнути сенс гасла Драгоманова, що поганий той радикал в Україні, який не став свідомим українцем. Не вільно по справедливості називати себе поступовцем та народолюбцем тому, «русско-го» чи польського (якого чейже в Україні нема), а на ділі відвертається від реального українського народу, серед якого та з якого від живе. Ще одне треба тут доповнити: Розуміння поступовості у Драгоманова шадзвичайно широке. Він визнає суспільну вартість (не тільки за пролетарем чи сільським бідняком. У руслі широкого національного та соціального визвольного руху є місце для всіх людей доброї волі, для всіх груп населення, поскільки вони тільки не є паразитарного характеру. Очевидно не відкидаючи ні промислового робітника, ні простого селянина, Драгоманов не хоче зрікатися співпраці ні з «куркулем» (заможним козаком в полтавській та чернігівській губерніях, що до його козацької традиції треба відгукнутися), ні з інтелігенцією (якої роля, як просвітительки, мусить бути в духово спустошеній країні особливо важлива), ні з буржуазією (головним двигуном новітнього європейського розвитку), ні навіть з шляхтою (яка може прислужитися тим, що в самодержавній царській імперії має ще релятивно найбільшу свободу рухів та найбільші корпоративні права). Як бачимо, розуміння демократизму у Драгоманова, інакше як у більшості українських партій пізньої революційної доби 1917—20 рр., які одностронньо звужували свій соціальний фундамент до менш чи більш бідняцьких (щоб не сказати декласованих і люмпен-пролетарських) прошарків, викидаючи за борт національного життя інші групи населення.

Але повертаємо до вихідної точки, себто до оцінки українського історичного процесу: Зреформувані погляди Драгоманова доволі значно, як це ще зараз побачимо, відбігають від думок його сучасників із другої половини того століття, зате приходить їх визнати за доволі близькі до наших сучасних. Перспектива, що в ній бачимо українську історію, перейшла у XIX в. дві зовсім відмінні фази. Перший період це доба романтичного захоплення та возвеличення козацтва (репрезентована в

науці Марковичем, Срезневським, в літературі «Тарасом Бульбою», молодим Шевченком та кирило-методівцями). Друга доба позитивістична, що її найвидніші представники Антонович і Лазаревський, була може аж надто сувора до рідної бувальчини. Цей перелім пережили в собі вже бувші кирило-методівські братчики: Щоправда Костомаров при загальній своїй настанові готовий був симпатизувати масовим українським народним рухам козаччини й гайдамаччини — діло тільки в тому, що інших сил в українській історії він не додачував, а зате всі державотворчі здібності скупчилися, згідно з його поглядом, в Московському царстві. Найвиразніший перескок в історичних оцінках зробиш Куліш, що від оспівування козаччини перейшов до славослов'я цивілізаційній місії Москви, Польщі і навіть Туреччини у відношенні до українського варвара. Нарешті історики-позитивісти немов навмисне спеціалізувалися у випоругуванні недотач у староукраїнських порядках та у «психологічному» демаскуванні шкурницьких мотивів у постатях нашої історії. Драгоманов нарівні далекий від обох скрайностей. Він сам говорить про себе, що легкість поверховного, чуттєвого захоплення не лежить в його натурі. Плястично бачить він усе лихе, що є в минулому й сучасному українстві. Але не менше противний йому національний мазохізм. Він докоряє київським історикам, зокрема Лазаревському: Під російською казною цензурою доскоху вільно гудити Виговських, Мазеп, Полуботків — але треба мовчати про Петрів і Катерин. Таким чином, коли тільки висвітлювати кривди й неправди, які бували в Гетьманщині чи Запоріжжі, але оставляти їх без порівняння із тими порядками, що в тому часі взагалі панували на світі, а зокрема у наших сусідів — тоді образ рідної історії мусить вийти зовсім у кривому дзеркалі.

У народів поневолених, покривджених долею, національне почування має нахил ставати наболілим місцем психіки. Проявляється це в хитанні між екстремами: Раз люди терплять на національний комплекс меншевартості, вони зневажають, осміюють, просто ненавидять усе рідне. То знову перекидаються у протилежність, у шовіністичний думан, що під його впливом заперечуються всі об'єктивні вартості, якщо вони тільки не є специфічно «свої». Не раз такий комплекс меншевартості та національна мегаломанія співживуть в одній душі — дивне видовище для стороннього глядача. З цієї точки Драгоманов дуже рідкий українець. Далекий від усяких патріотичних самообманів, завжди відкритий на позитивні вартості чужини, критичний нарівні до свого й чужого — але при цьому він твердо знає і вірить, що українська порода єсть із природи морально і фізично здорова та талановита та що у зміненій обстановці могла би вона зайняти гідне місце у великому вселюдському процесі.

II. ВІДНОШЕННЯ ДО СУСІДІВ НА ТРЬОХ ФРОНТАХ.

Розбори, які зліквідували стару польську Річпосполиту, створили рівночасно міжнародну польську проблему. Це проблема, переходячи у XIX віці різні перипетії, постійно мала за вихідний пункт державну, історичну Польщу у її передподільних кордонах. Мабуть, зайве говорити, що всі без винятку польські партії говорили й думали тільки про віднов Річпосполитої в межах з-перед 1772 року. Для польських патріотів усіх напрямків Галичина, Правобережжя, Білорусь, Литва була провінціями Польщі. Саме ліві, демократичні й радикальні, згодом також соціалістичні партії особливо гостро і безкомпромісно ставили справу історичних східних земель. Польське повстання 1830 року було підняте не для оборони інтересів корінної Польщі (що втішалися широкою державною автономією), але задля т. зв. «забраних земель», себто

Литви й України; подібно в 1863 р. польська шляхетська, демократична по своїм переконанням, молодь зчинила заколот на Київщині навіть без надії на успіх, але просто для того, щоб заманіфестувати приналежність цієї території до Польщі. Очевидно цим польським демократам і соціалістам приходило ударилося із фактом, що населення до якого вони зверталися, було не-польське по народності. Тут допомагала і демагогія («золоті грамоти» українською мовою), або чужеродні самодурські теорії (напр., про національну тождність старих київських полян із поляками) — все для того, щоб лиш не порушити догми історичної державности. Кінець кінців ця догма признавалася і цивілізованому світом, який, звичайно, задля польських прекрасних очей не збрався воювати мокала, але все таки співчував «шляхетній, нещасній Польщі». Але що найдивніше: догма тішилася визнанням і з російського боку. Офіційна царська політика аж до самого повстання 1863 року підтримувала панування польського елемента на Правобережній Україні. Насилля польського шляхтича-поміщика над українським селянином стало значно більш гнітуче під охороною російської адміністрації, як при немічній старій Річпосполитій, коли завжди існував соціальний вентиль у виді втечі на Січ, чи гайдамацької розплати. Також культурна політизація пустила найглибші корені саме за російських часів (роля крем'янецького Ліцею). Революційна Росія щодо цього питання не відризнялася засадничо від урядової: щоб придбати союзника проти царизму, вона готова була платити полякам територіальними уступками хочби по Дніпро: так думали вже декабристи, потім Чернишевський і Бакунін.

Велетенська заслуга Драгоманова — і тут приходимо до одного з пунктів, де історія виправдала його як найповніше — це розірвання усієї цієї паутини плутаних понять. Спосіб для цього геніальний у своїй простоті й нині здається самозрозумілий, але для його відкриття треба було небуденної голови: розрізання Польщі історичної і етнографічної! Драгоманов перший вказав на те, що польська й московська національна територія ніде не доторкаються, отже відійсності боротьба обох партій ведеться за чужі, українські землі, що до них ні один з них не має права. Безумовно допомогла Драгоманову до цього подвигу політичної думки його наукова спеціальність, етнографія. В етнографії здавна знали, де живе справжній польський народ і які його границі. Але перенесення цього наукового пізнання у громадську область являється, як сказано, виконаном Драгоманова.

Він зумів теж з факту витягнути висновки: Посягнення Польщі на українські землі було нещастям для обох народів. Щодо України, то для вияву своєї охоти чи неохоти належати до Польщі, не потребує вона ніяких плебісцитів. Досить також кривавих «плебісцитів» було в українській історії: великі козацькі війни XVI і XVII віків; участь українців при розділах Польщі (малоросійські політики в Петербурзі зверху та повстанці-гайдамаки в терені знизу); одностороння ворожа постава населення до польських спроб в роках 1831 та 1863. Польська небезпека є тяжкою колодою для нормального розвитку українців, бо стає спонукою до стихійних московільських і цареславних симпатій. Щодо поляків, то їхня розпучлива і в дальших перспективах зовсім безнадійна реставраційна політика з ідеалом «статус кво анте» є лише марнотратством найкращих, найкоштовніших сил, яке полягає не в тому, що є жертви (без них жодна боротьба неможлива), але в тому, що в даному випадку жертви принесені для зовсім пустого, фантастичного і навіть вирозну реакційного «ідеалу».

Розв'язка польського питання уявляється Драгоманову так, що треба якнайскорше, по волі чи по неволі, покинути з фантомом історичної Польщі та заставити поляків задовольнитися реальною, себто

етнографічною Польщею. В цих границях Польща має право на свобідний національний розвиток та, якщо захоче, на політичну самостійність; а втім є сумнівне, чи поляки, замість такої малої і з природи речей слабої власної державности, не воліли б погодитися із рямцями якоїсь ширшої східноєвропейської федерації — але це даліше питання, що про нього мусять вирішувати самі поляки. Відкритою остається ще справа польських меншин на Схід від суцільної польської території. Прислугує їм право на культурну автономію. Ці польські меншини на українських, білоруських і литовських землях, розпоряджаючи поважними кадрами освічених, талановитих людей, могли би надзвичайно прислужитися для дальшого діла поступу, відряджуючи хочби частинно свої сили для визвольної діяльності серед автохтонного населення.

Такі думки Драгоманова про один фронт українських зовнішніх взаємин.

Другий фронт це південний, чорноморський. В нинішній свідомості українця займає він релятивно мале місце. Не так у нашу давнину, коли відношення до південних сусідів, Візантії, Болгарії, пізніше Туреччини, також до різних степових народів, безперечно стояло в центрі уваги. Історично-етнографічні заняття Драгоманова добре йому послужили і в цьому випадку. Він бачить скільки важлива татарсько-турецька небезпека для народу. Знищення Кримської орди та залюднення за нецілих сто років велегенської смуги степових просторів від Дунаю до Кубані являється для майбутности ділом рішального значення. Однак питання цим ще остаточно не розв'язане. Тільки пункт ваги українських інтересів переноситься більше на Південь, до чорноморських і балканських країн. Подрібно розглядаючи цей комплекс питань у своїх писаннях, виступає Драгоманов як попередник пізніших на один-два покоління українських геополітичних концепцій.

До речі, назагал не досить відомо, що київська Стара Громада, що до її провідників належав Драгоманов, у свій час дуже живо цікавилася т. зв. «Східним питанням». Коли з 1875 р. загострювалися на Балкані конфлікти між османською владою та тубільним населенням, Україна між усіма частинами Російської імперії перша дала почин до збіркової акції у користь слов'янським повстанцям та до висилки добровольців. Українські кружки сильно втягалися до цього діла. Члени Громад мали в різних містах, (напр.: в Києві та Одесі) перевагу у відповідних допомогних комітетах, Стара Громада (провідна клітина українського руху) видавала пропагандивні брошури та вислала була до Білгороду крім значніших грошових пожертв, агента для зв'язку із місцевими сербськими колами та до агітації серед добровольців з Росії. Гляд молодих українських діячів побував тоді на Балканах.

Драгоманов був чи не головною пружиною, що штовхала політику Старої Громади в цьому напрямі. Однак мотиви були у нього не зовсім ті самі, що в більшості його товаришів з Громади. Для них справа здавалася інтересна з тієї ж причини, що і для всієї поступової Росії, яка захоплювалася тоді «східним питанням»: надія, що зовнішня війна доведе до перемін у внутрішньому правлінні Росії. Один друг писав тоді Драгоманову, що треба сподіватися, що балканські добровольці відіграють в розвитку Росії ту саму роль, як французькі учасники американської визвольної війни потім у французькій революції.

Поділяючи загальну ліберальну настанову, Драгоманов всталик добачував у «східному питанні» першзавсе специфічно українські національні цілі. Драгоманов стверджував, як етнограф, тісну мовну й побугову спорідненість між українцями та балканськими слов'янами. Крім неї існує також, на його думку, далекойдуча спільність інтересів.

Добро України вимагає, щоб бути відкриті чорноморські протоки, Босфор і Дарданелі, ця наша найважливіша дорога у світ. Даліше потрібні Україні, як партнери для господарського й культурного обороту, заможні й цвітучі сусіди; тимчасом землі Балкану та Анатолії обертаються під нездарним османським пануванням у пустелю. Вигнання турків з Європи це український національний постулат. Постільки існує збіжність між українськими інтересами та офіційною російською політикою, яка теж збирається «визволити слов'ян». Але збіжність тільки тимчасова, бо остаточно мети зовсім протилежні. Росія думає про те, якби турецьку адміністрацію замінити — петербурзькою, їй уже ввижається на Балкані губернії болгарська, сербська і т. д. Велика частина публіцистики Драгоманова довкруги «східного питання» присвячена безпошадній критиці російської політики в цій справі. Він демаскує нахабність «визволителів», які збираються верховодити в чужій хаті; він показує, як за офіційною фразою про «братів», криється зарозуміле невігластво й погорда до їхньої самобутности. Всупереч дійсним — хоч і не висловлюваним вголос — цілям російського імперіялізму, українська програма у балканському питанні тажа: не заміна-одного чужого панування над балканськими народами іншим, але справжнє визволення, утворення системи незалежних національних держав, які в майбутньому могли би бути добрими партнерами вільної України. І навпаки: серед балканських народів покищо дуже поширене москвофільство, викликане частинно гіпнозою, яка йде від блиску й міці великодержавности, частинно обрахунками у потрібності сильного протектора. А могутній протектор може легко стати неприємним і небезпечним господарем. Драгоманов гадає, що зчасом і балканські народи повинні прийти до переконання, що добросусідські взаємини і безпеку від Півночі гарантує їм тільки свобода України.

Нарешті третій — найважливіший — зовнішній фронт України, російський. Підставові речі вже сказано в попередньому параграфі: Добу приналежності України до Росії вважав Драгоманов «утраченим часом», що тяжко і фатально заважив над нашим соціальним і культурним розвитком. Однак з другого боку прилучення України до Росії не було випадком. Чому зпоміж усіх калейдоскопних перемін у політиці гетьмана Богдана тільки ця одна показалася тривалою? Чому саме широка народна маса безперечно тягнула в сторону Москви?

Відповідь Драгоманова на цю проблему вдумчива і оригінальна: Два великі національні завдання стояли перед українцями в середню, козацьку добу історії: відпір польської загрози від Заходу та відвоювання степів на Півдні. Оба ці завдання були направду всенародною, себто вони жили не у змінливих комбінаціях професійних політиків, але відчувалися всіми верствами й станами, всією народною гущеною. Доказ на те: Війна з турками й татарами, ясир, чорноморські пеходи з одного боку та шляхетський глум і протипольські бої з другого боку, запечаталися глибоко в народній пам'яті, наповнили собою козацький епос. Зате заходи Витовського, Дорошенка, Мазепи, Орлика не знайшли собі відбитки ні в думках, ні в піснях, або хіба тільки негативну. Протимосковський фронт не відчувався нашими предками як справа насущна. Не вміючи дати ради рівночасно на Заході та на Півдні із труднощами свого природного становища, українці XVII і XVIII вв. готові були йти на уступки у відношенні до Москви. На зруйнування Січі, на скасування автономії Гетьманщини не прийшла реакція у виді якоїсь національної революції. Але ж бо в цьому самому часі відбувалися: ліквідація Криму, що відкривала для заселення велегенські степові обшири, та поділи Польщі, цей давній постулат української політики із заповіту Богдана Хмельницького.

Однак тоді ще не наступила остаточна розв'язка проблем нашого південного і західного фронту. Драгоманов передбачує, що щойно в його дні, (себто в другій половині XIX ст.), із невдачею польського повстання 1863 р. (яке відрізало корені польської гегемонії на Правобережжю) та із балканською війною 1876—77 рр. (яка покінчила з Туреччиною як європейською потугою), надвигається покищо майже непомітно в українській історії новий рішучий перелік: справи, що на протязі трьох чи чотирьох століть стояли на драбині вартостей на першому місці, робляться менш чи більш «очищеними питаннями» та сходять вниз; зате нарешті висувається на чоло справа упорядкування наших взаємин до Росії — зовсім незалежно від того, чи це «упорядкування» має відбутися в мирний чи войовничий спосіб.

Не хочемо на цьому місці проводити критики поглядів Драгоманова про суть українсько-російських взаємин. Замітимо тільки, що існує цікавий паралелізм у думках на цю справу між лібералом Драгомановим та теоретиком українського консерватизму, Липинським. Один і другий стоїть на тому, що вихідні позиції для розгорнення російського фронту української політики можуть бути дані тільки при передумові попереднього «очищення» інших проблем, західної та південної. Додаймо, що історичні факти мабуть виправдали тези наших теоретиків: бо допіру від 1917 р. боротьба на цьому фронті набирає щораз більшого насилення, яке вона раніше ніколи не мала в нашій минувщині, й — треба думати — вершинний пункт напруження ще далеко не досягнений.

Советський біограф Михайла Драгоманова, Д. Василевський, підкреслює, що він займався широко, як перший на всю Росію між публіцистами лівого табору, закордонно-політичними проблемами. Його розвідки й статті, де стільки говорилося про Галичину, Австрію, Балкан, відкривали новий і невідомий світ російській поступовій громадськості, яка здавен-давен жила заклеплена в крузі виключно внутрішніх зацікавлень, що оберталися докруги державно-устроєвої та соціальної реформи або революції. Драгоманов вказував цій публіці на взаємозалежність зовнішніх і внутрішніх справ. Коли ж таке становище займає він навіть у розвитку російської суспільної літератури (яка чейже глядить на зовсім інший дорібок, як наша), то тим поважніше треба рахуватися із вагою його опінії у скарбниці українського мислення про громадські справи, що в ній саме ділянка зовнішніх взаємин дуже слабо розроблена.

Б. Я. ЦИМБАЛИСТИЙ.

ДЕРЖАВНИЦЬКЕ (ДЕРЖАВНО-ГРОМАДСЬКЕ) ¹⁾ ВИХОВАННЯ.

I.

В нашій педагогічній публіцистиці вживається поняття державницького виховання для різних, часом суперечних самому поняттю, речей. Вкажемо тут на два випадки, такого нерозрізнення понять:

1. Перше полягає в тому, що державницьке виховання розуміється як здобуття «свідомости» і твердого переконання про потребу власної

¹⁾ Staatsbürgerliche

держави, як розбудження волі змагатися і боротися за неї. Тому й говориться часто про «державницький світогляд», чи «державницьку свідомість». На нашу думку, така свідомість і такий світогляд є ціллію й завершенням «національного» а не «державницького» виховання.

Характеристичним і найважливішим моментом в понятті «нації» є її змагання до здобуття й вдержання політично-державної суверенности. Поняття «нації» криє в собі, у відрізненні від поняття «народу», політично державний момент. Передумовою повстання модерних націй західної Європи було сентралізоване політичне життя в абсолютистичних державах²⁾. Держава за Русом — це вираз національної волі (volonté générale). «Національна воля» стала новим принципом легітимности державної влади й організування державного і суспільного ладу. Держава — це об'єктивізація нації. Отже від самого початку до поняття «нації» належав суттєво момент держави й політичної суверенности.

Другий динамічний момент, це є воля жити спільно і творити історію в майбутньому, є теж головним чинником, що формує «націю» Ренан так визначає поняття нації: «Спільні тріумфи в минулому, спільна воля в сучасному, спомин про славі діла і готовість до нових — оце основні умови існування нації... Існування нації — це щоденний плєбісцит».

Виховання людини в національній культурі до національної свідомости й любови плекає і підсичує всі ясні й напів усвідомлені сили й бажання народу до свободного національного розвитку, до розгорнення сили влади та власної творчости. Національне виховання в бездержавних націй знаходить своє завершення в скристалізуванні свідомої волі до власної держави, яка одинока може забезпечити повний національний розвиток. Коли такої політичної волі нема, нема нації і ціле виховання не є впогні національне. Національне виховання в повному розумінні цього слова криє в собі вже державницьку свідомість. Тому нема потреби відрізнювання національного виховання від виховання в державницькій свідомости. Ці два поняття відносяться до одного й того самого виховного напрямку.

Національна свідомість і бажання власної держави ніяк не мусять вказувати на творчі державницько-громадянські чесноти людини. Воля людини до власної держави, навіть її жертвенність в боротьбі за неї, може йти впарі з нездібністю цієї ж людини жити в підпорядкованості навіть власній владі й виповняти всі обов'язки супроти неї. Побіч національних чеснот існують ще державницько-громадянські, що роблять людину конруктивним членом держави. Різниця між тими категоріями чеснот є паралельна до різниці між нацією і державою. Нація — органічний суспільний твір, спільнота зв'язана з природними вузлами, глибоко закорінена в почуваннях, гонах в підсвідомій волі людини до життя і розвитку в громаді. Держава, крім своїх природних коренів в інстинктах людини (напр. інстинкт влади) має ще раціональну надбудову, раціональну систему органів, інституцій і законів. Національні чесноти людини мають свої коріні в емоційній глибині людської душі, державницькі в людському ratio і в свідомій вольовій поставі й самоконтролі людини. Для прикладу вкажемо тільки на різницю між інстинктивною національною любов'ю й холодним від-

²⁾ Незгідним з історичною правдою є признання категорії нації абсолютною формою злуки соціальних груп і одиниць в одну політично діючу спільноту. В ході історичного розвитку існували різні форми таких злук: релігійні, династично державні, вкінці національні.

чуттям і виконання своїх обов'язків супроти державної влади, на ненависть і неагацію всього чужого і толеранцію супроти чужо-національного громадянина, в ім'я державного розуму (Staatsraison) і проти своїх почувань. Розуміється в національних державах, що є певним історичним твором і що сьогодні вже втрачають свою абсолютність сходяться національні й державницькі чесноти разом, доповнюються і впливають на себе взаємно.

З огляду одіає на повищі суттєві різниці вважаємо потрібним розрізнити національне виховання від державницького. (Державницьке виховання в розумінні здобуття державницьких чеснот, а не «державницької свідомості»). Їхні цілі й їхні засоби є зовсім інші.

2. Неправильний є теж другий погляд, що робить державницьке виховання рівнозначним ідеологічному. Напр., д-р Янів твердить у своєму інтерв'ю, поміщеному в «Студентському Шляху» ч. 9—10 1946. що «завершенням державно-творчого виховання являються завжди ідеології».

Проти такого твердження хочемо завважити, що не всі ідеології є державно творчі. Напр. комуністична ідеологія заперечує державу взагалі. Отже ідеологічне виховання взагалі не мусить бути державно творче. Але навіть беручи на увагу тільки ті ідеології, що визнають державу, не можна робити ідеологічного виховання однозначним із державницьким, бо:

Що це є ідеологія і що є ідеологічне виховання? Поняття ідеології змінювало протягом часу свій зміст. Наполеон вживав його згирдливо, називаючи дослідників історії ідей — «ідеологами» в значенні «обмежених політичних фантастів». Маркс і Енгельс називали ідеологією всі погляди, поняття і пересуди буржуазії. Поняття ідеології вживається тепер ще в ширшому значенні. Теоретичні заложення і вчення політичних партій чи груп, називається їхньою ідеологією. Замість давати повну дефініцію цього слова в теперішньому його значенні, підкреслимо два моменти, що в ньому містяться. Перший з них — це тенденція ідеології заступити людині світогляд, ба навіть стати йому «релігією». Партії не вдоволяються конкретною політичною програмою, але вони хотять дати готовий «світогляд» своїм визнавцям. Вони вчать бачити світ і проблеми під одним кутом зору, мати однаковий підхід до господарських і державних справ, однакові погляди на науку, мистецтво, релігію. Людина не потребує самостійно думати й рішатися. Їй треба тільки засвоїти собі готову схему думання. Що людина молодша, то легше їй до цієї схеми нагнути. Звідси погоня партій за молоддю, ба навіть за дітьми. Яке вбивче для розвитку духового життя молоді людини є всяке передчасне ідеологічне виховання! Молода людина має замало знання і досвіду до самостійної оцінки різних справ. Готові ідеологічні формулки звільняють її від духового зусилля, від самостійного використання здобутих знань і досвіду. Тому ідеологічні навчання повинні приходити в далеко пізнішому, зрілішому віці, можливо аж по студіях. Щойно тоді людина має відповідну бистроту зору та почуття відповідальності за свої рішення і вчинки, вміє критично ставитися до вчення різних партій.

Через тенденції впливати й формувати цілість світогляду людини являється ідеологічне виховання небезпечним і деструктивним чинником теж для єдності суспільного й державного життя. У висліді «ідеологічних дресур» стають непроходими пропасті між поодинокими суспільними групами й партіями. Це не йдеться тільки про різниці в поглядах на державний лад в соціальних програмах, але про різниці в поглядах

на всі ділянки життя, про різниці цілого світовідчужання й форм думання. Кожному хіба доводилося пережити випадки, коли ідеологічний — отже політичний противник — опонував у всіх навіть неполітичних питаннях, в мистецьких, культурних, релігійних. Це робив він не в ім'я правди й об'єктивності, на основі свого річового осуду, але в ім'я підкреслення ідеологічно-політичних різниць. Лінія, що відділяє поодинокі партії й ідеології, відділяє водночас естетичні й культурні замилювання. В такий спосіб зникає база для порозуміння й співпраці громадян поміж собою. І тут криється небезпека для цілоти державного життя. Яка ж небезпека привчати людину, ще до того молодю, бачити в іншим тільки ідеологічного, політичного противника, а не співгромадянина, земляка, національного брата. Цей регрес проти переоцінювання ідеологічного виховання³⁾ виявляє вже різницю між ним і зміслом державницького виховання. Ця різниця буде ще більше, коли розглянемо другий момент, що криється в понятті «ідеології». Ідеології є соціально-групово зумовлені. Вони постають, коли певна соціальна група (кляса, партія) свої погляди, осуди, норми, способи думання, що витворюються зовсім підвідомо в силу соціального становища й умов життя людей цієї групи, збирає в систему і підносить до політичного значення, поширюючи й накидаючи їх іншим. За ідеологією стоїть завжди якась суспільно-політична група, з виразною волею свої ідеї поширити й зреалізувати в житті. Сьогодні стоять за поодинокими ідеологіями політичні партії. Так зводиться ідеологічне до партійного виховання. Тому й називають німецькі педагоги всякі ідеологічні навчання «партійною дресурою». Через свою соціально-групову зумовленість відповідають поодинокі ідеології інтересам своїх груп. Тому всі вони суб'єктивно-партикулярні. Партикулярно-ідеологічне виховання суперечить всеобіймаючому зміслові державницького виховання. Державницьке виховання вчить дивитися на державу не як на річ однієї політичної групи, але як на добро і базу життя для всіх громадян. Визначний німецький педагог Кершенштайнер вважає, що «партійно-політичне виховання є щось зовсім протилежне до державницького. Ідеал державницького виховання є зовсім інший від ідеалу політичної виробленості». Інший педагог і філософ Б. Бавх висловлюється теж в тому сенсі. «Державницьке виховання є щось більше від політичної дресури й вишколу».

Ідеологічний екстреміст не знає іншого державного ідеалу понад свій, не знає іншої мети держави, іншого суспільного ладу в ній, інших засобів правління, як тільки ті, що йому вказує його ідеологія. Сумної слави слова: «Як не буде України соціалістичної, так тоді нехай не буде жодної», вислів вжитий одним з наших політиків з часу визвольних змагань і від того часу більше не вживаний, але зате реалізований в щоденній життєвій практиці наших політичних груп, вказує саме на ідеологічну невступчивість і консенквентність наших політиків і водночас на брак державницького розуміння і підходу. Державницька постава в цьому відношенні полягає на здібності людини, як громадянина держави, стати кожної хвилі в спірних випадках понад своїми ідео-

³⁾ Поняття «ідеологія», «ідеологічні» набрало в західно-української молоді особливого, позитивного, чуттєвого забарвлення. Цих звучних слів вживається залюбки на означування світоглядних, чи культурних дискусій, докладів і статей. Може це наслідок політично-партійного наставлення цієї ж молоді. А може криється за цими словами підсвідомий апел до почувань, неясне відчуття чогось небуденного, мітичного, ідеального, духового (через спорідненість до слів «ідея» «ідеалізм»). А це означає не що інше, як нерозуміння змісту цих понять.

логічними вимогами й партійними цілями, на готовості жертвувати й своєю ідеологією для добра й удержання держави. Такі здібності не виробляє ідеологічне виховання. Це означувало б себе самого заперечувати. Державницька постава є ціллю іншого напрямку виховання, що має свої окремі завдання і духові засоби, а саме державницьке виховання.

II.

Тут зясуємо конкретно в чому полягає державницьке виховання, які воно має цілі й завдання. Коли це поняття як найширше розуміти, тоді можна в ньому розрізнити три речі:

1. Певні основні знання про державу — про державно-громадське життя. Громадянин повинен визнаватися в внутрішній структурі держави, знати її реальні, й політичні й господарські можливості й потреби, знати цілі її політики і т. д. Такі знання дає школа, студії, часописи і т. д. Цією сторінкою державницького виховання ми тут не будемо займатися.

2. Здібність і практичне, фахове вміння виконувати якусь діло, що є корисне державі. Кожен громадянин мусить мати якусь точно визначене місце, мусить мати твердий ґрунт під ногами; на якому б він відповів до своїх здібностей і вміння, працював і діяв на користь загалу і своєю. Сьогоднішнє державне життя — дуже здиференційоване. Воно може відбуватися тільки тоді, коли поодинокі громадяни працюють на точно визначених місцях державної будівлі і коли вони цю працю якнайкраще виконують. Здобуття якогось фаху та вміння високоякісно виконувати свою фахову роботу є отже не лише особистою справою одиниці та її способу життя, але теж в інтересі держави.

3. Третє й найважливіше: державницько-громадянський етос. Вироблення такого етосу це ціль державницького виховання в вужчому значенні того слова. Цим питанням тут головню займатимемося. Передумовою такого етосу є позитивне визнання держави як власної держави або воля її мати і здобути. Таку волю витворює в сучасній добі національне виховання. На цій передумові будується державницький етос. Державницький етос — це переживання й афірмація держави, як етичної вартості, як спільнота найвищого порядку, що має забезпечити й вможливити розвиток культурного, господарського й особистого життя всіх громадян без огляду на різниці між ними, це воля й готовість всі інші справи їй підчинити і тим самим її існування, її добро й честь скріпити. Іншими словами життя за девізою: *salus rei publicae suprema lex esto*. Державницький етос людини проявляється не в гарних високих словах про державу, її цілі й можливості, про обов'язки громадян супроти неї, але в щоденній життєвій практиці, в ділах людини в її громадянській моралі й чеснотах. (Взагалі «етос» — чи це буде шкільної класи, чи суспільного стану, чи фахової групи, проявляється в практичному наставленні поступовання людей, а не в теоретичних, ідеологічних міркуваннях і поглядах. Тому державницький етос не можна заступити поняттям «державницької ідеології»).

Найважливіші державно-громадські чесноти це: субординація власній владі, пошана авторитету, почуття відповідальності, моральна відвага і справедливість, толерантність, «дух спільноти», жертвенність і т. д. Коротко обговоримо кожну з них.

Субординація власній владі. Це кардинальна чеснота, без якої не можливо вдержати взагалі державне життя, якої нам найбільше бракує. Громадянин повинен виконувати без вагання всі свої обов'язки супроти своєї держави. Без сповнювання обов'язків не можна

домагатися якихсь прав від неї. Право ґрунтується на сповнюванні обов'язків. Хто цього не зобить, і користує з прав, поповноє злочин, рівний присвоєванню чужої власності. Правдивий громадянин не втікає від обов'язків, не шукає в законах «фірточок», щоб їх оминати, але пристосовує свої потреби й можливості до вимог влади. Навіть, коли дійсний пануючий лад у власній державі хибний і несправедливий, очевидно стає потреба його змінити, громадяни не сміють почуватися звільненими від обов'язку субординації даній владі. Хибний лад можна направити й змінити іншим способом, але не відмовою послушності й творенням собі другої нелегальної влади. Прикладів такого поступовання можна знайти в нашій історії й дійсності дуже багато. Зміна ладу у власній державі мусить відбуватися органічно і обережно. Це ж іде про направу організму підчас його функціонування, а не про репарацію мертвого механізму. Що така еволюційна органічна зміна можлива, доказує новітня історія Англії.

Другою громадянською чеснотою є пошана авторитету. Вона в'яжеться тісно з першою; вона є внутрішнім психічним пережиттям свого відношення до влади. Не східно-візантійська чолобитня і нецирність перед власним авторитетом і владою, але гідне й свідоме шанування інституції влади й закону. Важним є тут розрізнити особи від установ, які вони репрезентують. Пошана належить урядові, що її особа репрезентує не «приватній» особі (особиста пошана може теж долучитися). Католицькі священники й вірні шанують папський престіл, хоч на ньому сиділи часом і негідні люди. Англіїці свідомі хиб свого короля, про них вони з насмішкою говорять, але, як перед символом влади й держави, всі клоняють голову, робітники й багаті власники підприємств, неконсерватисти «сірі» люди й мужі науки та керманічі політичного життя. Всі вони підносять цілком широко чарку на здоров'я короля і гостро реагують на образу престолу. Демагоги узагальнюють звичайно помилки однієї особи і проголошують їх недостачами цілої установи, щоб легше могли її побороти, розвалити та мати причину створити нову власну. Українське життя давало й дає багато прикладів такого явища. Цілі покоління або поодинокі політичні групи хотіли зачинати історію від себе самих, створюючи собі нові «уряди», нові установи.

В народоправних державах всі громадяни мусять мати вироблене почуття відповідальності за долю і події у власній державі. Кожна одиниця має вплив на політичне життя країни; за нього вона й частинно відповідальна. Вона відповідальна не тільки за це, що і як вона робить, але й за те, що вона занебуде зробити. «Моя хата скраю» чи «мене з хлопа не скинуть» це даремна проба втечі перед відповідальністю. Вплив широких мас на політичне життя держави і брак свідомості своєї відповідальності за це в кожній одиниці є причиною внутрішніх труднощів і криз в демократичних державах. Правдивою є думка, що демократичний устрій вимагає особливого виховання людини. Воно має не тільки впоїти людині свідомість її відповідальності але й вказати на її межі й границі. Передумовою цього є глибока моральна гідність людини, її щирість зі самим собою і річева оцінка своїх здібностей і вмілостей. Без таких основ приводить почуття відповідальності до т. зв. «безвідповідних вчинків». Людина тоді оцінює себе фальшиво і свою роллю в суспільності та береється до справ, до яких вона непокликана. Почуття відповідальності може здорово проявлятися і вироблятися в упорядкованих суспільних відносинах, в ієрархізованій суспільній структурі. Де нема твердої упорядкованої ієрархії існує пригоже поле для різних самознавців. Велике значення в тому відношенні має фаховий вишкіл. Він привчає людину нести відповідаль-

ність за свій відтинок праці, отже привчає її обмежуватися й удостойнюватися.

І навпаки, люди з недокінченою освітою й без жодного фаху нагло починають відчувати, що вони самотньо покликані й відповідальні за керму і життя цілої суспільності. Політичне життя стає тоді тереном їх діяльності і їх дилетантських експериментів.

Моральна відвага відповідати за свої діла виступити в обороні правди і справедливості, навіть супроти найближчих собі людей — це теж прикмета виробленого громадянина, що йому добро держави і ладу в ній є дійсно найвищим законом. Недавні події в Німеччині і її сучасна доля вказують саме на те, до чого може довести брак цивільної відваги в головних передових громадян виступити проти зла й злочину.

Толерантність до чужих поглядів і смаку вказує не тільки на високу внутрішню культуру людини, але й на її державницький розум і досвід. Толерантне відношення до інших може випливати із пошани й побожності до самостійного творчого людського духа в кожній людині з радості із за свободної людської волі й відваги мати свої власні думки і погляди. Така пошана вказує саме на здиференційоване, багате духовне життя самої людини. Теж державний розум і досвід громадянського життя вчить, що нетолерантність і навіть терор не змусить всіх людей однаково думати, що навпаки нетолерантність відштовхує інших і поглиблює різниці. Людина опонує тоді не із за річевих мотивів, але інстинктивно в обороні власної особи та свободного духового самовизначення. Холодний розум стверджує вічні різниці в думках людей і бачить потребу цих же людей жити таки разом в одній державі. Це тільки можливо при взаємній толеранції. Джон Марлей пише: «Вся державна культура полягає на модус вівенді противенств і партій, що себе оспорюють». Можна навести безліч історичних прикладів для доказу як жорстоко мститься на самому режимі здушення вільної думки і нищення опозиції. Голос опозиції повинен бути для уряду і керуючої групи барометром, що реєструє настрої громади і дає вказівки для дальшої політики. Опозиція не дозволяє владі тратити зв'язок із дійсністю та замикається в доктринерстві.

«Дух спільноти», по-німецьки *Gemeinschaftsgeist*, проявляється в добровільній, радісній службі громаді, в посвяті і жертвенності для спільноти. Кершенштайнер характеризує м. ін. українців як дивних бездержавників. Мені здається, що йому особливо впадав у вічі брак «духа спільноти» в наших громадян. Помилково називають це явище «українським індивідуалізмом». Індивідуалізм є там, де вартості одиниці вище ставиться як вартості громади. Тут цієї свідомої протистави нема, ідеться ж про звичайний егоїзм. Наш селянин поломить всі колеса в возі, але ями в громадській дорозі на засипле. Він самолюб і чекає, поки інші це зроблять. Проводи наших організацій знають добре, як мало помочі їм очікувати від своїх членів. Цей брак духа спільноти легко можна ствердити на спільних публичних місцях. В німців зате особливо розвинений «дух спільноти».

До найвищих громадських чеснот належить і жертвенність. Це готовість на труд, на жертви ціною навіть власного життя для добра держави. Це дуже висока етична чеснота й не раз тяжко її в щоденному житті реалізувати. Але апеля до особливої жертвенності громадян виступає в особливих, критичних хвилинах державного життя. Моральна напруга громадян тоді підноситься і жертвенність може проявитися. Але це теж можливе тільки тоді, коли вони здібні вийти з круга своїх самолюбних цілей і побороти щурячу натуру в собі, що хотіла б

тільки свою особисту екзистенцію, ще й до того з заробітком, рятувати. Значить, коли в них є певна доза «духа спільноти».

Ми обговорили найважливіші громадянські чесноти. Лишається ще завдання вказати на шляхи реалізації державницького виховання в вужчому значенні слова взагалі і в нашій суспільності зокрема. Перед тим зробимо малий регрес про два роди виховного процесу. Від нього зачнемо в наступній частині.

III.

Можна розрізнити два роди виховного впливу на людину: інтенціональний і функціональний.

Поняття «виховання» викликає звичайно уявлення школи чи іншої духовної інституції. Такі інституції мають певну виховну ціль і інтенцію. В школі дає вчитель науки дітям, заохочує і спонукує їх так чи інакше поводитися. Виховання в якому виховник має виразно окреслену ціль і виховну інтенцію, а теж і вихований свідомий своєї ролі, називається інтенціональним. Теж самовиховна праця людини над собою, її свідоме змагання до якогось ідеалу можна назвати інтенціональним вихованням. Функціональним є виховання тоді, коли цієї виховної інтенції нема. Кожна життєва ділянка, кожне діло, кожна стріча, пережиття має незалежне від своїх окремих цілей, якийсь виховний ефект. В найзагальнішій формі висловлює це Пестальюцці: «Життя виховує» або «умовини життя формують людину, але людина творить собі їх. Людина має силу, їх по своїй влаштувати. Тому вона виховує сама себе».

Функціональне виховання первісніша форма. Воно діє від самого початку людського життя, ще перед існуванням шкіл, звання виховників. В примітивних народів нема ані шкіл, ані вчителів. Проте їхня молодь не виростає «диком» тільки силою своїх внутрішніх розвоєв тенденцій. Вона швидко виростає в життєвий порядок спільноти, перебирає норми і стиль її життя. Все це діється без свідомого поучування й виховування. Виховання є тут функцією спільноти. В культурних народів функціональне виховання не зникає. Інтенціональне виховання творить тільки малий відтинок виховного процесу, що його кожна людина переходить. Воно завершує тільки це, що функціональне виховання вже започаткувало і щоденно творить. Наведемо кілька прикладів функціонального виховання. Спортовець-рекордист думає тільки про новий спортивний осяг. Він заправляється й змагається не за вироблення собі свого характеру, але за осяг. Це змагання однак полишає, несвідомо для нього самого, певні позитивні чи негативні наслідки в його характері. Супруже життя — це одна з найбільших виховних сил в житті людини. Ніхто однак не входить в життя з якимись виховними чи самовиховними інтенціями. Спільне життя з другою любленою особою, щоденна резигнація зі своїх — одиночно-еґоїстичних цілей в користь супружкої спільноти й другої людини далі відповідальна поведінка перед власними дітьми і т. д. змінюють часом до основ характер людини. Вояк на фронті не бореться з заміром виховувати себе. Але його фронтова служба, життя в обличчі смерті, життя з товаришами лишає незатерті сліди в його вдачі. Всі ці приклади, а їх можна б ще більше навести, як напр. вплив фахової праці, товариського життя і ін., вказують на величезну силу і широкий засяг функціонального виховання.

Порівнюючи вплив обох родів виховання, людина може ствердити, що функціональне виховання залишає основніші й триваліші сліди на вдачі людини, ніж інтенціональне. Це стверджувало багато педагогів. Гердер приписував тому велике виховне значення народнім звичаям, мові, релігії, мистецтву. Всі вони виховують функціонально. Гете ба-

чив формуючий і виховний вплив ручної праці. Згадуваний Пестальюцці відкрив виховну силу родинного дому, сільської громади, матеріальних і соціальних умов життя. У всіх новітніх реформах шкіл можна бачити тенденцію закрити перед учнями виховні заміри вчителя. Не прями почування і вказівки вчителя, але спосіб життя в школі повинні виховувати молоду людину.

IV.

Державницьке виховання відбувається в державних народів в головній мірі функціональним способом. Власне державне життя впливає найсильніше на людину в цьому напрямі. Молодь востає, органічно у власно-державне життя. Молода людина призвичаюється змалку виконувати свої обов'язки супроти своєї влади і повинуватись їй приказам. Під зовнішнім нераз примусом мусить вона, працювати з іншими, ідеологічними противниками, в одній установі або служити в одній військовій частині. В цей спосіб витворюється взаємна толеранція і пошана. Це було б однак запізно й замало, коли б державно-громадські чесноти вироблялися тільки в великому суспільно-державному житті. Заки людина зрозуміє свої обов'язки в суспільності, заки вона зможе працювати в ній, треба подбати про відповідну підготову. Державницькі чесноти можна вже плекати в малих соціальних групах, що в них дитина й молодь живе, отже в родині, в дитячому садку, в школі, юнацькій організації і т. д. Хоч праця й перебування в таких малих соціальних групах не має державного чи політичного характеру, але має свої окремі цілі й завдання, пр. чисто іграшкові, то все вона залишає на вдачі дітей певну соціальну поставу й підхід проявляється в пізнішому віці й на інших ділянках життя.

В таких малих соціальних групах можна дозволити людині пережити спільноту в своїй душі, відчутти й зрозуміти потребу її залежність свого життя і щастя від неї. Так витворюється «дух спільноти» в людині. Спільна праця, недолі, взаємне відношення членів гуртка між собою, розмови, добрі приклади, можуть впливати позитивно на вироблення інших громадянських прикмет людини. Чи відношення батьків до влади, чи до ідеологічних противників не є якнайкращим виховним прикладом для дитини? Які ж великі виховні можливості в тому відношенні криються в школі й молодечих товариствах. В тому напрямі йдуть і деякі реформи шкіл. Так зв. «Gemeinschaftsschulen» — школи спільноти хочуть виховувати дітей на громадян, що соціально думають і відчують. Це відбувається не через прями поучування, але через саме життя дітей у власній спільноті. В інших т. зв. школах праці («Arbeitsschule») ручна праця учнів має їх виховувати на самостійних, метких і діяльних громадян. Кершенштайнер, основник цього роду шкіл, вважає їх за найкращий засіб державницького виховання. Англієць й американець кладуть теж особливу вагу на таке виховання молоді в середніх школах і студентських гуртожитках. Маю тут на думці їхні Colleges, де виховується політичний актив цих народів. Проф. Harsthorne визначає як мету й сенс цих заведень: поперше виховати молодь на самостійних в думанні, почуванні й діянні громадян і подруге привчити їх працювати разом з іншими також самостійними людьми. Це досягається не поуками і прикладами про повищі прикмети характеру, але через відповідний стиль і умовини життя, що панують в таких гуртожитках. Спільні дискусії, звернення уваги на її форму, ривалізація між поодинокими одиницями і малими групами й рівночасно товариська зв'язаність і спільна праця для честі і добра цілої установи — є найкращими виховними засобами для цієї цілі.

V.

Які можливості державницького виховання існують в умовах існування нашої суспільності. Тут доведеться ствердити: поперше, що невірні умовини нашого життя не сприяють виробленню конструктивної громадської постави, а навпаки її руйнують, і по-друге, на можливості державницького виховання в малих суспільних групах не звертається в нас належної уваги.

1. В умовинах нашого невірничого життя не має можливостей для повільного вросання молоді в державне життя, себто для його повільного впливу на її державницьку виробленість. Державне життя в якому живемо, згл. ми жили, є нам чуже або вороже. Ми його не можемо і не сміємо афірмувати, його внутрішньо стверджувати, йому добровільно підпорядкуватися. Ми його негуємо. Негація є револютування проти чужої влади й порядку, що триває вже століттями в нашій історії, впливає теж виховно (функціонально) на людину, в негативному напрямі, а саме: робить її нездідною шанувати взагалі якийсь лад, навіть свій, нездідного будувати взагалі. Повстає негативістична постава людини до суспільного світу, постає вічний бунтар. Людина змагає тоді до волі, але до волі від всяких обмежень і обов'язків, себто до своєвілля. В такий спосіб знаходимося в зачарованому колі. Бо ми мусимо чуже негувати, чужий лад руйнувати, щоб на ньому могли світ збудувати; але живучи в такій духовій негативістичній поставі десятиліттям, не розвиваємо в собі жодних конструктивних, будуючих здібностей, не присвоюємо собі державницького способу думання і чеснот. Через це ми віддаємося від ідеалу, для якого боремося і револютуємо. В цих негативних наслідках довгої неволі на нашу вдачу — лежить — на мою думку, головна причина наших несубординацій, многовладдя і отаманії.

Проти такого негативного впливу неволі на вдачу людини тяжко в прями спосіб боротися. Чи людина свідомо того, чи вона того хоче, чи ні, умовини і стиль її життя лишают незатертий слід на її вдачі. Лишається одинока можливість поборювати цей вплив в непрями спосіб. Це значить, що треба створити противажний виховний чинник, що впливав би на молодь в позитивному державницькому напрямі. Це можна зробити внутрі національної спільноти. Наша спільнота, хоч і без державного життя, має все ж таки свій своєрідний порядок, свої традиції, свої установи і проводи в них. Відносини в тому нашому національному житті будуть до деякої міри нівелювати негативний вплив неволі на нашу вдачу, коли вони самі в цілому будуть упорядковані, коли наші поодинокі суспільні організації будуть у своїх членів скріплювати позитивну, будуючу поставу до суспільних справ. Розуміється, державні установи й державна влада може дорогою примусу впливати на своїх громадян і виробляти в них певні прикмети. В бездержавному житті є більше можливостей безкарної втечі від суспільних обов'язків. Багато залежить тут від доброї волі людей. Хоч це зменшує засяг виховного впливу умовин і порядків національного життя, не нівелює його цілком. Є родинне життя, є школи, є церква, є фахові організації, що можуть виховувати всіх дітей і людей на позитивних громадян.

Ми не маємо власного державного життя, що позитивно впливали б на ріст молоді і її державницьку заправу. Нам не лишається нічого іншого, як ще з більшою увагою і послідовністю вести виховну працю в малих соціальних групах. Це ж одинокі місця, де державницьке виховання ще може відбуватися.

На жаль, на ці можливості не звертається в нас належної уваги, далеко менше, як в державних народів. Вправді наше громадянство ставиться з увагою і прихильністю до своєї молоді. Воно складає дари

і жертви на потреби молоді. Сама прихильність і жертвенність однак не вистарчає. Треба створити для молоді атмосферу, в якій вона могла б дозрівати на конструктивних громадян. Чи батьки свідомі того, що їхня громадянська постава є прикладом для їхніх дітей і що перш за все їхнім обов'язком є вчіплювати власним дітям пошану до нашого проводу, почуття відповідальності, жертвенності й іншої чесноти. Свідомість такого обов'язку і відповідальності повинні змусити батьків застановитися над своїм відношенням до громадянства і евант. його змінити. Школа дає найкращу нагоду привчати дітей працювати для добра загалу, себто виробляти в них «духа спільноти». Організації молоді постають з внутрішньої потреби дозріваючої молоді. В тому віці не вистачає їй життя в родинній батьківській спільноті; оснóвувати власну родину, ця молодь ще незріла. Тому шукає вона спільнотних переживань в рямцях власних організацій. У всіх народів стоять за тими молодечими організаціями досвідчені педагоги, що в дуже обережний спосіб надають цілій праці глибший, виховний змісл. В нас залишається цей відповідальний і важкий виховний відтинок імпрóвизації і праці самої молоді, або дилетанству непокликаних «проповідників». Бо чи це не дилетанство, шкідливе і прямо злочинне, вводити політично-партійний момент в молодечі організації?? Питоменістю молоді дозріваючої людини є її бунт проти існуючих порядків, проти старшого покоління і т. д. І це природне бунтарство молоді людини освячується політичними і патріотичними кличами. Чи можна тоді виробитися в молоді людини така чеснота як пошана влади і проводу, як толерантність супроти інших? Наші досвідчені й вишколені педагоги, а не партійні «референти» повинні бути відповідальні за виховання молоді.

А вкінці, чи не є обов'язком суспільности налагодити свої відносини, щоб знати хто і за що відповідає. Як може молодь виховуватися на позитивних громадян, коли вона щодня бачить гризню і заколот в цілій суспільности, коли вона роками не знає, хто є для неї авторитетом і владою.

VI.

Яке відношення можуть мати студентські організації до всіх цих питань? Студентські організації являються саме малою соціальною групою, що як і всі інші, впливає виховно в такий чи інший спосіб на своїх членів. Сам факт приналежности до студ. громади і точна участь в сходинах виховують молоду людину. Навіть стала неучасть в сходинах впливає виховно на студента, але негативно: вона призвичує його не брати своїх громадянських зобов'язань поважно й відповідально, а навпаки їх легковажити та від них втікати.

Студентські товариства ставлять собі певні виховні цілі. Успіх цієї виховної праці залежить від двох моментів: 1) від точного з'ясування собі характеру виховання в студ. громадах і 2) від накреслення собі методів і засобів, що відповідають йому. Якщо наші студентські товариства мають в загальному, малий виховний вплив на студентів, вина лежить, по часті, в неясності їх виховних цілей і метод.

Що є виховною методою студ. товариства?

Студентські товариства не повинні, на мою думку, займатися ідеологічним вихованням. Для цієї цілі можуть поставати ідеологічні групи в рямцях студентського товариства. Воно само не може бути експонентом однієї ідеологічної групи. Студентське товариство повинно стояти понад ідеологічними групами і своїм нарядним становищем творити базу співпраці для всіх членів. В ньому мають сходитися люди різних

фахів, різних політичних поглядів і культурних замилювань. Студентське товариство має рівночасно організований внутрішній улад. Всі ці моменти роблять його мов би мініатурою держави. Тому вироблення громадського етосу, здобуття громадських чеснот є виховною метою студентських організацій. В них можна вчитися субординації вибраному проводові, хоч би він був і недотепний і особисто немилий. Тут можна привчатися брати зобов'язання на себе і вив'язуватися з діла. Тільки відповідаючи явно і особисто перед всіма членами громади, можна виробити в собі якесь почуття відповідальности. Анонімові вчинки привчають людину саме до безповідальности. Ідеологічні противники хай дискутують зі собою, полемізують, ривалізують, але одночасно сходяться в рямцях однієї студ. громади, не розвалюють її, але скріплюють її і бережуть її чести й добра. Ці речі стоять вище всіх ідеологічних питань і різниць. Для активізації такого внутрішнього життя треба плекати і улаштовувати часті дискусії між поодинокими групами. Доклади повинні бути тільки спонуюю до дискусії. Кожний з нас знає, з як малою увагою слухають наші студенти більшості докладів. Жива виміна думок в дискусії притягає більше уваги. Велике значення треба надати формі дискусії. Вона, один з наймогутніших виховних засобів студ. товариства, повинна привчати висловлювати свої думки холодно й річево, як теж вислухувати до кінця чужі думки і на них річево відповідати. Досвід вчить, що дуже рідко вдається в публічній дискусії когось переконати. Тому треба часом зрезигнувати з цього бажання й вести дискусію для формальних цілей, для з'ясування собі самому своїх поглядів, для вміння річево відбувати й ставити закиди, для власної духової активности і запліднення власних думок.

В більшості осередків живуть наші студенти в окремих гуртожитках. Ця обставина створює великі виховні можливості. Тут можна пережити свою звязаність з гуртом і набиратися «духа спільноти», відвикати від т. зв. індивідуалізму. Такі гуртожитки повинні бути ведені за взором англійських і американських коледжес. Їхні виховні цілі — ці самі.

Праця наших студентських товариств над державницько-громадським вихованням студентів, в з'ясованому тут напрямі й сенсі, повинна — на нашу думку — залишити триваліші виховні наслідки в їх вдачі.

VII.

Від десятиліть кладено в нас особливу й виховну вагу на національне виховання. Це мало свої причини й свої цілі. Йшло ж про кладення оснóв існування нації, про розбудження національної свідомості й національної волі. Ці цілі сьогодні принайменше серед західньо-української молоді досягнуті. Ця молодь пережила вже теж і партійно-ідеологічне виховання. В тяжкому зусиллі вона перемогла партійний спосіб свого думання. Сьогодні вона хоче думати державницькими категоріями. Тому інстинктивно звертаємося по науку не до кого іншого, як до В. Липинського. В такій ситуації проблематика державницького виховання є дуже актуальна.

О Г Л Я Д

ІНАВГУРАЦІЯ АКАДЕМІЧНОГО РОКУ В УКРАЇНСЬКОМУ ВІЛЬНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ.

В дні 27. листопада 1947 відбулася святкова інавгурація нового академічного року в Українському Вільному Університеті в Мюнхені. Розпочався 52-ий семестр наукової і педагогічної діяльності цього найповажнішого українського навчального закладу.

Український Університет в Мюнхені — це університет «вільний» — цебто недержавний і незалежний. Фінансовою підтримкою держави він не користується. І його авдиторії не приміщуються в монументальних будинках. А для багатьох університет — це власне ті ж монументальні будівлі з просторими входами, довгими коридорами, великими авляями і сотнями лабораторій, семінарійних кімнат і заглиблених професорських кабінетів... І хоч Українському Вільному Університетові тісно в приміщенні міської школи і навіть сама інавгурація відбулася в залі «Бюргертеатру», то все ж таки в ньому працюють по-академічному. Це признають свої і чужі чинники, в Європі і в Америці. Це й відчули присутні на цьому поважному, хоч і скромному, святі.

Доцьогочасний ректор проф. В. Щербаківський в своєму звіті вичерпно представив важкі умовини, в яких довелося невеликому гуртові наукових працівників Українського Університету в Празі відновлювати науково-навчальну діяльність в Мюнхені. Прийняття в переможеної країні і приміщення в зруйнованому місті здобути було важко. Можливості наукової роботи були дуже обмежені, книжкові фонди майже ніякі, місцеві німецькі бібліотеки в значній мірі знищені, а вигляди на їх скоре впорядкування мінімальні. Проте гурт цих немолодих уже людей

працював зі справжньою посвятою. Поновлено викладання тих самих дисциплін, що й в Празі, а саме філософічно-педагогічних, правничих і суспільно-економічних, з особливим підкресленням українознавчих ділянок. До співпраці приступила певна кількість молодших українських наукових діячів, що дозволили постійно поширювати програму і що надало університетові прикмети соборності в найкращому слова значенні, бо соборності не тільки територіальної, але й часової і головно-духової.

За час чотирьох семестрів праці в Мюнхені кількість викладаних дисциплін збільшилася з трьох десятків в зимовому семестрі 1945/46 до більш сотні в зимовому семестрі 1947/48. Зросло теж значно число студентів. В зимовому семестрі 1945/46 на факультеті права і сусп.-екоп. наук було 46 студентів, а на філософічному ф-ті 70. Тепер є на обох відділах ф-ту права і суспільно-економічних наук 313 студентів, а на філософічному факультеті 176. На університеті студіюють і чужинці — 55 і 14, головним чином поляки і білоруси. Науково-педагогічний склад і адмін. персонал начислюють понад 80 осіб. Вібліотека нараховує ок. 5000 творів, в значній частині дуже цінних і рідких. Господарювання фінансовими засобами вміле і ощадне.

Шановний доповідач переповідав хроніку УВУ в останніх двох роках, характеризував окремі етапи діяльності, згадував про 25-річний ювілей Університету... З цієї нагоди надано почесні докторати проф. Д. Дорошенкові, проф. А. Яковлеву і проф. В. Щербаківському. Почесні докторати одержали теж за заслуги для науки і для української справи три чужинці: проф. Сімпсон з Канади, проф. Меннінг і А. Марголін, кол.

посол УНР в Америці, з США.

Після звіту уступаючого ректора інавгураційну промову н. т.: «Шлях в прийдешнє» виголосив новий ректор проф. д-р І. Мірчук. Доповідь зробила помітно додатне враження на слухачів. Святковий настрій ще посилювався, коли ректор на пропозицію професорської ради філософічного факультету вручив проф. В. Щербаківському диплом доктора філософії honoris causa. Представники студентства піднесли квіти і привітали свого професора. Зворушений вчений в подяку відчитав коротку, але змістовну доповідь про українські весільні звичаї.

Поважному характерові інавгурації відповіли повністю і окрасили її дві мистецькі точки: на початку студент Рущак з глибоким відчуттям проспівав «Ave Maria» Gounod'a, а на закінчення виконав по-майстерному концерт D-dur «Allegro non troppo» Brahms'a проф. В. Цісик.

Ст. Цюцора.

СТУДЕНТСЬКИЙ ІДЕОЛОГІЧНИЙ КОНГРЕС.

«Наша доба — це доба перелому, вона стоїть на грані між добою минулого і добою прийдешнього. Переломовість нашої доби глибоко відчувають її сучасники. Це незвичайне «сьогодні», що є переходом з «учора» до дуже до нього подібного «завтра». Ми відчуваємо нашу добу як якийсь великий поріг. (Сагайда: «Великі питання»).

Така ситуація привела багатьох до переоцінки дотеперішніх вартостей, що в більшій чи меншій мірі тут і там мали загальнообов'язковий характер. В слід за цим приходять поволи до голосу концепції нового світосприймання. В обличчі таких великих перемін, що яскраво суперечать вчорашнім принципам, українська молода лю-

дина приневолена призадуматися над ними та зайняти до них своє становище. Але узнати це нове, ще невиразне становище, це складна справа. Воно вимагає в неодному самовідреченні і переставлення себе на рейки нових критерій, воно вимагає багато передвступної праці.

В обличчі такої ситуації Управа ЦЕСУС-у постановила скликати Студентський Ідеологічний Конгрес, який мав би зайнятися світоглядово-ідеологічними питаннями. Треба однак зараз з місця застеретися, що Управа ЦЕСУС-у не сподіється від Конгресу розв'язки отих всіх проблем, які нависли нині над українською молододою людиною. Проте ініціатива ЦЕСУС-у заслуговує на якнайбільше признання та підтримку. Бо ж духовна криза серед нашого студентства — загально відомий, сумний факт. Недавнє організаційне впорядкування нашого студентського світу створює необхідні передумови для того, щоб нарешті взятися і до т. зв. «духовних справ». Заки розгорнеться в більших розмірах виховна праця в низових студентських клітинах, необхідно щоб саме провідна ланка студентства узгіднила між собою бодай в зарисах ту «генеральну лінію», що їй належить дотримуватися. Це саме й ціль плянованої проведеною ЦЕСУС-у імпрези: обмін думок — шляхом циклю доповідей і дискусій в колі студентського і молододо-академічного прошарку при співучасті представників старшого громадянства.

Про вагу підготовленої імпрези не треба витратити багато слів. Цей почин може дати енергійний поштовх оспалому духовному процесові серед нашого студентського та молододо-академічного світу. Плянований конгрес може бути першорядною і винятковою подією не лише студентського але всього нашого життя на чужині. Для цього він мусять вийти поза ті горизонти в яких опинилося наше громадське життя. Вийти не тільки тим, що він

відбуватиметься в атмосфері за-садничої взаємної лояльності учасників, але в першу чергу своїм змістом. Платформа нинішнього студентства зафіксована в ухва-лах Фрайманського Всестудентського З'їзду, дозволяє вповні на це. Вона дозволяє також на те, щоб студентство виказало оту неспівмірність політичної диференціації із ідеологічною українською життя на чужині.

Маючи на увазі вище наведені і їм подібні мотиви, теперішня управа ЦЕСУС-у рішалася зреалізувати ідею Студентського Ідеологічного Конгресу. Піддав її на останнім Всестудентським З'їзді д-р Янів. В тій цілі Управа ЦЕСУС-у на одному із своїх засідань доручила авторів цієї інформативної статі зайнятися підготовкою Конгресу. Завдання важке і відповідальне, але перші кроки вже зроблено. Покликано до життя комітет для підготовки СІК, врешті опрацьовано план доповідей та підібрано прелегентів.

Випрацювання такого плану було зв'язано із чималими труднощами. Бо вже тут показалися далекі й різні погляди.

План рефератів такий:

1. Україна в авангарді нових ідей
2. Сучасність й ідейні основи українського визволення.
3. Ментальність модерної людини і світогляд майбутнього.
4. Суспільна функція українського студентства на тлі історичного розвитку.
5. Ідеалістичний світогляд як притаманна риса української нації.
6. Проблеми матеріалізму.
7. Проблема науки і наше суспільне життя.
8. Кристалізація духового обличчя української молоді під Сове-тами.
9. Християнський соціалізм.
10. Ідеологічні заложення українського студентства.

Після кожної доповіді передбачена дискусія. Щоб могла вона належно розвинути, комітет для підготовки СІК запропонував поодиноким прелегентам, щоб вони задалегідь опрацювали тези своїх доповідей, які будуть розіслані на місяць перед СІК до всіх студентських осередків, як допоміжний матеріал для дискусії.

Конгрес призначений 15—17 травня, себто тривати буде три дні. Право участі прислугує кожному студентові, участь старших громадян побажана.

Вже тих кілька коротких інформацій вказують на те, що Ідеологічний Конгрес буде одиноким в своєму роді імпрезою. Такі зустрічі в нас цілком невідомі, нам бракує до їх переведення досвіду. СІК носить на собі в неодному позначки експерименту, а в кожному експерименті є певна доза небезпеки. Щоб її зменшити до мінімальних меж, треба в переведенню підготовки суворой діловости та підтримки цілого студентського середовища.

Ці короткі натяки вказують, яке велике поле відкривається для інтелектуальної праці студентства. Її очевидно не вичерпати одним конгресом. Але треба сподіватися, що конгрес стане отим «добрим початком», та що його праця буде перенесена до окремих студентських осередків і до студентської преси, та що позитивні наслідки такого діла не дадуть довго на себе ждати.

М. Гуга.

КІЛЬКА СЛІВ ПРО ІДЕОЛОГІЧ-НІ Т-ВА УСГ У МЮНХЕНІ.

Загальне замирення на студентському терені, яке заіснувало як прямий наслідок усунення організаційного розвитку нашого студентства через злиття двох центрів в один, створило передумови для розгорнення ідеологічно-виховної праці.

На терені студентського Мюнхену, це завдання взяли на себе т. зв. ідеологічні товариства оформлені при УСТ Мюнхен. Такими студентськими ідеологічними об'єднаннями є УС Т-во Національного солідаризму «Січ» та «Група Суспільного Гуманізму».

УСТ НАЦІОНАЛЬНОГО СОЛІДАРИЗМУ «СІЧ».

Ідеологічні основи: Перед нами нелегке завдання — в кількох рядках з'ясувати ідеологічні основи Українського Студентського Т-ва Національного Солідаризму «Січ» у Мюнхені. В основу ідеологічної платформи, що її опрацьовували самі члени товариства, взято світогляд українського націоналізму та засади християнської етики й моралі.

В розділі про український націоналізм говориться:

Український націоналізм — це ідеалістичний світогляд, що є виходом українського духа на протязі історичного процесу (т. 7.).

Український націоналізм — це всебічна боротьба українського духа за самобутність і підметність свого народу. Він визнає, що:

- 1) Нація є органічною і духовною одиницею та найвищою формою людського життя.
- 2) Нація є основне й тривале явище в процесах людської історії.
- 3) Нація своєю традиційною культурою найкраще сприяє творенню величних вартостей людства (т. 8).

Для успішного процесу розвитку людства український націоналізм бореться за необхідне визнання:

- 1) пошани людської гідности в збірному і одиничному значенні, із виключенням усякого насильства над збірною чи одиницею;
- 2) свободи державної незалежности народів;
- 3) упорядкування співжиття народів, їх складових частин та одиниць на етичних основах (т. 9).

Український національний солідаризм в основу своєї практичної діяльности кладе засади християнської етики й моралі та важає їх єдиноправильним мірилом співвідношення, одиниць і спільнот та взаємновідносин діючих національних організмів. Вони, сприяють розвиткові високих духово-психологічних вартостей.

Ідея українського національного солідаризму є логічним вислідом націоналістичного світосприймання і, маючи в основі єдність національного духа, в практиці виявляє себе у формах державно-політичного, соціально-господарського та міждержавного солідаризмів, які мають на меті добро цілоти нації (т. 11).

Державно-політичний солідаризм проявляється в рівній співзаінтересованості та рівній співвідповідальності одиниць, станів і політичних рухів у нарямі охорони і розбудови своєї народовладної держави, її суверенности та міцности. Тільки власна народовладна держава забезпечує розвиток нації та добробут її складових частин — станів і одиниць.

Соціальний солідаризм проявляється в тому, що нація трактується як неподільна духово-культурна і психологічна єдність. Він відкидає поділ нації на класи й боротьбу між ними; він признає тільки існування станів, яких є стільки, скільки є функцій у житті нації, і кожний з них при виконанні своєї чинности є однаково цінним для цілоти нації. Рівність функціональности накладає й обов'язок рівности відповідальности за добро нації, тому всі стани одностайно й солідарно несуть тягар життя національного організму, що дає їм право в такій же мірі користати з національних благ.

Господарський солідаризм полягає у гармонійній продукції та справедливому розподілі матеріальних дібр з виключенням надуживань та визискувань одиниць одиницею (т. 14).

Співжиття народів має базуватися на повному визнанні державно-політичної суверенності кожної нації з виключенням всякого імперіялізму і шовінізму. Тільки на таких основах побудована дружня співпраця суверенних націй забезпечить їм свободну творчість, розвиток і добробут, а в той спосіб всьому людству творчий мир. В цьому полягає міжнародний солідаризм, як протиположність матеріалістично-соціалістичного інтернаціоналізму.

Реалізація всякої ідеї залежить від людських кадрів. Тому підготові кадрів український національний солідаризм придає особливе значення, бо вважає, що одиниця тоді корисна для народу, коли вона виконує якусь корисну в житті нації функцію. Тому наростаюча молодь повинна докласти зусиль, щоб якнайскоріше стати на означеному місці, якнайбільш продуктивною для свого народу та доповнювати національні кадри» (т. 23).

Стоячи на цих основах, студентство згуртоване в УСТ Національного Солідаризму намагається формувати духа студентської молоді, користуючися при цьому засобами, що згідні з християнською етикою й мораллю та відповідають чесному, бажаному всенационального добра, молодому українцеві.

Діяльність: У зв'язку з об'єднанням студентських центрально-Українське Студентське Товариство «Січ» у Мюнхені в місяці липні 1947 перестало бути становим товариством і об'єдналося у Українською Студентською Громадою в Мюнхені. Однак воно продовжує своє існування як окреме студентське ідеологічне товариство, беручи в основу національний солідаризм.

Перші місяці були признані для випрацювання і прийняття ідеологічних основ. В пізніших місяцях основну увагу звернено на поглиблення української духовності серед членства, посилення

праці членів над собою та поширювання ідеї українського національного солідаризму серед студентства. Для цієї цілі товариство переводить що четверга сходи, і то по черзі: раз закриті, на яких звичайно самі члени виголошують доповіді і передискутують, а другого четверга відкриті, в яких беруть участь і нечлени Т-ва.

Від січня 1948 крім влаштування скромних за формою, але глибоких за змістом святочних сходів з нагоди річниці Державности і Соборности, Крут, як теж 26. лютого 1948 Свята Жінки Героїні, влаштовано кілька виступів на зовні.

12 лютого 1948 УСТ національного солідаризму «Січ» влаштувало студентські сходи в приміщенні УСГ з доповіддю студ. М. Данилюка н. т. «Націоналізм і сучасне студентство», після якої вив'язалася жива дискусія. Учасників було 90 — заступлені були всі ідеологічні групи.

11. лютого 1948 влаштовано студентські сходи з доповіддю д-ра Д. Квітковського н. т. «Українська зовнішня політика». Прелегент намагався устійнити константи нашої зовнішньої політики, яка являється в нас — як бездержавної нації, — визвольної політикою. У живій дискусії брала участь низка студентів.

Для скріплення товариського співжиття студентів різних ідеологічних угруповань УСТ національного солідаризму «Січ» влаштувало 21. 11. 1948 товариську зустріч. В програмовій частині українські визначніші сучасні мистці слова — Євген Маланюк і д-р Ростислав Єндик прочитали фрагменти зі своїх творів, а Теодор Курпіта — свої гуморески. В музичній частині програми були виступи: скрипака д-ра Юрія Трухлого і студ. Василя Трухлого на клярнеті, при знаменитому супроводі на фортепіані молоді студентки Оксани Бризгун.

Це один із перших кроків до налагодження товариського життя

серед студентства та затертя тих розбіжностей серед загалу студентства, що існували до червневого загального студентського з'їзду.

II. Надтиснянський.

ГРУПА СУСПІЛЬНОГО ГУМАНІЗМУ.

Ідеологічні основи: ГСГ прагне того, щоб її члени здобували собі світогляд повний і всесторонній, що був би гармонійним поєднанням елементів раціональних та почуттєвих, вольових та етичних, утилітарних та естетичних (9-та точка Ідеологічної платформи ГСГ).

Одинадцята точка Ідеол. Платформи говорить, що «осередком уваги ГСГ є проблема людини». При тому зазначається далі повязаність людини і суспільства ось як: ГСГ розглядає людину не у відірванні від суспільства, але як суспільну істоту, і змагається за встановлення творчої та прогресивної рівноваги між динамікою властивого індивідуального, з однієї, та суспільно спільного і плянового з другої сторони. Тут отже знаходимо пояснення назви «суспільний гуманізм». Щоб той гуманізм не був тільки пустим звуком — слід надати йому реально-суспільної суті і зматати до піднесення матеріального і морального рівня людини в прогресивному соціалістичному суспільстві майбутнього. Значить ГСГ стоїть на позиціях соціалізму, що ідеологічно наближають її до деяких наших політичних партій. Однак організації вона не звязана з жодною партією і є чисто студентським ідеологічно-виховним товариством.

Було би великою похибкою ГСГ обертатися тільки в сфері міжнародної, чи загально-людської проблематики. Тому в згаданій доповіді сказано: «Підкреслюючи наш ідейний зв'язок з гуманістичними і соціалістичними рухами різних народів — ми одночасно стоїмо за ідею національного визволення Українського Народу, за

всі його здорові традиції, за те, щоб він в майбутньому засів «у народів вольних колі». В сучасній боротьбі українства важливе таке ствердження: «Враховуючи 30-літній досвід большевизму, як теж гекатомби жертв, що він коштував наш нарід і інші підсоветські народи, — ми поборювали і завжди будемо поборювати асоціалістичну советську практику і теорію». Наше розуміння соціалізму, і разом його західно-европейське розуміння прийде з ясувати в одній із чергових розвідок. Що це розуміння доволі широке і не доктринерсько-догматичне, нехай читача поінформує таке місце доповіді: «Група суспільного гуманізму не стоїть на становищі якоїсь одної філософської системи, чи суспільної доктрини. Вона визнає, що до суспільно-прогресивної концепції можна дійти так зі становища матеріалізму, як і ідеалізму. В її рядах можуть співпрацювати марксистки і християнські соціалісти, при передумові, що одні і другі будуть вільні від заскоруждлі, догматичної інтерпретації своїх ідеологій». Членів ГСГ об'єднують не доктрини і системи, але проблеми, їх позитивне розв'язання під кутом окреслених суспільних ідеалів — свободи людини в прогресивному суспільстві майбутнього.

Діяльність: Група Соціального Гуманізму оформилась організаціїно в рядах УСГ в Мюнхені в березні 1947. Праця цього об'єднання проводилась, головні дві шляхами: 1) розробка поодиноких світоглядів - ідеологічних проблем шляхом дискусій та доповідей запрошених прелегентів, 2) праця на міжнародному студентському форумі.

Групою ГСГ були улаштовані дотепер такі відкриті дискусійні вечори та доповіді: Дискусійний вечір: 1) «Проблеми прогресу» (доповідачі О. Кравчинюк, Є. Бобикевич, З. Штокалко),

2) Війна, її генеза і рушійні сили» (ці самі доповідачі).

3) В. Охримович: «Російська політична думка в перспективі розвитку»;

4) І. Майстренко: «Советський Союз в перспективі розвитку»;

5) І. Майстренко: «Більшовизм і національне питання»;

7) В. Потішко: «Принципи організації народного господарства України» (дві доповіді);

9) І. Костецький: «Некролог реалізму»;

10) З. Штокалко: «Проти безсуперечного світогляду»;

11) Ю. Косач: «Нове середньовіччя чи новий гуманізм?»

Крім цього ГСГ улаштувала була «Вечір мистецтва і розваги» за участю видатних наших поетів, письменників, а також студентів-музик.

На зовнішньому відтинку ГСГ нав'язала тісну співпрацю з німецькою мюнхенською групою Sozialistischer Deutscher Studentenbund. В липні 47 делегація ГСГ взяла участь в міжнародному студентському з'їзді в Тегернзее, зорганізованому S. D. S-ом. Там же був влаштовувана представником ГСГ тов. Бобркевичем програма доповідь: «Heimat und Internationale». В серпні 47 репрезентація ГСГ взяла участь в Конгресі S. D. S. в Більфельді, де заступлені були університетські установи цілої Німеччини, а також студ. соц. організації Англії, Голляндії, Бельгії і Австрії. У вересні 47 представники ГСГ отримала запрошення і взяла участь в характері гостей у краєвій конференції баварської S. P. D. В березні ц. р. знова делегація ГСГ бере участь у міжнародному студентському соціалістичному з'їзді у Bayrischzell. Там же з рамені ГСГ буде відчитана доповідь «Ostemigration und westlicher Sozialismus», а також влаштований літературний вечір з творів українського «розстріляного ренесансу». В лютому ц. р. представники ГСГ тов. Бобикевич виступив у мюнхенському радіо у рямці Studentisches Radiocolloquium

з доповіддю про цілі завдання ГСГ. Останніми часами для усправнення міжнародної ідеологічної співпраці створено у Мюнхені міжнародно організацію Studentische Sozialist. Arbeitsgemeinschaft, де входять окрім німців і українців теж литовці.

В міжчасі навязано контакт зі співзвучними українськими студентськими світоглядовими групами у інших студійних осередках і врешті-решт 27. 2. 48 на базі вже організаційно оформлених ідеологічно світоглядових товариств «Суспільного Гуманізму» створено Українську Академічну Лігу «Суспільний Гуманізм».

Є. Бобикевич.

КРОК НАЗАД — КРОК ВПЕРЕД.

До ситуації в міжнародному студентському русі.

Провідний швейцарський щоденник, «Нос Цюрхер Цайтунг», приносить у числі з 23. 1. 48 нижче подану статтю, яка інформує про найновішу еволюцію в міжнародному студентському русі, зокрема у зв'язку з інтернаціональною стрічкою, яка недавно відбулася в Римі:

МІЖНАРОДНА СТУДЕНТСЬКА ЗУСТРІЧ В РИМІ.

Минулого літа вирішив Союз швейцарського студентства не приступати до Міжнародного Студентського Об'єднання International Union of Students (I. U. S.), бо витворилося враження, що воно цілковито опановане колами, які близькі до комунізму і хотіли б використовувати ІУС як знаряддя міжнародної політики. Передусім засуджувано цю обставину, що ІУС займає становище до таких проблем як палестинське питання і таким чином все більше віддаляється від інтересів, що обходять студентську організацію. Міжнародна студентська зустріч, яка відбулася в Римі від 21. груд-

ня до 2. січня і що згуртувала студентів з майже 20-ти країн ствердила однобочну політичну закраску ІУС. Представники найрізномірніших країн осуджували тенденції ІУС і вимагали, щоб Міжнародне Студентське Об'єднання займалося виключно студентськими проблемами. Такий погляд виявили студенти з Англії, Італії, Голляндії, Бельгії, Норвегії, Швеції, Австрії, Чехо-Словаччини і Швейцарії. Вони зішлись на спеціальне засідання, щоб спільно простудіювати ситуацію різних країн відносно їх стосунків до ІУС. При цьому встановили вони зв'язок з незалежними італійськими студентами, бо виявилось, що італійський координаційний комітет, який кермував зустріччю, був комуністичною меншинною організацією. Виявилось, що переважна кількість студентів засуджує політичний характер і сучасну поставу ІУС. Представники тих країн погоджувались на тому, що ІУС повинно бути передусім технічною організацією (organization de services), що полегшує міжнародні відносини студентів. Цілі такої організації мають бути загальні, наскільки це лише можливе. Що докладніше і вужче буде визначено ці цілі, то й вужче і менше буде коло студентів, які зможуть погоджуватися. ІУС повинно об'єднувати сукупність студентів усього світу і спиратися на національних союзів.

Представники і спостерігачі різнилися однак в питанні, в який спосіб треба віднести до цієї недолгодности. Визначилися дві течії. Перша закликає всіх студентів аполітичної тенденції вступити зімкнено до ІУС, щоб в ній провадити міцну опозицію і змінити сучасну тенденцію Об'єднання. Друга, представлена Голляндією навпаки дораджує всім студентам, що осуджують сучасний характер ІУС, до Об'єднання не приступати. Голляндські студенти побоюються, що через своє приступлення до ІУС вони тільки побільшать його

престиж і політичну силу, не маючи водночас можливості змінити цю тенденцію у політичній тенденції. Вони вважають неможливим на конгресі ІУС здобути більшість голосів і радше поручають поживлення міжнародних відносин студентів аполітичної тенденції та створення власної міжнародної організації з вільною побудовою для спорту, культурних стосунків, виміни студентів, обміну листами тощо.

Така постава студентства західних країн довела б до поділу студентів усього світу на два блоки. Однак мусить бути все зроблено, щоб запобігти цьому розділові. Тому й студенти в більшості країн вважають за відповідне вибрати шлях приступлення. Перший крок в цьому напрямі зробили студенти Сполучених Штатів. Перший американський конгрес, що перед кількома місяцями згуртував представників всіх американських університетів в Вісконсін, виніс постанову приступити до ІУС, щоб активно поборювати її політичну тенденцію. Ця постанова мала в різних країнах глибокий вплив і існує можливість, що Національний студентський конгрес Італії, який має відбутися на весну, приступить до ІУС, щоб як і Америка намагалися змінити політичний характер Об'єднання. Президент норвезької студентської спілки заявив, що скандинавські держави вирішили йти цим самим шляхом. Президент студентської організації Брюссельського університету проголосив приступлення свого об'єднання в найближчому часі до ІУС. Студенти цих країн рішені, підняти боротьбу для забезпечення єдності в міжнародному студентстві.

З певністю існує небезпека, що опозиція не вдасться, однак дотепер в ІУС не ведено з жодного боку активної опозиції. Затаєна опозиція може бути більша, як припускається, на що вказують багаті на висновки виводи студентів Че-

хо-Словаччини про ситуацію в їхній батьківщині, де є осідок ІУС. Понад 90 відсотків студентів Чехо-Словаччини є проти комунізму і енергійно осуджують ліву тенденцію і політичний характер ІУС. Чехо-словацькі студенти очікують нетерпляче, що всі студенти аполітичної тенденції приступлять до ІУС, бо вони самі зв'язані політичним положенням свого краю. При розгляді цих проблем треба думати і про тих студентів. Не маємо права залишити їх на призволяще. Ці нові аспекти матимуть і вплив на поставу швейцарського студентства. Наша негативна і відмовна постава мусить поступитися позитивній і критично вичікувальній.

Очевидно не є завданням студентів нейтральної країни здійснювати першим опозиційний рух. Якщо одначе інші країни підуть за прикладом Америки і якщо існує хоч незначна надія на успіх, то й обов'язком наших студентів повинно бути не стояти біля порогу, але навпаки спільно з студентами тих країн працювати над здійсненням здорових ідей.

*
*
*

Як оцінювати з українського становища ці події? В першій хвилині тяжко буде українському читачеві оборонитися від почуття певного розчарування. У нас уже рахувалися з формальним розладом міжнародного студентського руху на виразно просоветське та виразно антисоветське крило, як із зовсім близьким фактом; у зв'язку з цим передбачувано, що вирине можливість включити студентство української, балтійської, польської і т. д. політичних емігрантів в міжнародні студентські об'єднання західного світу. Тепер же ці перспективи, очевидно, знову відсовуються. Бо боротьба між східною та західною орієнтаціями в міжнародному студентському русі надалі відбуватиметься головню на терені Інтернаціональної Унії Студентів (ІУС) — де для нас зго-

ри ніякого приступу бути не може. А совітофільська ІУС дістала навіть деяке моральне скріплення, через приступ тих національних студентських союзів (з американським на чолі), що досі до неї не належали.

Але хто-зна, чи на дальшу мету теперішній розвиток справи не виявиться корисніший, ніж коли б еволюція йшла шляхом ступневого індивідуального «відсакування» західних членів ІУС (цей процес минулого літа започаткувався виходом Союзу Швейцарського Студентства із ІУС). В цьому останньому випадку, ІУС, хоч і слабнувши з часом, могла б ще довго втримувати фікцію, що вона є світовим проводом організованого студентства. Тепер же стає проблематичним, чи ІУС переживає баталію, яка певно вибухне вже на її найближчому конгресі. На 1. Конгресі ІУС комуністичні верховоди мали успіх тому, бо противна сторона прийшла невідгодована. А тепер зударяться два організовані табори. Компромісовий вислід тяжко собі уявити, бо комуністи ледве чи погодяться з тим, щоб випустити з рук контрольно над ІУС. Отже черговий конгрес легко може скінчитися різким двоподілом, а навіть повним розколом організації.

Тактика західного студентства в ІУС відповідає загальним напрямним політики західних потуг у відношенні до СРСР та її сателітів. Західні держави принципіально не хотять брати відповідальності за розлами в інтернаціональних організаціях (від ООН починаючи) та за кристалізацію двох протиставлених один одному блоків. Офіційна концепція ще все звучить: не замикати хвіртки для евент. порозуміння з совітами. Отже загострювання протиріч викликане передусім непримиримістю та агресивністю самих комуністів. Тут ідеться про питання, що їх українська громадська опінія повинна добре передумати, якщо хочемо забезпечити себе від можливих прикрих роз-

чарувань. Українці, що з власного досвіду знають природу совітської системи, не вірять в можливість тривалого мирного співжиття між комуністичним тоталітаризмом та світом західної демократії; безперечно, що в основі цей погляд правильний і на довшу мету він себе виправдає. Але в нас надто часто забувають, що Захід веде супроти комунізму по сьогоднішній день суто дефензивну політику, що ніхто не оспорує існування комуністичної системи в «Росії», ба, що Захід в дійсності вже цілковито махнув рукою на всі країни за «залізною занавісою». В цих умовах, Москві вистачило б скласти хоча б мінімальний доказ «доброї волі» (себто припинити диверсію проти «капіталістичного оточення»), а світ привітав би це з захопленням. Бо прагнення миру та страх перед війною є на Заході глибокі й щирі. Українці покладаються на те, що внутрішня природа комуністичної диктатури примушує її до експансії. Як сказано: в основі це слушне, але з другого боку не вільно забувати, якими зручними тактиками себе завжди показували большевики; сумнівне, щоб вони провокували відкритий конфлікт в іншій ситуації, як тоді, коли почуватимуть, що перевага сили за ними. Тому покищо рецедиви різних більших і менших «монхенських угод» зовсім не лежать поза межами можливого. Треба позбуватися тої ілюзії, що розвиток подій мовляв, сам собою, автоматично, мусить йти по тій лінії, як би ми хотіли собі цього бажати.

Міжнародний студентський рух, це, очевидно, тільки дуже дрібний і незначний сектор у грі світових сил. Але треба навчитися той дрібній сектор, який нам з природи речі найближчий, розглядати на фоні загальних подій доби.

Іван Брусний.

ПРО МІЖНАРОДНУ ДОПОМОГОВУ АКЦІЮ УКРАЇНСЬКОМУ СТУДЕНТСТВУ.

Українське громадянство на еміграції належно розуміє ролю студентства в народі, належно розуміє, що студії — це не виключно особиста справа студента, але всенародня справа. Тому з уповноваження Центрального Союзу Українського Студентства та українських громадських установ розгорнув п. інж. А. Кішка допомогову акцію українському студентству на міжнародному терені. Як виявилось українська еміграція власними засобами не спроможна забезпечити можливості студій відповідній кількості навіть найкращих студентів. Тому й розгорнено домогову акцію в чужинському, головню католицькому світі. Про те акція спрямована на користь усього українського студентства без різниці віровизнання.

Розпочато цю акцію в Західній Європі, де були для цього найсприятливіші умовини. Насамперед за ініціативою п. інж. А. Кішки зорганізовано «Бельгійський Комітет Допомоги Слов'янським Студентам Сходу». Патронатом Комітету став примас Бельгії, кардинал Ван Руї, а почесним головою вибрано ректора лювенського університету Г. ван Васрберч, а генеральним секретарем інж. А. Кішку. Для здобуття необхідних фондів інж. А. Кішка відбув подорож до Риму, де й вдалося йому прихилити до цієї акції секретаря Східної Конгрегації кардинала Тіссеранта, що мало дуже корисні наслідки для тоді ще тільки запланованої, а потім і переведеної акції в Іспанії, Голандії, Швейцарії, Португалії, США і Канаді. Підчас побуту в Римі інж. Кішці вдалося одержати аудієнцію у Папи і там особисто скласти йому подяку від імені українського студентства.

Практичні наслідки проведеної акції такі, що Бельгійський Комітет розпоряджає 50 повними сти-

пендіями для українських студентів, із них наші студенти (хоч ще не повні) вже користають.

Поїздка до Голляндії та зустріч і розмови з високими державними і церковними діячами мали позитивний успіх і голова «Апостоліяту З'єднання о. Сміт признає 10 та общіє пізніше 25 стипендій.

Користаючи з нагоди з'їзду «Пакс Романа», інж. Кішка реферує наші студентські справи на з'їзді, а також в єпископа Мадриду, Монс. Морсільо, який після кількох розмов виявив велике зрозуміння для теперішнього положення нашого студентства. У висліді цього Обра Католика де Асієстєсія Універсітарія дає 29 стипендій. Инж. Кішка на авдієнції дякує голові держави за гостинність.

Крім цього на з'їзді «Пакс Романа» зустрічається і розмовляє інж. Кішка з архієпископом Кардіксу Михайлом, який виявив дуже багато доброї волі. У висліді того архієпископ Вестмонстеру, кардинал Гріффон висилає до єпископів Англії окремих обіжників у справі допомоги українському студентству. Деякі стипендії вже осягнено, є й надії на дальші успіхи.

У Швайцарії вдалося дістати одну стипендію, а в Португалії проведено розмови з тодішнім міністром освіти (а теперішнім міністром закордонних справ), що теж пообіцяв свою допомогу.

В червні м. р. на запрошення Квебекського Універсітету інж. Кішка їде до Канади, а відтак до США. У Квебеку був він особистим гостем міністра фінансів і проф. універсітету О. Ганьон-а. Тут інж. А. Кішка з'ясував положення нашого студентства на еміграції і його потреби. Рівно ж мав він розмову з депутатом А. Глинкою.

Після приїзду до США, інж. А. Кішка відбув низку розмов з представниками українських церков і зорганізованого громадського життя американських україн-

ців, і як наслідок цього при ЗУАДК створено студентський фонд, хоч американські українці мають своєрідний підхід до студентських справ. В США інж. Кішка зацікавлено теж проблемою українського студентства могутню католицьку організацію National Catholic Welfare Conference, якої директор Суонстром в одному з листів, у відповідь на переданий меморандум виражує подив для витривалости в праці організаторів допомоги та для відваги українського студентства в тих тяжких днях, що їх воно пройшло. «Будем дбати все, щоб ми могли їм допомогти в їхній непевності та потребах» — так закінчує свого листа.

Пророблену в цьому напрямі працю можна тільки тоді належно оцінити, коли усвідомимо собі, яке велике значення матиме ця чужинецька допомога з одного боку для вирощування нового інтелігентського прошарку, а з другого — коли візьмемо до уваги, що ця ділянка (за виїмком ЧСР) лежала в нас обложеною і якої вмілости потрібно було в підготовці всієї акції, щоб цей переліг почати орати. І то власне нам, для яких до недавна були ці двері закриті.

Мирослав Мельник.

УКРАЇНСЬКІ СТУДЕНТИ В БЕЛЬГІЇ.

Лювен розвивається до передового осередку.

Лювен — це може одинокий універсітетський осередок, що в зимовому семестрі 1947/8, тобто в часах, коли над європейським континентом ще загрозливіше зависли хмари непевности й сумніву в майбутнє, зазнав неабиякого пошвавлення українського студентського життя.

Пояснення цього в наш час рідкого явища — треба шукати в припливі нових активних сил. Цей приплив, що так помітно збільшив значення українського студентського осередку в Лювені, є результатом жертвених і послідовних старань колишнього доволі глїтнього голови НаСУС-у інж. А. Кішки, що є тепер основником і генеральним секретарем Бельгійського Комітету Допомоги Східнослов'янським Студентам (СОВА USO).

Український Студентський Дім.

Дім Українських Студентів у Лювені — це зосередження українського студентського життя в Бельгії. Двоповерховий будинок при Rue de Brasseurs з вигідними приміщеннями та центральним опалюванням, відновили самі студенти. Життя в цьому студентському домі побудоване на засадах самоуправи, а порядок задержується чергуванням. Кухню провадять зразково дві лише українські жінки. Харч добрий кількісно і якісно, відповідно до бельгійського життєвого рівня, який знову досягнув свого передвоєнного стану. Мешканці дому мають до розпорядження велику залку для навчання та невеликий сальон з фортепіаном і вигідними фотелями. У вільний час можна тут читати українську і чужинецьку пресу, слухати радіопередачі, грати в шахи або й свобідно дискутувати. В домі панує тепер поважна атмосфера праці та відчувається справжній студентський настрій.

При цій нагоді треба згадати, що бельгійська універсітетська система значно відрізняється від німецької чи австрійської системи. Одна з основних різниць є в тому, що студент бельгійського універсітету навіть на філософічному та економічному факультетах не має вільного вибору викладів, а обов'язує його заздалегідь точно складена програма викладів і практичних прав. Вкінці кожного академічного року відбуваються

іспити з усіх вислуканих предметів. Від того чи студент успішно зложить всі іспити, залежить допущення його на вищий рік студії.

Коли взяти на увагу згадані моменти, а теж і мовні труднощі, що з ними бореться більшість наших студентів в Бельгії, тоді тільки можливо оцінити вклад праці кожного студента на те, щоб осягнути в студіях належний успіх. Особливо треба підкреслити факт, що незважаючи на вище згадані перешкоди українські студенти в Бельгії не занедбують своїх суспільно-громадських обов'язків ні на внутрішньому, ні на зовнішньому студентських відтинках.

НАСУС в минулому.

Організаційною формою тутешнього українського студентського життя являється Національний Союз Українських Студентів в Бельгії (НАСУС).

Заки приступити до оцінки теперішньої діяльності НАСУС-у не від речі буде коротко згадати минуле цієї званої студентської організації.

Перед 1930 р. центром українського життя в Бельгії було місто Лієж, оцей «малий Париж», як тут його весело називають. В Лієжі засновано в лютому 1929 р. Національний Союз Українських Студентів в Бельгії, що в тому часі гуртував яких 25 студентів з усіх високошкільних осередків Бельгії (Лієж, Брюссель, Гент, Антверпен, Жамблїо). В Лювені не було ще тоді ні одного українського студента. Щойно в 1930 р. приїхали сюди два, у 1931 р. — три студенти. В тому часі Лієж трить характер центру, бо тамтешні студенти покінчили студії або розїхалися. Тому з почину інж. Кішки, в цей час студента лювенського універсітету, перенесено осідок НАСУС-у з Лієжу до Лювену. Думка була щаслива, бо в 1934 р. прибула до Лювену більша група українських студентів (біля 40) в наслідок чого НАСУС міг розвинути та значно поширити свою діяльність організуючи відчити й

концерти по всій Бельгії, приймаючи активну участь у тутешньому студентському житті тощо. Значення й повага українського студента на лювенському ґрунті непомітно зростає.

НаСУС сьогодні.

В часах другої світової війни, в умовах німецької окупації НАСУС був змушений припинити свою діяльність. В жовтні 1945 р. невеличка група українських студентів у Лювені робить перші заходи в цілі відновлення діяльності НАСУС-у; дня 20. січня 1946 р. відбуваються перші загальні збори НАСУС-у після закінчення війни.

З того часу українські студенти в Бельгії знову активно включаються в тутешнє студентське життя, а навіть беруть участь в міжнародних студентських з'їздах поза кордонами Бельгії. В червні 1946 р. делегація складена з членів НАСУС-у бере участь в 19. конгресі «Пакс Романа» в Саламанці-Ескорія (Іспанія), а в вересні того ж року — українська делегація з Лювен заступає Т-во Укр. Студ. Кат. «Обнова» на 20. Конгресі «Пакс Романа» в Фрібургу (Швейцарія). Як довголітній член Центрального Союзу Українських Студентів НАСУС висилає в червні 1947 р. свого делегата на Загальний Студентський З'їзд в Мюнхен. В часі літніх ферій того ж року тодішній голова НАСУС-у д-р І. Шевченко відвідує Англію, де має нагоду ближче познайомитись з універтєтським життям Оксфорду й Кембріджу, а також нав'язує особистий контакт з членами управи британського Національного Союзу Студентів.

Дня 21 грудня 1947 р. відбулися в Лювені треті звичайні загальні збори НАСУС-у, що схвалили новий статут товариства та вибрали нову управу на чолі з студ. техн. Ігорем Суховерським.

Тепер НАСУС має 55 членів-студентів (в тому числі 7 студенток) і 12 членів сеньйорів; 46 студентів і 5 студенток студіюють у Лювені, по одному студентові і по

одній студентці в Лієжі і в Брюсселі.

В зимовому семестрі.

Як ми вже відмічали на вступі, в біжучому академічному році в наслідок приїзду нового студентського активу НАСУС широко розогорнув свою діяльність; відбуваються членські сходини з рефератами, організується хор, влаштовуються товариські зустрічі з студентами-бельгійцями, пригтовляється різні імпрези, не занедбується спорт тощо.

Реферати (в хронологічному порядку): В. Макаренко і В. Мацьків, члени Управи ЦЕСУС-у говорили про методи і стиль праці студентського товариства. Інж. Кішка подав історичний огляд життя українських студентів в Бельгії та вказав на відповідальні завдання, що стоять перед кожним українським студентом у західноєвропейському світі. Д-р П. Мірчук розвинув свої погляди про українську історіософію, а д-р М. Германюк І. Н. І. накреслив на історичному тлі образ модерної людини. Рівень рефератів в загальному академічному, а дискусія над ними речева і нераз дуже жвава.

Хор оживляє імпрези.

Організація і підготовка студентського хору спричинила новий управи НАСУС-у чимало клопотів. Головні труднощі вдалося все таки побороти і після останніх виступів перед бельгійською публікою можна сподіватись, що український студентський хор у Лювені під проводом молодого композитора Юрія Фіяли — зуміє гідно репрезентувати на терені Бельгії наше багате хорове мистецтво. Щоб досягнути ту ціль — потрібна все таки інтензивна і послідовна праця і диригента і всіх хористів.

Українські студенти в Лювені zorganizували в зимовому семестрі 1947/48 низку імпрез, що мали не малий успіх. Андріївський Вечір, влаштований майже спонтанно в честь інж. Кішки, пройшов у весе-

лій атмосфері здорового гумору і сатири. В Навечері Різдва управа НАСУС-у пргтовила свят-вечір, до якого засіли крім студентів — запрошені гості. В святочній атмосфері довкруги традиційної ялинки переплітались до пізньої ночі народні колядки з різдвяними спогадами з рідних земель.

Маланчин Вечір з танцями як і вище згадані імпрези, відбувся у вигідних залах Студентського Дому.

Січневі роковини відсвятковано в Лювені урочистою академією. Треба підкреслити, що студенти взяли також активну участь у влаштуванні січневого свята в осередках наших робітників-вуглекопів, виступаючи з рефератами, декламаціями та хоровими точками. Наші студенти в Лювені вшанували світлу пам'ять крутянських героїв — одноденною голодівкою.

Mens sana in corpore sano.

Не менш плянвою являється теж праця НАСУС-у в ділянках спорту і фізичного виховання. Для розгорнення спортової діяльності наші студенти знайшли в Бельгії належні передумови. Лювенський Інститут фізичної культури розпоряджає одною з наймодерніших і найліпш уряджених руханкових заль Західної Європи. Ця зала двічі в тижні є в розпорядженні наших студентів-спортівців для вправ, руханки та спортових ігор. Українська студентська дружина відбиванки займає тепер в Лювені провідне місце і бере участь в міжуніверситетських змаганнях за першество Бельгії. Дня 13 січня ц. р. наші змагуни перемогли в Брюсселі бельгійську університетську дружину з вислідом 3:1 і можна сподіватись, що цей успіх не буде останнім.

Студенти-шахісти не менш гідно зарепрезентували наше ім'я, вигравши з вислідом 4:2 шаховий турнір, організований лювенськими шахістами 17 грудня 1947 р.

Міжнародний гурток.

Одним із найважливіших секторів діяльності НАСУС-у являється без сумніву, співпраця з бельгійськими та іншими чужинецькими студентами. На лювенському університеті студіює чимало студентів-чужинців, що дружньо між собою співпрацюють в рямах Міжнародного Гуртка чужинецьких студентів (Cercle International des Etudiants étrangers). Дискусійні вечори з рефератами, доповнені виступами з ділянок національного фольклору, дають змогу студентам-чужинцям себе пізнати. Позиції українських студентів в Міжнародному Гуртку гарні і є всі дані для того, щоб їх ще більше розвинути. Теперішній референт НАСУС-у для міжнародних зв'язків є водночас заступником голови Міжнар. Гуртка.

Дотепер в Міжнар. Гуртку від українців доповідали (в франц. мові) о. д-р Германюк — про displaced persons в Європі і в Бельгії (18. 11. 47) та інж. Кішка — про міжнародний рух католицьких студентів «Пакс Романа» (27. 1. 1948).

Зустрічі з флямандцями і вальонцями.

Коли мова про співпрацю з бельгійськими студентами то спершу необхідно в кількох словах згадати специфічні умовини бельгійського культурно-громадського життя.

Загально відомий факт, що бельгійське населення не є під оглядом етнічним суцільне, складається воно з двох різних етнічних груп — вальонці і флямандці, що не лише говорять двома різними мовами (французькою і голандською), але й помітно звертаються до двох різних культурних сфер. З цього випливає певного роду паралелізм культурно-суспільного процесу, що головню в колах студентської молоді перетворюався нераз в одвертий антагонізм. Однак спільні переживання німецької скупації посилили почуття солідарности між флямандцями й

вальонцями і відосередні тенденції обох сторін — затратили довшину гостроту.

Тому, що бельгійські студенти зорганізовані в двох окремих союзах — флямандський «Verbond» і вальонський «Fédé» нашим студентам доводиться брати участь в житті обох організацій, при чому треба підкреслити, що до студентів-українців ставлення і флямандських і вальонських студентів — дуже прихильне.

Товариські зустрічі українських студентів з студентами-бельгійцями відбуваються майже щотижня і мають вже свою вироблену форму: короткий реферат, далі слідує дискусія над ним, яка майже непомітно переходить у товариську гутірку, переривану нероз співом і підкріплену... чаєм. Ці зустрічі відбуваються з певним чергуванням: після зустрічі в домі флямандських студентів наступає зустріч в українському студентському домі, потім у вальонців, а відтак знову в українців.

Особливо цікавий для наших студентів був реферат студента-флямандця про флямандське образотворче мистецтво (документований відповідними репродукціями). Від українців д-р І. Шевченко інформував флямандських студентів про географію і природні багатства України, а голова НаСУС-у І. Суховерський подав студентам-вальонцям короткий огляд української історії.

Ряд подібних зустрічей запроєктовано теж на весняний семестр.

В королівських музеях.

Перебуваючи і студіючи оподальк одного з найбільших осередків західно-європейської культури столиці Бельгії, наші студенти мають нагоду ближче пізнати культурні і мистецькі надбання західного світу. Згадаємо тут хоч би прогулку по Брюсселі, що відбулася під проводом д-ра Шевченка і дала змогу студентам оглянути в королівських музеях оригінали творів Рембранта, Ван Дайка, Рубенса, Брехеля та інших ге-

ніяльних мистців. Оглядання мистецьких творів в оригіналі не може заступити хоч би й досконала доповідь з історії мистецтва. Тому було б побажано, щоб ця прогулька по брюссельських музеях не була останньою.

ЦЕСУС і «Обнова».

Говорячи про українське студентське життя в Бельгії треба згадати, що з Лювену розгортає тепер свою діяльність Відділ Центрального Союзу Українських Студентів в Бельгії. Відділ ЦЕСУС-у під проводом заступника голови Б. Макаренка приступає в порозумінні з Управою в Мюнхені до організаційного охоплення всіх студентських осередків поза Німеччиною та Австрією. В тіснішій співпраці з НАСУС-ом ЦЕСУС розпочав акцію в цілі створення КоДУС-у в Бельгії. В ділянці міжнародних зв'язків почато також — систематичну акцію.

Група колишніх активних членів мюнхенського Т-ва Укр. Студ. католиків «Обнова» приступає до заснування гуртка «Обнова» в Лювені, що матиме на меті поглибити християнський світогляд українського студента та зазнайомити його з суспільно-християнською проблематикою західної Європи. Студ. К. Митрович, культурно-освітній референт НАСУС-у та член гуртка «Обнова», взяв участь в міжнародній конференції, що відбулася в днях 29—31 грудня 1947 в Шарлероа і присвячена була актуальним тепер проблемам «церкви в поході».

Достойні гості.

В останніх двох роках українських студентів в Лювені відвідали деякі визначні особистості українського і чужинецького світу. В квітні 1946 р. гостював у наших студентів о. д-р В. Кушнір, голова Комітету Українців Канади, в червні д-р Галан, голова американського допомогового комітету, в жовтні — сотник Б. Панчук, голова УЦДВ в Лондоні, а в лютому і в листопаді 1947 р. сту-

денти мали честь вітати в своєму домі Пресв. Е. Кир Івана Бучка, Апостольського Візитатора Української Католицької Церкви в Західній Європі, який щиро опікується і допомагає українським студентам на чужині.

З нагоди інавгурації біжучого академічного року до наших студентів промовляв проф. Лембен, голова Бельгійського Комітету Допомоги східнослов'янським Студентам, а місяць пізніше відвідали студентський дім представники могутньої американської організації National Catholic Welfare Conference.

*
*
*

На закінчення можна сміло сказати, що український студентський осередок у Лювені, маючи відповідну матеріальну базу та невеликий але добірний склад студентського активу, являється сьогодні одним із передових та провідних осередків українського студентства на чужині.

Мирослав Антохій.

ПРОБЛЕМИ «ЦЕРКВИ В ПОХОДІ».

Конференція в Шарлероа, в днях 29, 30, 31. XII. 1947.

Ізольоване становище сучасної Німеччини, а тим самим і основної маси нашої еміграції не дозволяє нам зазнайомлюватися з тою великою акцією, що її провадить тепер західно-європейський католицизм у напрямі розв'язання теперішньої кризи. Одині моменти, які натякають на цю акцію — це хіба деякі вістки партійно-політичного характеру або звідомлення. Вони одначе дуже скупи, при чому зв'язані з тактикою та прямуваннями певної партії і тому мало мають спільного з тією акцією, що її провадить католицький кола в західній Європі в співпраці з церквою, далеко від партій та політичних рухів.

Центральними проблемами в основі цього руху являється со-

ціальне питання, в вужчому розумінні проблема пролетаріату і християнізації мас. Ці дві проблеми тісно зв'язані з собою.

Одним з замітніших актів цього руху була конференція в Шарлероа (Бельгія), скликана ініціативною групою активістів. Конференція була присвячена проблемам «Церкви в поході» та «Депролетаризації і християнізації мас». На конференцію, яка тривала 3 дні, були запрошені доповідачі з Бельгії та Франції. Участь взяло біля 400 осіб.

Як вступ до конференції, були опубліковані висліди анкети проведеної християнськими синдикатами в різних шарах суспільства під титулом: «Проблеми Церкви в поході». Не від речі буде обговорити лише декілька тез, з якими погодилася більшість запитуваних. Головні твердження (на основі даних відомостей) — такі: 1) Працюючі маси, якщо не вороже, то індіферентно відносяться до церкви, 2) причиною того в першу міру є те, що духовенство завсіди зачислялося до т. зв. вищих класів суспільства або на таку приналежність претендувало, 3) Одиноким шляхом християнізації мас, є духовенство на услугах всього суспільства, позапартійне і неполітичне — а головню дбайливе про потреби робітництва.

Оголошення таких вислідів анкети було головним моментом, що витворив відповідну атмосферу для наміченої програми конференції.

Центральними постатями конференції були: з Франції священик-домініканець Лив — робітник у доках Марселі та о. Галланд, який живе в паризьких передмістях та працює серед пролетаріату. В своїх виступах вони змалювали життя пролетаріату, дали наукову аналізу проблем на основі свого священницького досвіду і передусім свідчення людей, які пережили всі моменти, що характеризують життя пролетаріату.

Патер Лив — це людина серед-

нього віку, вже п'ятий рік працює як простий доковий робітник в Марселі в усіх злиднях та недостатках пролетарського життя, його оповідання переконує всіх про нелюдський характер положення пролетаріату. При цьому він відмітив незвичайно глибокі гуманні моменти з життя пролетаря-докара, що їх не добачає людина «вищих кіл» в грубих, мізерних умовах забутих пролетарів. В дальшому говорив він про свої священницькі спостереження. Він ніколи не загаював перед своїми товаришами праці свого священничого звання. Але дуже багато проблемувидержати, щоб їх переконати про щирість своїх намірів та здобути їх довіря. Він говорив про те, як йому вдалося ввійти в ту атмосферу товарищескості, взаємодопомоги й солідарності, що так характеристична для цих робітників і якої глибини не добачує той «інший світ» через неблизкість їх форми. Звертаючись до приявного духовенства, заявив він, що тільки кожночасна присутність священника, його щира й виrozumіла постава, апаратність і безкорисність руйнувати мури, які відгороджують його від робітничих верств. Спосіб життя, відношення до людей, реформа церковного господарства в майбутньому має зруйнувати й привид «буржуазного» характеру духовенства. Воно мусить переконати робітництво про своє позаклясове становище. Одиною формою діяння, що може мати успіх у пролетарських середовищах, це нова концепція парафії, парафії кварталу, а не парафії вірних, що є кожного дня в церкві. Священнича апостольська діяльність має обіймати весь квартал з християнами і нехристиянами. Приявність і ширість священника у всіх моментах життя пролетарія уможливить рехристиянізацію мас.

Таку критику, властиво самокритику Церкви в справах чисто

практичного характеру рідко коли можна почути. Це однак творча, конструктивна критика, і перейнята глибоким розумінням справ і вірою.

На закінчення своїх доповідей о. Лив представив можливість розв'язки питання пролетаріату, а докерів — зокрема. Погляди ці є представлені в його праці. В цій праці він заявляє, що розв'язання проблеми пролетаріату вимагає передусім реформу структури організації праці, та реформи кварталів, мешканевих умов робітника, включно із родинною проблемою. Реформа організації праці має уможливити робітникові гуманний характер праці та участь в житті відповідної працівної спільноти, підприємства. Реформа мешканевих умов має уможливити розвій індивідуальних рис робітника. Глибоке родинне життя, самостійність — це риси, які так придушені «блюковою» та «плявовою» системою робітничих помешкань.

В спеціальних комісіях проводилася праця на такі теми: «Преса і робітництво», «Священник-робітник», «Священство і лаїки в пролетарському середовищі» і т. д. зокрема цікаво було приглянутися праці відділу для молоді, де обговорювано багато теоретичних і практичних питань організації життя робітничої молоді.

Для нашої людини, така конференція є фактичною нагодою, де у всій своїй величч та глибині представляється животворна струя католицизму в Зах.-Європі. І — за словами еп. Турне — тому, що в розв'язуванні актуальних питань треба все звертати увагу на специфічні умовини даного середовища, нам слід теж придивитися до розв'язання проблеми депролетаризації й рехристиянізації на Заході, щоб в потрібний момент скористати із зробленого досвіду. Чи знають про це щось більше наші студенти богословії обох обрядів? **Кирило Митрович.**

Х Р О Н І К А

МЮНХЕН — Конференція голів студ. товариств з терену Німеччини. Дня 18. 12. 1947 відбулася в Мюнхені з ініціативи ЦЕСУС-у конференція голів студ. громади: Ерланген, Франкфурт, Кіль, Гіршберг, Ганновер, Гіссен, Мюнхен, Регенсбург, Геттінген, Штутгарт, Авгсбург, Діллінген, і Аахен. В конференції взяли теж участь члени Управи ЦЕСУС-у. Конференцію відкрив през. ЦЕСУС-у д-р Р. Залуцький. Конференція мала на меті продискутувати плян дальшої праці Централі та окремих громад. Особливу увагу звернено на наладження зв'язку з допомоговими організаціями. Багато часу присвячено обговоренню підготовки запланованого ЦЕСУС-ом т. зв. «Ідеологічного Конгресу» та святкування 25-річчя ЦЕСУС-у.

Звіти представників поодиноких громад дали картину студентського життя під сучасну пору. Українське студентство мимо дуже тяжких умов в загальному пильно працює.

Заст. голови ЦЕСУС-у М. Гута подав інформації про підготовку «Ідеологічного Конгресу». Над цією справою розвинулася жива виміна думок.

Підсумки конференції зібрано в резолюціях, що їх вміщено у «Вістях ЦЕСУС-у» ч. 2.

В загальному треба підкреслити, що цього роду конференції являються дуже добрим засобом наладження та затіснення зв'язку між Централю і низовими клітинами. Це, чого не вдається полагодити шляхом довгомісячної кореспонденції, стає за допомогою такої конференції ясним протягом кількох годин. Тому такі конференції належить відбувати частіше. Однак поважною перешкодою є тут зв'язані з конференцією кошти.

ГАЙДЕЛЬБЕРГ — УСГ існує від 3. 7. 1946, має 67 членів. Існує фахова секція медиків. За час останнього семестра УСГ відбула 8 сходів із 7 рефератами. Крім того відсвятковано січневі річниці. УСГ бере участь в редагуванні студ. журналу «Схоляр», який видає з'єднання чужинецьких студентів на гайдельберзькому університеті.

ГІРШБЕРГ: Тут є приміщена українська гр-кат. Духовна Семінарія. При ній діє Громада Українських Студентів Богословів, заснована 31. 3. 1946. Праця громади є стисло пристосована до особливих умов семінарійного життя. Громада має окрему читальню і бібліотеку.

ФРАНКФУРТ: Місцева УСГ начисляє 92 члени. 38 студентів студіює медицину, 18 філософію, 11 природознавство, 9 економію і 7 право. Дня 15. 12. 1947 уладили чужинці-студенти місцевого університету ім. Гете, вечір різдвяних звичаїв. В ньому звяло участь 6 національностей. Виступ української групи був дуже вдалий. УСГ є членом місцевого міжнаціонального студентського комітету. За рік 1947 громада вислала КоДУСові 19.691 РМ.

КЛЯВСТАЛЬ: Група українських студентів, що студіює в гірничій академії у Клявсталь заснувала дня 28. 5. 1947 Студ. Громаду. Громада начислює тепер 12 членів та старається по змозі своїх сил розвинути діяльність. Після з'єднання студентських централей громада приступила до ЦЕСУС-у.

ААХЕН: Місцева громада числить 27 членів. Заложено станицю СХС, яка дає деяку підмогу хворим. Підчас ферій минулого року були т. зв. ферійні курси (англійський семінар), в яких брали участь теж англійські студенти. Деякі наші студенти використали цю нагоду, щоб нав'язати листовний зв'язок із англійськими студентами.

ШТУТГАРТ: Члени місцевої громади студіюють на Високій Технічній Школі. Сходини відбуваються раз у місяць. Студенти беруть участь в праці табору Цуфенгавзен. «Ерзацом» гуртужитку є одна кімната у згаданому таборі.

АВГСБУРГ: Члени місцевої Студентської Громади поділяються на три гуртки: історики, мовники і природники. Вони помагають при видаванні скриптів. Досі появилися такі скрипти: проф. Державина — Загальне мовознавство; проф. Курінного — Археологія; проф. Рудницького — Порівняльна граматика слов'янських мов, частина 1.

ФРАЙБУРГ: (Брайсгау) УСГ існує від липня 1946 на числить 32 члени. В останньому семестрі відбуто 9 неперіодичних сходин. Влаштовано одну академію та Андріївський Вечір.

АВСТРІЯ — ПУСТА: Щойно, коли дня 30. червня 47 року дійшло до об'єднання на студентському форумі, можна було думати й про об'єднання в низах та співпрацю всіх студентських творчих сил в одній платформі.

Тоді то й виринула думка, щоб створити краєве студентське представництво на Австрію, якого брак та конечність вже відчувався давніше. Ціллю ПУСТА було б намічування праці та її координування на всіх спільних відтинках студентського життя. Впершу чергу йшло тут про репрезентацію та заступництво перед українськими та чужими установами, державними й університетськими властями та чужонаціональним студентським світом. Друга справа — це праця на культурно-громадському відтинку, яка мала виявитися у видаванні студентського журналу та культурно-освітній праці, чи згл. у допомозі у цій праці нашим суспільно-громадським установам. Важною являлася також проблема допомоги студентству, в розв'язці якої мусіло саме студентство стати КоДУС-ові в допомозі. Це й є жмут головних завдань, які поставили собі основники ПУСТА-и перед очима. Ініціатива вийшла від Д-ра Томкова, одного з представників старших кадрів нашого студентства. За його починку зійшлися представники Управ всіх студентських товариств терену Австрії у Зальцбурзі дня 20. серпня 1947 року, де вирішено створити Представництво Українських Студентських Товариств Австрії (ПУСТА). Ця вступна конференція підготувала терен слідуочій конференції, що відбулася 14. вересня в Зальцбурзі, та в якій взяли участь вже умандатовані представники Товариств та де дійшло до створення ПУСТА-и. Тоді вибрано теж голову Представництва — тов. А. Жуковського, котрий рівночасно як член Президії ЦЕСУС-а став його представником та зв'язковим до ПУСТА-и, та розділено між представників поодинокі референтури.

Про створення ПУСТА-и видано окремий комунікат, який поміщено у нашій європейській та заокеанській пресі та розіслано його по громадських установах.

Другий етап праці ПУСТА-и віддзеркалений на конференції в дні 26. жовтня в Грацу — це прийняття правильника праці ПУСТА-и та виборчого правильника. Ці правильники нормували правне становище ПУСТА-и, засяг її діяння, компетенції, відношення до ЦЕСУС-а та студентських товариств, вибори представників до ПУСТА-и та цілий ряд організаційно-технічних прав. Правильники цей ЦЕСУС одначе не одобрили. Треба було перевести деякі зміни й через це ПУСТА не могла розвинути повної діяльності.

Чергова конференція в Зальцбурзі в дні 23. грудня не принесла ніяких помітних змін у праці ПУСТА. Слід відмітити одначе, що рівночасно відбулася перша конференція пресових референтів, де обговорено цілий ряд справ, зв'язаних з видаванням красового студентського журналу «Студентський Прапор».

Остання конференція відбулася дня 29. лютого 48 року в Інсбруці. Тут змінено організаційну побудову ПУСТА-и, покликано нових референтів, а за представниками Товариств лишено контролю діяльності праці ПУСТА-и. Також змінено правильник по думці та напрямних ЦЕСУС-а.

На протязі цих кількох місяців діяльності, Управа натрапляла на багато перепон і то, на жаль, зі сторони таки своїх власних членів. І мимо цього, що на зовні говорилося про об'єднання багату та гарними словами — праця не йшла в перід так, як повинна була йти. Деякі Товариства міняли після кожної конференції своїх представників, що дужж утруднювало яку небудь працю, а то й бойкотували конференції ПУСТА-и.

Наколи тепер вступаємо в переорганізованій формі в новий період праці — є надія, що може наступить дійсне об'єднання не лише на зовні, але й щира та дружна співпраця внутрі.

ЗАЛЬЦБУРГ: Існує тут Студ. Громада, число членів 67. Студенти живуть голвно по таборах. Стипендій не мають. 37 студіює філософію. На останніх загальних зборах вибрано пресову колегію, якій поручено видавати сторінку студента у місце й українській пресі.

ІНСБРУК: Представники голяндської молоді гістьми Українського Студентського Об'єднання в Інсбруці. — В час Високошкільних Тижнів у Зальцбурзі українські учасники спеціально заприязнились з делегацією голяндської католицької академічної молоді. На запрошення делегації УСОІ представники голяндського студентства відвідали в поворотній дорозі до Голяндії найчисленніший український студентський осередок в Австрії, Українське Студентське Об'єднання в Інсбруці. Українське студентство інсбруцького університету, далеко на чужині гідно гостювало в себе своїх справжніх приятелів голяндських академиків. Будучи три дні гостями УСОІ, голяндці мали нагоду ближче зазнайомитися з життям нашого студентства, відвідавши м. ін. також бараки за містом, де живуть наші студентки і студенти (старі бараки без найпримітивнішого устаткування). В цьому часі наші студенти познайомили голяндців з околицю Тироло і самим містом Інсбрук, уряджуючи в найближчу околицю і в місті прогульки.

МАДРИД: Дня 6. січня у Свят Вечір, у великій залі Коледжу Апостола Сантьяго, приміщенню 28 українців-студентів у Мадриді, відбулося святкування українського Різдва.

На святкуванні були приявні: керівники «Обра Католика», представники дипломатичного корпусу, пан-отець Муральо, що до війни перебував у Західній Україні, голова грузинської еміграції князь Багратіон, кінорежисер Євген Деслав, біля якого гуртується українська еміграція в Іспанії, всі українські студенти та представники іспанських, південно-американських, сербських, хорватських, грузинських, словацьких, польських і румунських студентів.

Святкування відкрив гарною промовою в іспанській мові, голова Української Студентської Громади п. Листок.

В розмові, яка відбулася під час прийняття, голова «Обра Католика» повідомив п. Деслава, що «О. К.» дасть стипендії ще 12 українським студентам, так що загальна кількість студентів буде 40. «О. К.» відкриває з початком наступного академічного року окремих Український Коледж у Мадриді.

В загальному в цій зустрічі українського Різдва в Мадриді взяли участь приблизно 80 осіб.

НЮ ЙОРК: Дня 25 січня 1948 р. відбулося в Нью Йорку свято вручення грамоти почесного доктора Українського Вільного Університету професорові Колумбійського Університету докторові Менінгові. Свято, про яке принесла всьому така визначна газета, як «Нью Йорк Таймс» мало дуже вродливий характер. Представником нашого Університету, що вручив диплом проф. Менінгові, був професор Українського Вільного Університету д-р Микола Чубатий. Рівночасно передано також грамоту почесного доктора п. сенаторові Арнольдіві Марголінові, якого ізза відсутності заступала його дочка Люба Марголін-Ганзен. В найближчому часі має відбутися аналогічна урочистість на саскачеванському університеті в Саскагуні, де кандидатом для цього почесного ступня є відомий історик східної Європи проф. Сімпсон. Почесні доктори УВУ — проф. Сімпсон, Марголін та Менінг — визначні одиниці, що заслужилися у великій мірі для української справи взагалі, а зокрема української культури.

НЮ ЙОРК: Група новоприбулих студентів-скитальців заснувала в Нью Йорку першу Українську Студентську Громаду. Головою громади є Лепкалюк. Громада налічує 40 членів, має свою власну домівку, чоловічий хор та хор ревелерсів. Громада є членом Ліги Української Академічної Молоді та зголосила своє приступлення до ЦЕСУС-у. Її прийнято 21 лютого 1948.

ФІЛАДЕЛЬФІЯ: Академія для дівчат. Від 1931 р. існує в США Fox Chase (Філадельфія) Академія заснована СС. Василіянками. Академія дає дівчатам не тільки вищу освіту, але в першу чергу виховує їх в національному та релігійному дусі і саме цим сповняє незвичайно важливе завдання на терені США. Сестри Василіянки, що оснували цю Академію вкладають незвичайно багато праці в цю інституцію, яка має на меті зберегти українську жіночу молодь на еміграції від денационалізації та зробити її придатною до дальшого життя.

Про життя та навчання в Академії говорять багато річники, видані Академією за 1946 і 1947 р. Перший річник, виданий з нагоди 15-ти літнього існування Академії.

ЛОНДОН: Бритійський канцлер скарбу подав дня 6. грудня 1947 дані які вказують на великий розріст англійських університетів зараз після війни. Загально студіює 33% більше як в 1939 р. Великий приріст сту-

діючих виказують в першу чергу малі університети. Кембрідж відомий із природничих наук, які звязані тісно із лабораторіями, виказує приріст всього на 16 відсотків, а в цей час університет в Лестер аж на 550 відсотків. Загальне число студентів 76,700, в тому 19,200 жінок.

ПАРИЖ: Якщо пересічний рівень освіти якоїсь країни хочемо визначити за допомогою відношення числа студентів до населення, то для Франції таке порівняння дуже корисне. В 1939 р. відношення як 1:455, в 1947 р. воно копрацало на 1:300 (в Англії 1.720). Перед війною число студіючих у Франції доходило до 80.000, тепер перейшло 120.000.

НЮ ЙОРК: За ініціативою през Трумена проголошено в США критичну студію про високе шкільництво. Вона домагається дальшого поширення високої школи шляхом безплатного навчання на протязі двох перших років студій. Число високошкільників в США осягнуло рекорд, бо 2,350.000 в час коли в 1900 р. воно виносило 250.000.

МОСКВА: За даними советського міністерства для високошкільних справ число студентів в СССР доходить до 670.000. На советських університетах студіюють тепер болгари, югославянці, мадяри, чехи, поляки, румуни. Число новоприйнятих на цей рік дійшло до 187.000.

ПРАГА: На зимовому семестрі було вписаних на чесько-словянських університетах і вис. школах 54.800 студентів, в тому 11.000 жінок. На самому Карловому Університеті в Празі число студенток дійшло до 6.000.

ЦЮРІХ: Число студентів на Технічній Високій Школі постійно зростає, в 1941/2 вписаних було до 2000 студентів, в 1946/47 4.100, в тому 1/5 частина чужинців.

ФРАНКФУРТ/МАЙН: На зимовий семестр прийнято всього 200 нових студентів з 3500 зголошень, цебто не більше 6%. В **ГАМБУРЗІ** з причини переповнення університету нових подань не приймає. В **ГАННОВЕРІ:** на 2281 зголошень прийнято 243 нових студентів, в тому тільки 2 чужинців.

ВАРШАВА: Число високих шкіл в Польщі зросло із 27 перед війною на 36. Тепер, число студентів із 43.200 на 77.500.

ВІДЕНЬ: На всіх австрійських університетах переведено вибори студ. рад після партійного ключа. На 30.000 тисяч голосуючих 70,3% голосувало на кандидатів Австрійської Народньої партії (катол.) 26,3 на кандидатів соціалістичної, а 3,4 комуністичної.

НЮ ЙОРК: УН плянує посилити студії про міжнародні зв'язки через вишкіл студентів із членів держав. Спочатку лютого ц. р. УНО звернулося до своїх 57 членів із пропозицією вислати на липень і серпень 1—10 студентів від кожної держави до Лек-Саксес. Ціллю навчання буде пізнання праці секретаріату УН через практичну участь студентів в адміністрації цієї міжнародньої організації. Цим способом продовжають Об'єднані Нації плян, який започаткувала давніше в малих розмірах Ліга Націй. Під час коли в літі ц. р. число вишколюваних студентів виносиме 50—80, то в 1949 р. воно повинно зрости до 150.

ВАШІНГТОН: 29 студентів з Великої Британії, Австралії і скандинавських держав закінчило свою подорож по США. Оці студенти були вибрані до подорожі по США на підставі задач на тему: «Світ, якого ми бажаємо».

БЕРЛІН: В днях 29—22 лютого відбувся в Берліні з'їзд представників студентства із чотирьох зон. Темою нарад були справи самоуправи. На початок квітня заплановано конференцію молоді, в якій мають взяти участь представники шкіл та вільних та політичних організацій молоді.

БРЮССЕЛЬ: В днях 30. X. — 10. XI. 1947 відбувся в Брюсселі з'їзд делегатів польських студентських осередків із Великої Британії, Австрії, Бельгії і Німеччини. Делегати інших осередків не прибули через фінансові труднощі. З'їзд радив в першу чергу над трудним матеріальним положенням польських студентів на еміграції.

ЛЮВЕН: Підсекретаріат місії при «Пакс Романа» організує в Лювені в днях 30 березня — 3 квітня ц. р. тиждень місіонерських студентів. Цьогорічний міжфедеральний з'їзд «Пакс Романа», що мав відбутися в Мексіко, відбудеться в днях 5—10 квітня 1948 біля Лювену. Крім обговорення суто організаційних питань передбачено в програмі нарад основне перестудіювання теми: «Присутність Студентів-католиків в загальному житті університету».

